

ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРО СТАН ДОДЕРЖАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

2018 РІК

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації посилання на видання обов'язкове.

Електронна версія: www.ombudsman.gov.ua

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР	5
ВСТУПНЕ СЛОВО	
УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ	7
РОЗДІЛ 1. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ	9
1.1. Право на отримання гарантованих державою виплат і допомог	10
1.2. Право власності та правосуб'єктність	14
1.3. Виборче право	15
1.4. Право на свободу пересування	16
1.5. Доступ до здобуття освіти	17
1.6. Права осіб із числа цивільного населення, які зазнали поранень чи інших ушкоджень здоров'я	18
1.7. Права осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях	19
1.8. «Транзитивне правосуддя» як універсальна модель подолання наслідків збройного конфлікту	24
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ПЕНСІОНЕРІВ З ЧИСЛА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ	26
2.1. Права військовослужбовців і поліцейських	26
2.2. Права військовослужбовців України, які перебувають у полоні	29
2.3. Права осіб, які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а також ветеранів	31
РОЗДІЛ 3. ДОТРИМАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ	34
3.1. Невнесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення	34
3.2. Доступ до правосуддя та дотримання розумних строків у кримінальних провадженнях	35
3.3. Право на недоторканність житла особи	39
3.4. Право на захист	40
3.5. Право користуватися послугами перекладача у кримінальному провадженні	41
3.6. Вирішення питань, пов'язаних із виконанням покарання	43

4	РОЗДІЛ 4. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ	44
	4.1. Права дітей уразливих категорій	44
	4.2. Права дитини в умовах реформ.....	50
	4.3. Права дітей на сімейне виховання та належні умови утримання.....	54
	РОЗДІЛ 5. ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ	56
	5.1. Право на соціальний захист	56
	5.2. Право соціально незахищених верств населення на отримання соціального житла	63
	5.3. Право на працю	65
	5.4. Право на охорону здоров'я	68
	5.5. Права громадян у сфері реалізації права власності на землю	70
	РОЗДІЛ 6. ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ТА ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ	73
	6.1. Право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб	73
	6.2. Право на отримання інформації	75
	6.3. Право людини на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних	80
	6.4. Нормативно-правове забезпечення інформаційних прав	84
	РОЗДІЛ 7. ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НЕ БУТИ ПІДДАНИМ КАТУВАННЮ, ЖОРСТОКОМУ, НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ЇЇ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ	87
	7.1. Загальна інформація про національний превентивний механізм	87
	7.2. Результати моніторингу стану забезпечення прав осіб, які утримуються в місцях несвободи.....	88
	РОЗДІЛ 8. ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ	100
	8.1. Загальний стан забезпечення принципу рівності.....	100
	8.2. Дискримінація за ознакою інвалідності та стану здоров'я	102
	8.3. Дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного (національного) походження	104
	8.4. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.....	109
	8.5. Дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.....	111
	РОЗДІЛ 9. ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА МЕДІА	116
	РОЗДІЛ 10. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	118
	ДОДАТКИ	122

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

АТО	–	Антитерористична операція
АПУ	–	Адміністрація Президента України
БДІПЛ	–	Бюро демократичних інститутів і прав людини
ВГО	–	всеукраїнська громадська організація
ВІЛ / СНІД	–	вірус імунодефіциту людини/синдром набутого імунодефіциту
ВП	–	відділ поліції
ВПО	–	внутрішньо переміщена особа
ВС	–	Верховний Суд
ГПУ	–	Генеральна прокуратура України
ГУНП	–	Головне управління Національної поліції
ДП	–	державне підприємство
ДСЗ	–	Державна служба зайнятості України
Держпраці	–	Державна служба України з питань праці
ДСА	–	Державна судова адміністрація України
ДУ	–	державна установа
ЄРДР	–	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини
ЗЗО	–	заклад загальної освіти
ЗМІ	–	засоби масової інформації
ЗОШ	–	загальноосвітня школа
ЗСУ	–	Збройні Сили України
ІТТ	–	ізолятор тимчасового тримання
КЗ	–	комунальний заклад
КВК України	–	Кримінально-виконавчий кодекс України
КК України	–	Кримінальний кодекс України
КМУ	–	Кабінет Міністрів України
Конвенція	–	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КПВВ	–	контрольний пункт в'їзду-виїзду
КПК України	–	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЛГБТІ	–	лесбійки, геї, бісексуали і трансгендери
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ України
Міненерговугілля	–	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України
МЗС	–	Міністерство закордонних справ України
Мінінфраструктури	–	Міністерство інфраструктури України
Міноборони	–	Міністерство оборони України
МОН	–	Міністерство освіти і науки України

МОЗ	–	Міністерство охорони здоров'я України
Мінрегіон	–	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
Мінсоцполітики	–	Міністерство соціальної політики України
Мінфін	–	Міністерство фінансів України
Мін'юст	–	Міністерство юстиції України
МОП	–	Міжнародна організація праці
МСЕК	–	медико-соціальна експертна комісія
НІПЛ	–	національні інституції з прав людини
НПМ	–	національний превентивний механізм
НПУ	–	Національна поліція України
ОБСЄ	–	Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ООС	–	Операція об'єднаних сил
ОТГ	–	об'єднана територіальна громада
ПАТ	–	публічне акціонерне товариство
ПЛ	–	психіатрична лікарня
ПНІ	–	психоневрологічний інтернат
ПФУ	–	Пенсійний фонд України
Секретаріат Уповноваженого	–	Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
СБУ	–	Служба безпеки України
СІЗО	–	слідчий ізолятор
США	–	Сполучені Штати Америки
ТОВ	–	товариство з обмеженою відповідальністю
УБД	–	учасник бойових дій
УВКБ ООН	–	Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
Уповноважений	–	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
УВП	–	установи виконання покарань
ФАП	–	фельдшерсько-акушерський пункт
ЧАЕС	–	Чорнобильська атомна електростанція
ЦСПРД	–	центр соціально-психологічної реабілітації дітей

ВСТУПНЕ СЛОВО УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У 2018 році в Україні відзначено дві важливі дати у сфері дотримання та захисту прав людини і громадянина.

За участі Президента України, Голови Верховної Ради України та громадськості проведено форум, присвячений 70-річчю проголошення Загальної декларації прав людини.

Для Інституту Уповноваженого з прав людини 2018 рік в Україні був також ювілейним. Саме 20 років тому було ухвалено Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Разом із тим, обізнаність громадян про свої права та шляхи поновлення порушених прав все ще залишається низькою. Про це свідчать численні звернення, які надійшли протягом року до Секретаріату Уповноваженого і яких у 2018 році було понад 25 тисяч.

Захист прав кожного починається із захисту права на життя, яке є найвищою цінністю в Україні. Це право вже п'ять років поспіль порушується ззовні.

П'ять років під окупаційним режимом країни-агресора перебувають мешканці Автономної Республіки Крим і м. Севастополь. П'ять років на півострові грубо порушуються права українців. Зростає кількість політичних в'язнів Кремля.

На сході України вже п'ять років поспіль триває збройна агресія Російської Федерації. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні фіксує загибель майже 13 тисяч осіб за цей період.

Щохвилини під загрозою перебуває життя захисників України та цивільного населення.

У зв'язку з тимчасовою окупацією територій Донецької та Луганської областей, а також Кримського півострова, в Україні обліковується 1,5 млн внутрішньо переміщених осіб.

Ці виклики були визначені пріоритетами у діяльності Уповноваженого і перебували під пильною увагою.

Моніторинг дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та осіб, які проживають на тимчасово окупованій території; забезпечення прав військовослужбовців, поліцейських, пенсіонерів з числа осіб, звільнених з військової служби, ветеранів військової служби та членів їх сімей стали основними стратегічними напрямками роботи Уповноваженого у 2018 році.

Пріоритетним напрямом було визначено і здійснення парламентського контролю за дотриманням соціальних та економічних прав громадян в умовах децентралізації.

Окрема увага приділялася дотриманню прав дитини, у тому числі права на освіту, на охорону здоров'я, на соціальний захист, права дітей на сімейне виховання та належні умови утримання тощо.

- 8 Упродовж року здійснювався моніторинг дотримання права на доступ до публічної інформації, а також права людини і громадянина на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних.

У межах реалізації національного превентивного механізму за участі громадських моніторів здійснено 375 моніторингових візитів щодо дотримання прав людини на належне утримання в місцях несвободи.

Наприкінці року вдалося забезпечити процес передачі громадян України, які були засуджені до 2014 року і відбували покарання у місцях позбавлення волі на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. До цього моменту жодного ув'язненого з окупованої території Луганської області передано не було.

Співробітництво з Омбудсманами іноземних країн та активна участь у заходах на міжнародній арені щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина привернула увагу світової спільноти до порушення Російською Федерацією норм міжнародного гуманітарного права стосовно українських військовополонених моряків, політичних в'язнів та громадян України, які обвинувачуються у вчиненні злочинів без пред'явлення ґрунтовних доказів.

Людмила Денісова

РОЗДІЛ 1 ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

За даними Державної служби статистики України, на початок 2014 року на території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя проживало 1 967 259 осіб, на території Донецької та Луганської областей – 6 583 400 осіб, з них: 4 343 900 у Донецькій та 2 239 500 – у Луганській областях, у тому числі 3 894 тис. (59,15% від загальної кількості) – мешкали в тих населених пунктах, які нині є тимчасово окупованими територіями.

Станом на січень 2018 року в Донецькій та Луганській областях проживає 6 341 666 осіб, що на 242 тис. осіб менше порівняно з 2014 роком, із них приблизно 3,8 млн осіб проживають на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей. Відомості щодо кількості громадян України, які на сьогодні проживають на території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, відсутні.

На кінець 2018 року в органах соціального захисту населення перебувало на обліку 1 512 367 ВПО, що майже на 20 тисяч більше, ніж за аналогічний період 2017 року (1 492 100 осіб), з них: 42,4 тис. – мешканці Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; 563,4 тис. осіб – з Луганської області та 906,5 тис. осіб – з Донецької області.

Із загальної кількості ВПО: 443 502 – особи працездатного віку, 239 179 – діти, 48 404 – особи з інвалідністю та 769 321 – пенсіонери.

Як свідчить статистика, Донецька та Луганська області стали домівкою для майже половини ВПО. Також лідерами в прийомі ВПО є Харківська, Запорізька, Дніпропетровська, Київська області та м. Київ.

Однак реальна кількість ВПО для держави невідома, оскільки значна частина мешканців тимчасово окупованих територій стають на облік ВПО лише для отримання пенсій і соціальних допомог і фактично приїжджають на контрольовану територію для їх отримання.

Крім того, неефективне виконання владних повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, втрата надії ВПО на допомогу держави, зневіра в належному соціальному захисті змусили певну частину сімей ВПО розв'язувати проблеми, пов'язані з переміщенням, власними силами. Тож вони не звертались до органів соціального захисту населення для взяття їх на облік ВПО.

Не маючи змоги інтегруватися в приймаючих громадах (відсутність житла, належної соціальної підтримки від місцевих органів) певна частина ВПО змушена була повернутися до покинутого місця проживання, що розташоване на тимчасово окупованій території, а згодом повторно повернулись на підконтрольні території Уряду, що, у свою чергу, впливає на показники кількості зареєстрованих ВПО.

З метою забезпечення виконання покладених державою функцій щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території та внутрішніх переселенців у структурі Секретаріату Уповноваженого функціонує відповідний підрозділ – відділ прав внутрішньо

- 10 переміщених осіб та осіб, які проживають на тимчасово окупованій території. Зокрема, для більш швидкого доступу громадян та невідкладного реагування на проблеми, з якими вони звертаються, також введено посади представника Уповноваженого з дотримання прав жителів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, і представника Уповноваженого з дотримання прав жителів Донецької та Луганської областей, а також вказане питання належить до компетенції представника Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод.

Для встановлення об'єктивної картини із дотриманням прав ВПО та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях, налагоджено співпрацю з міжнародними організаціями та представниками громадянського суспільства.

При представнику Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод створено Координаційну раду з питань дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, в межах якої діє низка робочих груп, до складу яких входять представники органів виконавчої влади та громадянського суспільства.

До складу Координаційної ради залучено в якості експертів представників міжнародних організацій, у тому числі УВКБ ООН як і до робочих груп.

Діяльність Уповноваженого щодо дотримання прав ВПО та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях, виявила певні проблеми у цій сфері.

1.1. Право на отримання гарантованих державою виплат і допомог

За період 2018 року до Уповноваженого надійшло 905 повідомлень про порушення прав ВПО та мешканців тимчасово окупованих територій, з яких понад 60% від загальної кількості стосувалися припинення пенсійних виплат та інших видів грошової допомоги, що свідчить про системну проблему у забезпеченні прав цієї категорії осіб на соціальний захист.

Органи ПФУ продовжують практику припинення виплати пенсій на підставі інформації, отриманої, зокрема з системи «Аркан».

Зокрема, через процедуру верифікації та ідентифікації у травні 2018 року понад 160 тис. пенсіонерам-переселенцям було припинено виплату пенсії. При цьому, як було з'ясовано, у 70% цих випадків інформація про відсутність тривалий час ВПО за фактичним місцем проживання не підтвердилась. Така ситуація свідчить про безпідставність припинення пенсійних виплат і порушення гарантованого Конституцією України права цих осіб на соціальний захист.

Відновлення виплати пенсій відбувалося за процедурою, встановленою постановою КМУ від 08.06.2016 № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» (далі – Постанова № 365), відповідно до положень якої повернення соціальних виплат, невиплачених за минулий період, передбачається здійснювати на умовах окремого порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України. Однак на сьогодні такого механізму не розроблено, що порушує право вказаної категорії осіб на пенсійне забезпечення та призводить до соціальної напруги.

З метою забезпечення права ВПО на соціальний захист на рівні інших громадян на сьогодні постає необхідність розірвати залежність виплати пенсій та/або інших державних допомог пенсіонерам-переселенцям від реєстрації їх як внутрішньо переміщених осіб. З огляду на те, що відбувалось безпідставне припинення пенсійних виплат, а також відмова у виплаті пенсій за минулий період, ВПО змушені були поновлювати свої права через суд.

Станом на грудень 2018 року національними судами винесено понад 15 тисяч рішень у справах, які стосуються положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII, з них: 4,5 тис. рішень винесено у справах щодо припинення пенсійних виплат ВПО на підставі положень порядку, затверджених Постановою № 365.

Після ухвалення 03.05.2018 ВС рішення за результатами розгляду зразкової справи № 805/402/18-а, залишеного без змін рішенням Великої Палати ВС від 04.09.2018, суди при розгляді аналогічних справ в абсолютній більшості задовольняють позовні вимоги, визнаючи дії або рішення органів ПФУ неправомірними. Проте рішення судів не виконуються, що призводить до зневаги чинним Урядом конституційних прав громадян України та резолюцій ООН, прийнятих на користь вказаної категорії осіб.

З урахуванням того, що така ситуація серйозно та критично вплинула на право значної частини ВПО, а порядок відновлення зупинених виплат залишався незрозумілим, Уповноваженим було направлено звернення до Прем'єр-міністра України щодо вжиття заходів з метою визначення механізму виплати пенсій ВПО за минулий період, у тому числі за рішеннями судів.

Судова практика підтверджує незаконність припинення ВПО пенсійних виплат у спосіб, запроваджений Постановою № 365, та здійснення контролю за такими виплатами. Зокрема, рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва від 29.06.2017 залишено без змін постановою Київського апеляційного адміністративного суду від 04.07.2018, визнані нечинними низка пунктів Порядку призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам (пункти 7, 8, 9, 13) та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування, затверджені Постановою № 365. Внаслідок прийняття такого рішення перевірки фактичного місця проживання ВПО не повинні здійснюватись.

У зв'язку з цим Уповноваженим до Мінсоцполітики як розробника Постанови № 365 було направлено звернення щодо інформування про стан виконання рішення Київського апеляційного адміністративного суду від 04.07.2018 № 826/12123/16, а також заходів, які вживаються ним для приведення Постанови № 365 у відповідність до вимог законодавства та рішення суду.

Незважаючи на Резолюцію Парламентської асамблеї Ради Європи від 12.10.2016 № 2133, в якій рекомендовано органам державної влади України забезпечити мешканцям неконтрольованих територій доступ до пенсійних виплат у спрощеному порядку, та завдання, закріплене Планом дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженим розпорядженням КМУ від 23.11.2015 № 1393, щодо розроблення механізму забезпечення пенсійних та інших соціальних виплат мешканцям тимчасово окупованих територій, відсутній механізм виплати пенсій громадянам України, які мешкають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Вирішити питання отримання належних сум пенсії вказаною категорією громадян покликаний проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян» № 6692 від 12.07.2017 (далі – законопроект № 6692), яким серед іншого, передбачено особливий порядок отримання пенсій для тих громадян, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях.

Проте досі законопроект № 6692 не розглянутий у сесійній залі Верховної Ради України.

- 12 З метою сприяння в якнайшвидшому розгляді Верховною Радою України законопроекту № 6692 Уповноваженим направлено відповідні звернення до Голови Верховної Ради України та окремо до голів депутатських фракцій (груп) щодо підтримки включення його до проекту розкладу пленарних засідань Верховної Ради України.

Мають місце проблеми з відновленням/призначенням пенсій мешканцям тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Для ВПО визначено спрощений порядок здійснення пенсійних виплат – за даними електронної пенсійної справи. Проте органи ПФУ продовжують застосовувати практику витребування паперових пенсійних справ у всіх без винятку пенсіонерів з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, місцем реєстрації яких є тимчасово окупована територія. При цьому процес отримання паперових пенсійних справ може тривати не один місяць, що позбавляє пенсіонерів – мешканців тимчасово окупованої території пенсійних виплат на невизначений строк.

Так, до Уповноваженого звернулася громадянка Ш., яка до 2013 року мешкала в Автономній Республіці Крим, де отримувала пенсійні виплати. Згодом вона переїхала до м. Донецьк, при цьому пенсію продовжувала отримувати на картковий рахунок без зміни місця проживання. У зв'язку з подіями на сході країни у 2014 році вона змушена була переміститись до м. Києва, де отримувала пенсію як внутрішньо переміщена особа. У червні 2016 року громадянка Ш. повернулася на територію Автономної Республіки Крим та звернулася до Головного управління ПФУ в Херсонській області (далі – Головне Управління) із заявою про отримання пенсійних виплат відповідно до Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, затвердженого постановою КМУ від 02.07.2014 № 234. У зв'язку з цим Головним Управлінням було направлено запит до Пенсійного фонду Російської Федерації на витребування паперової пенсійної справи. Проте пенсійна справа заявниці надійшла до Головного управління лише через два роки, протягом яких людина була позбавлена гарантованого законодавством права на пенсійне забезпечення.

За звітний період Уповноваженим здійснювались моніторингові візити щодо дотримання місцевими органами влади прав і свобод осіб, які постраждали від окупації та збройного конфлікту, зокрема права на отримання гарантованих державою виплат і допомог.

За результатами моніторингу були направлені звернення до Прем'єр-міністра України, зокрема, щодо:

забезпечення виконання постанови Окружного адміністративного суду м. Києва від 29.06.2017 (залишеного без змін постановою Київського апеляційного адміністративного суду від 04.07.2018), якою визнано нечинними низку положень Порядку призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування;

невідкладного вжиття заходів для приведення Постанови № 365 у відповідність до законодавчих та підзаконних нормативних актів, а також із урахуванням вказаного вище рішення суду;

якнайшвидшого розроблення та прийняття Порядку здійснення соціальних виплат ВПО за минулий період, передбачивши в ньому механізм здійснення соціальних виплат ВПО відповідно до рішень судів.

Направлялись також відповідні листи-реагування до центральних органів виконавчої влади, зокрема до:

Мінсоцполітики щодо необхідності законодавчого врегулювання питання призначення грошової допомоги особам, яким було припинено її виплату як працездатним непрацюючим особам після втрати ними працездатності (досягнення пенсійного віку, встановлення групи інвалідності) та розроблення механізму здійснення соціальних виплат ВПО за минулий період;

ПФУ щодо пояснення причини масового призупинення пенсійних виплат ВПО з травня 2018 року та вжиття заходів для забезпечення права цих осіб на гарантоване законодавством пенсійне забезпечення, а також щодо вжиття заходів для оптимізації роботи територіальних органів ПФУ (особливо в регіонах, до яких перемістилась значна кількість ВПО) з метою недопущення порушення строків призначення (відновлення) пенсійних виплат ВПО.

Загалом протягом 2018 року Уповноваженим здійснювалось провадження за зверненнями 435 ВПО щодо припинення пенсійних виплат та інших державних допомог, а також відмови у поверненні недоотриманих за попередній період пенсій (найбільше з яких надійшло з Київської області та м. Києва (146); Донецької (145); Луганської (36); Запорізької (33); Харківської (27); Дніпропетровської (16); решта – з інших регіонів України).

За результатами вжитих заходів право на відновлення пенсійних виплат цих осіб було поновлено, у тому числі 79 особам забезпечено виплату пенсій з моменту призупинення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян» № 6692 від 12.07.2017.

Кабінету Міністрів України:

1. Привести постанову Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» у відповідність до законодавчих актів та рішення Київського апеляційного адміністративного суду від 04.07.2018 у справі № 826/12123/16.
2. Затвердити Порядок здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за минулий період, передбачивши в ньому механізм здійснення соціальних виплат відповідно до рішень судів.
3. Затвердити Порядок виплати пенсій та інших соціальних допомог громадянам України, які залишились проживати на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей.

Пенсійному фонду України:

1. Вжити невідкладних заходів щодо оптимізації роботи територіальних органів ПФУ (особливо в регіонах, до яких перемістилась значна кількість ВПО) з метою недопущення порушення строків призначення (відновлення) пенсійних виплат ВПО.
2. Вжити заходів з метою відновлення порушеного права на пенсійне забезпечення усіх пенсіонерів з числа ВПО та забезпечити виплату заборгованості з пенсійних виплат у повному обсязі.

14 1.2. Право власності та правосуб'єктність

Найгострішою на сьогодні є проблема з житловим забезпеченням ВПО. При цьому відсутність механізму відшкодування або компенсації вартості втраченого або пошкодженого майна унеможливує придбання ВПО житла у власність. Державою до цього часу не розроблено механізму компенсації такої шкоди та методики її оцінки.

ВПО вимушені самостійно вирішувати питання забезпечення житлом: більшість орендують житло, значна частина живе у родичів або у приймаючих сім'ях, і тільки незначна частина проживає у власному помешканні на підконтрольній Україні території, яке змогли придбати після переміщення.

Заходи, що вживаються КМУ для розв'язання проблеми житлового забезпечення ВПО, є недостатніми, щоб вирішити зазначену проблему.

Попри наявність передбаченого законодавством механізму участі ВПО у програмі «Доступне житло», більшість внутрішньо переміщених родин через власну фінансову неспроможність не можуть покрити й половини вартості житла.

До Уповноваженого звернулась родина П. щодо сприяння в отриманні пільгового іпотечного кредиту на придбання житла, оскільки після переміщення на контрольовану територію вони потребують забезпечення житлом, а через фінансову неспроможність не мають можливості придбати його навіть за державною програмою «50 на 50». У зв'язку з цим Уповноваженим було направлено звернення до Мінрегіону щодо опрацювання питання запровадження механізму надання вказаній категорії осіб пільгових іпотечних кредитів для придбання житла. Однак міністерство повідомило, що немає правових підстав для розроблення та затвердження порядку надання пільгових іпотечних кредитів на будівництво (придбання) доступного житла, оскільки Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» видатки за бюджетною програмою надання пільгових іпотечних житлових кредитів на будівництво (придбання) доступного житла не передбачені, а міністерство не визначено відповідальним виконавцем і головним розпорядником коштів.

З метою сприяння у доступі внутрішньо переміщеним особам до фінансових ресурсів для вирішення питання житлового забезпечення Уповноваженим направлено відповідне звернення Прем'єр-міністру України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Затвердити методику оцінки збитків, завданих майну громадян внаслідок проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях.
2. Під час уточнення показників державного бюджету передбачити видатки у державному бюджеті на 2019 рік за бюджетною програмою надання пільгових іпотечних житлових кредитів на будівництво (придбання) доступного житла.
3. Затвердити порядок надання пільгових іпотечних кредитів на будівництво (придбання) доступного житла для ВПО.

1.3. Виборче право

15

Упродовж 2015–2018 років залишається невирішеним питання забезпечення виборчих прав ВПО, незважаючи на те, що розв'язання цієї проблеми є важливою складовою рекомендацій зарубіжних партнерів України і міжнародних організацій.

Держава та політичні суб'єкти наразі не сформували компроміс щодо законодавчого врегулювання виборчих прав ВПО на місцевому рівні, що негативно впливає на їх інтеграцію до адміністративної територіальної громади за місцем проживання.

Порушення виборчого права ВПО пов'язане із обмеженням участі їх в місцевих виборах. Відповідно до Закону України «Про місцеві вибори» ВПО, які перемістилися за межі виборчого округу свого звичайного місця проживання, позбавлені права голосу, оскільки вони не мають реєстрації місця проживання в межах виборчого округу, куди вони перемістились. Водночас вони позбавлені права голосу на місцевих виборах за місцем їх постійного проживання, так як вказаний Закон України не передбачає для них можливості участі у таких виборах шляхом заочного голосування у разі проведення таких виборів (вибори відповідно до українського законодавства на неконтрольованих територіях не проводяться).

У Верховній Раді України знаходиться на розгляді законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та інших мобільних всередині країни громадян)» (реєстраційний № 6240), яким пропонується передбачити для внутрішньо переміщених осіб та інших громадян України, які не проживають постійно за зареєстрованим місцем проживання, можливість звернутися до органу ведення Державного реєстру виборців із мотивованим клопотанням про зміну виборчої адреси. Крім того, пропонується внести зміни до Закону України «Про місцеві вибори», згідно з якими визначення належності до територіальної громади здійснюється за виборчою адресою громадянина. Таким чином, внутрішньо переміщені особи, у разі зміни виборчої адреси, матимуть змогу голосувати на місцевих виборах у приймаючих громадах.

Уповноважений вбачає дискримінацію ВПО щодо реалізації їхнього права на волевиявлення. Вирішення зазначеного питання можливе лише шляхом внесення відповідних змін до виборчого законодавства України.

У травні 2018 Уповноважений під час зустрічі з представниками громадських організацій та ініціатив, які опікуються правами ВПО, зазначила, що Верховна Рада України досі не розглянула законопроект № 6240 та звернулась до Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя щодо прискорення розгляду зазначеного законопроекту Комітетом з метою прийняття відповідного рішення.¹

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо виборчих прав внутрішньо переміщених осіб та інших мобільних всередині країни громадян)» № 6240 від 27.03.2017.

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/31518-pk-tilki-z-pidtrimkoyu-gromadi-mi-zmozhemo-virishiti-problemi-vpo-lyud/>

16 1.4. Право на свободу пересування

Реалізація права на свободу пересування у громадян України ускладнена через збройну агресію Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях. Так через 5 діючих КПВВ у 2018 році 13,620 млн громадян України здійснили перетин лінії зіткнення. Зокрема, через КПВВ – «Гнутове» (1,37 млн), «Майорське» (3,08 млн), «Мар'їнка» (3,24 млн), «Новотроїцьке» (2,96 млн), «Станиця Луганська» (3,25 млн). Варто зазначити, що кількість таких перетинів з року в рік збільшується (8,569 млн – 2016 р.; 11,842 млн – 2017 р.).

Найпоширенішим чинником занепокоєності серед громадян при перетині пунктів пропуску є тривале очікування в чергах.

Інші поширені проблеми переважно стосуються інфраструктури: поганий стан доріг, пішохідної зони або мосту; проблеми з умовами очікування та необхідність проходити велику відстань. Крім того, на КПВВ відсутні обладнані автобусні станції: місця для очікування та розклади руху автобусів відсутні на всіх КПВВ, окрім «Станиці Луганської».

Зазначене призвело до смерті понад 50 осіб з обох боків лінії зіткнення.

КПВВ «Станиця Луганська» є єдиним у Луганській області і найбільш завантаженим серед діючих пунктів пропуску. У квітні 2018 року при відвіданні КПВВ «Станиця Луганська» Уповноваженим¹ зазначено, що навіть попри те, що реконструкція, ініційована та профінансована обласною адміністрацією, значно збільшила пропускну спроможність пункту, відкриття ще одного КПВВ у області залишається пріоритетним питанням.

У 2018 році Уповноваженим також проведені моніторингові візити до КПВВ «Каланчак» та «Чонгар» з метою перевірки стану дотримання прав громадян, які перетинають адміністративну межу з окупованим півостровом АР Крим та м. Севастополя.

За результатами моніторингу Уповноваженим направлено вимогу до відповідальних органів щодо усунення виявлених порушень на зазначених пунктах пропуску (відсутність комфортного проходження паспортного та митного контролю для осіб з інвалідністю; відсутність приміщення для обігріву, місць для сидіння; питної та технічної води; не забезпечена можливість отримати невідкладну медичну допомогу). Як наслідок, санітарно-гігієнічні умови на КПВВ «Каланчак» та КПВВ «Чонгар» покращились.

Крім того, перетин лінії зіткнення залишається фізично складною задачею для цивільних осіб. Цей тягар лягає на осіб похилого віку, яким необхідно їздити на підконтрольну Уряду територію щонайменше один раз на 60 днів для того, щоб зберегти своє право та доступ до пенсійних виплат.

Обов'язок здійснення ідентифікації ВПО АТ «Ощадбанк» кожні шість, а в деяких випадках і кожні три місяці, створює законодавчо необґрунтовані додаткові обмеження свободи пересування ВПО.

З огляду на це Уповноважений наголосив органам державної влади на необхідності створення більш сприятливих умов для громадян при перетині КПВВ, покращення медичного обслуговування, а також забезпечення належної роботи мобільних відділень АТ «Ощадбанк».

Зокрема, потребує вирішення питання щодо реєстрації місця проживання мешканців тимчасово окупованих територій. Громадяни України, які проживають (були зареєстровані) на тимчасово окупованій території, не мають можливості внести відомості про реєстрацію місця проживання до паспортного документа при зміні місця реєстрації або отримати довідку про реєстрацію місця проживання у разі оформлення паспорта у формі ID-картки.

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/12418-ma-budu-napolyagati-na-zbilshenni-propusknoii-spromozhnosti-kontrolnogo-p/>

Відсутність реєстрації місця проживання, як стверджують заявники, унеможлиблює реалізацію їхніх прав, зокрема їм відмовляють у працевлаштуванні, отриманні медичних послуг та під час перетину лінії зіткнення чи адміністративного кордону. 17

З огляду на необхідність врегулювання окресленої ситуації Уповноваженим до Прем'єр-міністра України було направлено звернення про вжиття заходів для визначення процедури реєстрації місця проживання вказаної категорії громадян у межах чинного законодавства або розроблення нових відповідних правових механізмів.

Громадяни, які тимчасово виїхали на тимчасово окуповану територію, або щодо яких є інформація, отримана з різних джерел, про тривалу відсутність (понад 60 днів) за місцем проживання, втрачають право на реалізацію своїх прав як ВПО, адже дія довідки ВПО в такому випадку скасовується. Таким чином, свобода пересування ВПО є обмеженою порівняно із іншими громадянами України, що є дискримінацією.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України затвердити Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окупованій території у Донецькій та Луганській областях і виїзду осіб, переміщення товарів із таких територій.

Службі безпеки України скасувати оформлення дозволів для перетину лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей.

1.5. Доступ до здобуття освіти

Під час вступної кампанії протягом серпня–вересня 2018 року Уповноваженим здійснено моніторинг дотримання прав абітурієнтів з тимчасово окупованих територій, а також з числа ВПО, освітніми центрами «Крим-Україна» та «Донбас-Україна», розташованими у містах Києві, Херсоні, Миколаєві, Покровську, Бахмуті та Слов'янську.

Результати моніторингу свідчать, що в цілому права зазначеної категорії абітурієнтів дотримуються.

Водночас під час моніторингу було виявлено певні недоліки.

Зокрема, у місті Миколаєві було встановлено, що до освітнього центру «Крим-Україна» при Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова звернулись три особи, в яких не було документів про загальну середню освіту державного зразка. Водночас у двох уповноважених загальноосвітніх навчальних закладах міста Миколаєва, які мали провести державну атестацію вступників, відповідальні за це працівники перебували у відпустках. З огляду на це абітурієнтам було запропоновано звернутись після 20 серпня 2018 року або їхати для складання іспитів до міста Херсона. Як наслідок - абітурієнти з тимчасово окупованої території змушені були їхати до сусіднього обласного центру.

Результати моніторингу освітніх центрів Уповноваженим доведено до відома МОН з відповідними пропозиціями.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству освіти і науки України до наступної вступної кампанії необхідно належним чином організувати роботу всіх освітніх центрів «Крим-Україна» та «Донбас-Україна», а також інформаційну кампанію для потенційних вступників із тимчасово окупованої території про можливості здобуття вищої освіти.

1.6. Права осіб із числа цивільного населення, які зазнали поранень чи інших ушкоджень здоров'я

Внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації, окрім питань реформування сектору оборони та національної безпеки, на порядку денному постала проблема стратегічного планування дій держави в сфері захисту прав цивільного населення, яке зазнало різних порушень, втрати здоров'я, ушкоджень або поранень.

Оскільки законодавство у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, (встановлення інвалідності, надання реабілітаційних послуг, пільг чи соціального захисту осіб з інвалідністю) було орієнтоване на мирну ситуацію в країні, особи з числа цивільного населення, які втратили здоров'я внаслідок захворювань, спричинених бойовими діями чи їх наслідками на території проведення АТО/ООС, не мають спеціального статусу, інвалідність їм встановлюється на загальних підставах.

Досі не створено державного реєстру цивільних осіб, постраждалих від збройного конфлікту, відповідно відсутня державна статистика про їхню кількість.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Вжити заходів для створення належних умов для надання постраждалим від збройного конфлікту особам з числа цивільного населення необхідної медичної допомоги та психологічної реабілітації.
2. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект, яким перебачити можливість встановлення постраждалим від збройного конфлікту особам з числа цивільного населення інвалідності, внаслідок отримання ними поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих під час проживання/перебування в районах проведення АТО/ООС та/або в населених пунктах, прилеглих до районів бойових дій.

Міністерству України з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України забезпечити створення державного реєстру постраждалих цивільних осіб від збройного конфлікту.

1.7. Права осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях

Одним з пріоритетів Уповноваженого є забезпечення конституційних прав громадян України, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях.

Від початку агресії (лютий 2014 року) Російська Федерація систематично порушує загальновизнані норми міжнародного права, права людини, в тому числі право на життя мирних громадян України, які стали заручниками терористів на окупованій території України.

Внаслідок бойових дій на сході України шляхом прямого та опосередкованого застосування Російською Федерацією збройної сили проти суверенітету та територіальної цілісності України, за даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні:

понад 13 тис. осіб загинуло, з яких більше третини – це цивільні особи (3,3 тис. осіб, з них: 1 791 чоловіків, 1 045 жінок, 98 хлопчиків, 49 дівчаток і 37 дорослих, чия стаття не встановлено);

24 тис. осіб поранено, з яких цивільних осіб – 9 тис.;

1,5 млн осіб стали вимушеними переселенцями.

Уповноважений безпосередньо не має можливості для виконання своїх функцій із запобігання порушенням прав людини і громадянина щодо осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях, та сприяти їх поновленню. Вони можуть здійснюватись виключно у віддаленому режимі. Зокрема, моніторинг здійснювався шляхом взаємодії з міжнародними організаціями та представниками громадянського суспільства, які можуть отримувати інформацію з тимчасово окупованого півострова Крим та непідконтрольних територій Донбасу; аналізу повідомлень ЗМІ, підконтрольних окупаційній владі, дописів у соціальних мережах і повідомлень свідків подій; під час особистого спілкування у пунктах КПВВ Уповноваженого з громадянами України в ході неодноразових моніторингових візитів.

1.7.1. Право на свободу та особисту недоторканність

Проблема осіб, яких насильно утримують, розпочалася для України із окупації Криму. Об'єктами викрадень стали як цивільні особи, так і українські військові.

Упродовж березня–квітня 2014 року згідно з підрахунками щонайменше 46 осіб були незаконно позбавлені волі. Більшість із них через певний час в результаті перемовин було звільнено, проте є й ті, хто й досі вважається безвісно зниклими.

Випадки позасудових страт, насильницьких зникнень, свавільних затримань, катувань, жорстокого поводження та сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, із 2014 року фіксують як національні правозахисні, так і міжнародні організації (у тому числі УВКБ ООН).

У переважній більшості факти катувань документуються саме під час незаконного утримання осіб у місцях несвободи на території анексованого Криму та Російської Федерації, де майже всі політв'язні піддаються цілій низці грубих порушень з боку російських правоохоронних та окупаційних органів.

Станом на кінець 2018 року, в місцях несвободи на тимчасово окупованій території Криму утримувалися за безпідставними та політично вмотивованими звинуваченнями 30 громадян України, з яких: 10 осіб засуджено, щодо 17 осіб відбувалося попереднє слідство, щодо 2 осіб здійснюється судовий розгляд, щодо 1 особи обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд та 2 осіб звільнено умовно-достроково.

- 20 Під час моніторингу Уповноваженим зафіксовано численні порушення прав зазначеної категорії громадян України, зокрема: численні катування (побиття громадян України, застосування електричного струму до людини з метою отримання викривальних показів, психологічний тиск) в порушення статті 3 Конвенції з прав людини (далі – Конвенція); порушення права на справедливий суд (фабрикації кримінальних справ, розгляд кримінальних справ не належним судом, не допущення незалежних адвокатів для захисту громадян України у кримінальних справах, тиск на адвокатів; незабезпечення перекладом процесуальних документів, послугами перекладача під час здійснення провадження) всупереч статті 6 Конвенції; порушення права на зв'язок затриманих, ув'язнених осіб із дипломатичними консульськими представниками їхньої країни (позбавлення осіб можливості зустрічі із дипломатичними представниками України на території Російської Федерації), що суперечить пункту 38 Конвенції та статті 36 Віденської конвенції про консульські зносини; порушення права на спілкування в'язнів з їх сім'ями або друзями (позбавлення можливості відвідин, ненадходження до в'язнів листів, відсутність зв'язку), що суперечить праву наданому пунктом 37 Конвенції.

Уповноваженим отримано численні скарги від ув'язнених громадян України про порушення права на медичне обслуговування, а саме не надання особам медичної допомоги належними та кваліфікованими лікарями відповідно до наявних потреб всупереч пункту 22 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями (далі – Правила); зазначені скарги найчастіше надходять у поєднанні із скаргами щодо невідповідності умов тримання міжнародним стандартам, зокрема не дотримання належного температурного режиму в приміщеннях, санітарно-гігієнічних та санітарно-технічних норм всупереч статті 3 Конвенції та пункту 10 Правил.

Незаконні арешти та викрадення громадян України тривають як в окупованому Криму (зокрема кримськотатарських активістів, яких звинувачують у тероризмі та екстремізмі), так і на непідконтрольних Уряду України територіях Донецької та Луганської областей (найбільш поширеним звинуваченням є шпигунство та співпраця з СБУ, а також порушення так званої комендантської години).

Із повідомлень ЗМІ, підконтрольних окупаційній адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, з'ясовано, що лише протягом травня–листопада 2018 року за порушення «комендантської години» було затримано 1 903 особи.

Майже в усіх справах затриманих в Автономній Республіці Крим зафіксовано незаконні методи вчинення слідства та застосування тортур для отримання свідчень. Окупаційна влада вдається також до примусової психіатричної експертизи – «каральної психіатрії».

За участю Уповноваженого у 2018 році внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 № 328, якою затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті на здійснення заходів щодо захисту і забезпечення прав та інтересів осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок дій незаконних збройних формувань та/або органів влади Російської Федерації на окремих територіях Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, та тимчасово окупованій території України, а також підтримки зазначених осіб та членів їх сімей.

Забезпечено присутність працівників Секретаріату Уповноваженого під час засідань Комісії з розгляду питань щодо виплати одноразової грошової допомоги у розмірі 100 тис. грн вказаним особам.

1.7.2. Право на свободу слова

Свобода слова є незаконно обмеженою, через що об'єктивне викладення суспільно важливої інформації є неможливим.

Так, у м. Донецьк озброєні люди затримали блогера, якого під час арешту було побито (зламано ногу) та висунуто звинувачення щодо участі в терористичній організації. Продовженням такої політики стала вимога у вересні 2017 року окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій області до Інтернет-провайдерів щодо збору та зберігання персональних даних усіх користувачів, а також інформації щодо їхніх дій в Інтернеті. Станом на початок 2018 року щонайменше двоє блогерів утримувались озброєними групами окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій області.

Відбуваються також переслідування активістів за свободу виявлення думок у соціальних мережах і в окупованому Криму.

Журналіста Миколу Семена у 2017 році засуджено за статті, в яких він критикував незаконні дії Росії в Криму, та призначено покарання у вигляді позбавлення волі до 2,5 років умовно з випробувальним терміном 3 роки та заборону професійної діяльності, пов'язаної з публікаціями в засобах масової інформації, строком на 2 роки. Особі до цього часу не надається дозвіл виїхати на материкову частину України з метою лікування, незважаючи на наявність захворювань хребта та серця.

1.7.3. Право на свободу світогляду і віросповідання

В окупованих районах Донецької та Луганської областей більшості церков і релігійних громад, за винятком православних громад Московського патріархату, висунуто звинувачення в екстремізмі, шпигунстві на користь України чи США, диверсійній діяльності тощо, що супроводжується незаконними арештами і конфіскацією церковної власності.

У зв'язку із захопленням церковних споруд окупаційною владою або у зв'язку з загрозою ідентифікації прихожан конкретної релігійної громади та подальшого їх переслідування вони змушені припинити свою релігійну діяльність або суттєво обмежити її та діяти у підпіллі.

Вуличні мирні зібрання, зокрема, хресні ходи, молитовні та інші заходи стали неможливими.

Так, у червні 2018 року в м. Донецьк зачинили мечеть «Аль Амаль» та заборонили відправляти служіння мусульманам, мотивуючи тим, що під час обшуку в мечеті знайшли екстремістську літературу.

У серпні 2018 року в м. Луганськ закрили церкву євангельських християн-баптистів. Їх звинуватили у проукраїнській позиції (нібито знайшли літературу із зображеннями військових ЗСУ).

У вересні 2018 року повністю заборонено діяльність релігійної громади «Свідки Єгови».

Ситуація зі свободою віросповідання в Криму дещо інша, але потребує особливої уваги. Так у квітні 2016 року «Верховний суд Республіки Крим» визнав Меджліс кримського-татарського народу екстремістською організацією і заборонив його діяльність в Росії. Позови Меджлісу на опротестування цього рішення не були задоволені.

29 березня 2017 року Меджліс кримськотатарського народу подав до ЄСПЛ скаргу на РФ за заборону російською владою діяльності Меджлісу і включення його до списку екстремістських організацій, зазначивши, що це порушує статтю 11 (свобода зібрань та об'єднань) Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Також наголошується, що організацію заборонили, а її членів переслідують у зв'язку з їх політичною позицією, що є порушенням

- 22 статті 18 (межі використання обмежень щодо прав). Всього в скарзі зазначено порушення п'яти статей конвенції.

У листопаді 2018 року Третій комітет Генасамблеї ООН (займається питаннями гуманітарного характеру) засудив заборону Меджлісу Росією і запропонував Москві відновити діяльність організації на території Криму¹. Забезпечити роботу Меджлісу зажадав від Росії Міжнародний суд ООН.

Проте на сьогодні проблема залишається невирішеною. Водночас Уповноважений тісно співпрацює з представниками Меджлісу в багатьох питаннях, в тому числі в питаннях захисту прав українських політв'язнів-кримських татар.²

Правозахисники зазначають, що мусульман найчастіше звинувачують в екстремізмі та створюють для них нереальні умови існування.

Місіонерська діяльність протестантів підпадає під заборони так званого «пакета Ярової»: їм заборонено проводити богослужіння поза межами культових приміщень.

Від такої «норми» також страждають кришнаїти за свої вуличні фестивалі та громадяни, які займаються східною гімнастикою Цигун.

Деяких протестантів штрафують за використання неповної назви релігійної громади.

Створюються перепони і для діяльності Української Православної Церкви Київського патріархату, оскільки ця конфесія відмовилась реєструватись за законодавством окупаційної влади.

Також зафіксовано використання мови ворожнечі щодо мусульман, протестантів, греко-католиків та Київського патріархату.

Наразі 40% усіх політичних бранців у Криму це мусульмани, яких ув'язнюють за належність до руху Хізб ут-Тахрір.

1.7.4. Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля

Стан екології на неконтрольованих Урядом України територіях зазнав стрімкого погіршення.

27 серпня 2018 року в місті Армянську Автономної Республіки Крим стався викид забруднюючих речовин із заводу «Титанові інвестиції». Від екологічних проблем, які виникли внаслідок незаконної діяльності підприємств на півночі окупованого півострова, постраждали не лише жителі Армянська, а й Херсонщини. Перевищення вмісту токсичних речовин зафіксували в населених пунктах Каланчак, деяких населених пунктах Чаплинського та Каланчацького районів.

Уповноважений передав інформацію про викиди шкідливих речовин в районі Армянська в ООН, ОБСЄ, ВООЗ і Міжнародний Комітет Червоного Хреста з метою документування фактів порушення прав людини; до прокуратури АРК – про порушення кримінальної справи щодо осіб, причетних до порушення екологічних прав громадян на тимчасово окупованих територіях України і загрози їхньому життю³.

Слід зазначити і про погіршення демографічної ситуації на окупованих територіях, у тому числі й Донбасу, зокрема вимирання населення.

¹ <https://www.radiosvoboda.org/a/news-un-resolurion-crimea/29603099.html>

² <http://www.dsnews.ua/society/denisova-rasskazala-o-sostoyanii-pohishchennogo-okkupantami-14122018214500>

³ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/ostannya-informatsiya-pro-ekologichnu-situatsiyu-na-xersonschini/>

У цій промисловій смузі перемижуються житлові зони та зони вуглевидобувних та інших промислових підприємств (у багатьох випадках давно збанкрутілих і закритих або ж зупинених нещодавно, вже за окупаційної влади) і величезні зони промислових відходів (зокрема, терикони з відпрацьованої породи після видобутку вугілля), що забруднюють повітря і ґрунтові води.

Зокрема, за наявними даними, з кінця вересня до середини жовтня 2018 року до лікарень окупованих територій Донецької області звернулось більш як 230 осіб зі скаргами на погіршення здоров'я після вживання водопровідної води. Переважна більшість хворих – малолітні діти. Також відомо про 104 випадки отруєння питною водою серед учнів Донецького військового ліцею. Факти масового отруєння у навчальному закладі окупаційна адміністрація намагалася приховати.

За повідомленнями ЗМІ окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій області, спалах гострої кишкової інфекції могло спричинити використання для дезінфекції частково марганцю замість хлору, якого не було у достатній кількості.

1.7.5. Право на власність

Право власності громадян також перебуває під загрозою. Так, 03.11.2017 у окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій області було оприлюднено наказ про «націоналізацію» врожаю, вирощеного за земельних ділянках, включених до «державного» та «комунальних майнових фондів» та «зайняті» юридичними особами або фізичними особами «без дозволу».

Приватне житло, залишене без нагляду на строк від 3 місяців, підлягає інвентаризації з можливим переданням у володіння іншим особам.

Така сама ситуація і в окупованій частині Луганської області.

Ще однією «інновацією» Російської Федерації в Криму стало введення законів, які дозволяють здійснювати примусове виселення і конфіскацію приватної власності на півострові. Цей «закон» порушує не тільки українське законодавство, а й норми міжнародного права.

Резолюція ООН, яка почала діяти з грудня 2017 року, закликає Росію припинити порушення та обмеження прав людини стосовно жителів Криму та поважати українські закони.

1.7.6. Право на охорону здоров'я та соціальний захист

Наразі актуальним є доступ уразливих категорій населення до соціальних послуг та державної допомоги. Зокрема, люди з інвалідністю не мають можливості отримувати безкоштовно окремі медикаменти, товари та щорічне лікування, а допомога у зв'язку з інвалідністю, яку виплачують в тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областях, не покриває основних потреб.

З огляду на ці обставини уразливі категорії населення залежні від гуманітарної допомоги, яка, на жаль, доволно обмежується місцевою владою шляхом акредитування, через що доставлення гуманітарної допомоги до майже 800 тис. громадян, які її потребують, стає проблематичною.

До Уповноваженого звернулася самотня жінка пенсійного віку, яка має інвалідність, з проханням переправити її на територію, що контролюється Українською владою. Жінка прикута до ліжка, майже не має харчів та ліків. Родичів, які могли б хоч якось допомогти, також у неї немає.

- 24 *Оскільки зв'язатись із жінкою по телефону неможливо, а направлена відповідь може наразити її на небезпеку, Уповноважений звернувся до представництва Міжнародного Червоного Хреста в Україні з проханням надати жінці усіляку підтримку та розглянути можливість щодо перевезення її на контрольовану територію України, де їй буде надано необхідну допомогу.*

1.8. «Транзитивне правосуддя» як універсальна модель подолання наслідків збройного конфлікту

В умовах, коли Україна страждає від збройної агресії Російської Федерації, коли сотні міст і сіл Донбасу знаходяться в руїнах, а півтора мільйона громадян України вимушені були виїхати з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, стратегічне значення для України набуває запровадження правосуддя перехідного періоду, або як його ще називають «транзитивне правосуддя» (Transitional Justice).

Правосуддя перехідного періоду охоплює юридичні практики та проблеми, з якими стикається країна на шляху протидії та подолання наслідків збройного конфлікту, зміни режиму та усунення авторитарного правління. Необхідно розуміти умовність терміна «перехідного правосуддя», оскільки момент завершення такого переходу не може бути визначений у часі, а тому є максимально широким, охоплюючи зміни кримінального законодавства, створення меморіалів пам'яті, реформування правоохоронної та судової систем тощо.

Головною метою заходів під назвою «перехідне правосуддя» є мир, національна злагода, яка може бути досягнута шляхом встановлення історичної правди, відшкодування заподіяної шкоди, відновлення прав жертв війни та обов'язкового покарання винних у вчиненні злочинів.

Надважливою передумовою для ефективного переходу від війни до миру та забезпечення верховенства права є подальше впровадження реформ правоохоронних, судових, військових, розвідувальних та інших органів, які покликані здійснювати функції захисту основних прав і свобод людини, підтримання безпеки та стабільності.

Іншим надважливим завданням, спрямованим на забезпечення справедливості і примирення, є здійснення правосуддя щодо злочинів, учинених під час авторитарного правління та збройного конфлікту.

Складно буде подолати наслідки збройної агресії, доки посадовці окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях не будуть притягнуті до відповідальності за порушення прав людини, вчинені на територіях, що знаходяться під їх контролем, у тому числі особи, які несуть колективну відповідальність за дії злочинців.

Із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VII Україна визнала факт існування міжнародного збройного конфлікту з Російською Федерацією.

Проте так і залишається невизначеним правовий статус діючих військовослужбовців Російської Федерації, що перебувають на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, попри те, що збройні формування Російської Федерації визнані окупаційними військами, що встановили та здійснюють загальний контроль на цих територіях.

Так само не визначено правового статусу громадян України та іноземців–учасників окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, які зі зброєю в руках беруть участь у воєнних діях, що, наприклад, унеможливорює притягнення певних осіб за статтею КК України «найманство» (згідно із пунктом 2 примітки до статті 447 КК України).

Залишається неімплементованим положення Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року, хоча ще в лютому 2015 року Законом України «Про оборону України» парламент надав КМУ право затвердити порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період відповідно до норм міжнародного права.

Цілком позитивною є практика українських судів щодо покладення обов'язку відшкодування шкоди на користь потерпілих осіб, завданої внаслідок збройної агресії на сході України на Російську Федерацію. Водночас виконання таких рішень не стало реальністю.

Важливим питанням є забезпечення мешканців тимчасово окупованих територій доступом до судів та правоохоронних органів на контрольованій українською владою території.

Неабияке значення має прийняття в серпні 2018 року Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», що спрямований на врегулювання правового статусу осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, та забезпечення правового регулювання відносин, пов'язаних із встановленням та обліком, розшуком і соціальним захистом таких осіб та їхніх родичів. Проте Комісія з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, поки що не створена, попри те, що Законом передбачено тримісячний строк на її створення.

З початком роботи Міжвідомчої комісії з питань встановлення факту отримання особами поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення АТО, потерпілі внаслідок збройного конфлікту отримали право отримати статус особи, яка належить до осіб з інвалідністю внаслідок війни. Зазначений статус дає право на низку пільг, зокрема безоплатне одержання ліків, безоплатне позачергове щорічне забезпечення санаторно-курортним лікуванням, знижка оплати за користування житлом та комунальними послугами, переважне право на робоче місце при скороченні чисельності чи штату працівників тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України

1. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо визначення правового статусу громадян України та іноземців–учасників окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, які зі зброєю в руках беруть участь у воєнних діях, що забезпечить можливість притягнення цих осіб до відповідальності.
2. Розробити та затвердити порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період відповідно до норм міжнародного права.
3. Забезпечити для мешканців тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя доступ до судів та правоохоронних органів на контрольованій українською владою території.
4. Забезпечити створення Комісії з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та затвердити положення про цю Комісію.

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ПЕНСІОНЕРІВ З ЧИСЛА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Одним із важливих напрямів діяльності Уповноваженого є забезпечення прав громадян України, які проходять службу у військових формуваннях та правоохоронних органах сектору безпеки і оборони, ветеранів війни, пенсіонерів з числа осіб, звільнених з військової служби, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ (Національної поліції), членів сімей вказаних категорій громадян. Особливої актуальності цей напрям набуває в умовах проведення ООС на сході нашої держави та неприкритої російської агресії щодо України на її морських кордонах.

Саме тому головна увага Уповноваженого у цій сфері у звітному періоді була зосереджена на здійсненні контролю за дотриманням прав особового складу органів сектору безпеки і оборони, які беруть безпосередню участь у відсічі збройної агресії Російської Федерації на сході України в районі ООС.

У межах реалізації повноважень Уповноваженого здійснено 70 моніторингових візитів до військових частин та спеціалізованих підрозділів органів сектору безпеки і оборони (у тому числі 32 візити до зони ООС), з яких:

ЗСУ – 28 візитів;

Національна поліція – 15 візитів;

Державна прикордонна служба – 9 візитів;

Державна служба з надзвичайних ситуацій – 12 візитів;

Національна гвардія – 6 візитів.

За звітний період Уповноваженим також розглянуто 815 повідомлень, з якими найчастіше зверталися поліцейські, звільнені в запас військовослужбовці, ветерани війни, ветерани військової служби, пенсіонери з числа осіб, звільнених з військової служби, пенсіонери органів внутрішніх справ (Національної поліції) та члени їх сімей для відновлення права на пенсію або її належного перерахунку, щодо виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності тощо.

За результатами моніторингових візитів та розгляду вказаних вище звернень Уповноваженим виявлено низку проблемних питань у сфері забезпечення прав зазначених категорій громадян України та членів їх сімей.

2.1. Права військовослужбовців і поліцейських

Серед основних проблем порушення прав даної категорії осіб необхідно зазначити такі.

2.1.1. Неналежний рівень і диспропорційний розрахунок грошового забезпечення

Після набрання чинності у березні 2018 року постанови Уряду від 30.08.2017 № 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» (далі – Постанова № 704) збільшився розмір грошового забезпечення деяким категоріям

військовослужбовців. Однак вказане збільшення було несуттєвим і фактично стало переформатуванням його складових: більшу частину коштів переведено з додаткових видів до основних (посадового окладу, окладу за звання та вислуги). При цьому військовослужбовці ЗСУ мають проблеми із виплатою допомоги на вирішення соціально-побутових питань, коли наказом про організацію фінансової діяльності на відповідний календарний рік кількість військовослужбовців, які можуть розраховувати на її виплату, обмежується лише певною кількістю (наприклад 30%) особового складу частини.

Необхідно також зауважити, що визначені Постановою № 704 оклади за посадою та військовим званням військовослужбовців, осіб рядового та начальницького складу значно вищі від встановлених постановою КМУ від 11.11.2015 № 988 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» цих складових грошового забезпечення поліцейських за аналогічними посадами, що створює відповідні диспропорції у грошовому забезпеченні представників зазначених силових структур.

При цьому у Національній поліції України склався порядок, за яким у разі збільшення у працівника однієї зі складових грошового забезпечення (наприклад вислуги років) автоматично (під час нарахування загального розміру виплати) зменшується розмір премії, що не стимулює особовий склад до тривалої служби у лавах цього правоохоронного органу. Також існують проблеми з виплатою поліцейським надбавок за виконання обов'язків у нічний час.

Неурегульованим також залишається питання здійснення виплат додаткового грошового забезпечення за участь в ООС (так званих бойових) та надання статусу УБД певним категоріям поліцейських, які направляються до району проведення операції у тривале відрядження. При цьому останні не включаються до складу ООС, а тому, виконуючи завдання нарівні з іншими військовослужбовцями та поліцейськими і в рівних з ними умовах, вони не можуть претендувати на відповідні доплати та отримання в подальшому статусу учасника бойових дій.

2.1.2. Безпідставні затягування керівництвом та кадровими підрозділами з оформленням та направленням документів для прийняття рішення щодо надання військовослужбовцю (поліцейському) статусу УБД.

Внаслідок чого особу та її сім'ю впродовж тривалого часу позбавлено права на отримання пільг, визначених законом для учасників бойових дій.

До Уповноваженого звернувся громадянин С., який проходив службу в ЗСУ (у тому числі в районі проведення ООС), був звільнений з лав ЗСУ в запас у листопаді 2018 року, але статусу УБД йому надано не було. Після втручання Уповноваженого військовою частиною N підготовлено необхідні документи і до військового комісаріату направлено матеріали справи на отримання статусу УБД даною особою.

2.1.3. Неурегульованість (у зв'язку з переформатуванням АТО в ООС) питання пільгового обрахування вислуги років військовослужбовцям (один день за три) – учасникам ООС, як це застосовувалося до учасників АТО.

28 *2.1.4. Обмеження права на додаткові відпустки:*

пунктом 12 статті 12 Закону України від 22.10.1993 № 3551-XII «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачено надання учасникам бойових дій додаткової відпустки зі збереженням грошового забезпечення. Однак військовослужбовці не можуть нею скористатися з огляду на обмеження, встановлені статтею 10¹ Закону України від 20.12.1991 № 2011-XII «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

До Уповноваженого з вказаного питання звернувся військовослужбовець Б. На відповідний запит Мініоборони підтримало позицію Уповноваженого листом від 20.09.2018 за № 220/5406 щодо необхідності ініціювання внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» з метою вирішення питання надання в особливий період військовослужбовцям-учасникам бойових дій додаткової відпустки зі збереженням грошового забезпечення строком на 14 календарних днів.

Отримання додаткової відпустки у зв'язку із навчанням. Незважаючи на те, що стаття 13 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не містить жодних обмежень щодо можливості навчання військовослужбовців в особливий період у вищих навчальних закладах без відриву від служби, змінами до цього Закону з 2014 року обмежено права останніх на час особливого періоду отримувати додаткові відпустки у зв'язку з навчанням.

2.1.5. Право на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку з пільговою оплатою вартості путівок фактично обмежене умовою про застосування цієї пільги до осіб, у яких розмір середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу за попередні шість місяців не перевищує трьох прожиткових мінімумів (у 2014 році внесені зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»). Кількість охочих отримати путівки значно зменшилася через високу вартість такого відпочинку для членів родини військовослужбовця.

2.1.6. Забезпечення житлом військовослужбовців (поліцейських), а також осіб, звільнених з військової служби, залишається одним із найпроблематичніших, оскільки державою не здійснюється достатнє фінансування для вирішення вказаної проблеми. У гарнізонних чергах на забезпечення житлом перебувають військовослужбовці, які включені до них ще в 90-х роках минулого століття. Не застосовується на практиці і передбачений механізм надання військовослужбовцям грошової компенсації за належне їм для отримання житло. Частково проблему вирішують виплати за піднайом житла, однак до кінця 2018 року ця норма застосовувалася лише до осіб офіцерського складу, які проходять службу за контрактом.

До Уповноваженого звернувся лейтенант С., який проходить військову службу за призовом осіб офіцерського складу, щодо надання зазначеної грошової компенсації. Втручання Уповноваженого дало змогу прискорити проведення узгоджувальних процедур та прийняття постанови КМУ від 27.12.2018 № 1160 щодо зобов'язання військових частин виплачувати грошову компенсацію за піднайом (найом) жилого приміщення (за відсутності гуртожитку) і яка регламентує норми виплат військовослужбовцям рядового та старшинського складу військової служби за контрактом, а також особам офіцерського складу за призовом.

Водночас залишається неврегульованим питання надання грошової компенсації за піднайом житла для військовослужбовців, які прибули до органів та підрозділів, що виконують завдання (дислокуються) в районі ООС на постійній основі, але за попереднім місцем служби утримують житло (де залишилися сім'ї, і яким виплата такої компенсації припиняється).

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству оборони України у взаємодії з іншими заінтересованими органами опрацювати та подати у встановленому порядку зміни до:

1. Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо усунення дискримінації військовослужбовців щодо можливості отримання ними в особливий період додаткової оплачуваної відпустки, передбаченої законом для учасників бойових дій, а також додаткових оплачуваних відпусток у зв'язку з навчанням, та жінкам, які мають двох або більше дітей віком до 15 років;

2. постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 № 393 «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, поліцейським та членам їхніх сімей» щодо зарахування з 01.05.2018 особовому складу військових формувань до вислуги років у пільговому обчисленні час їх перебування в складі ООС, як це визначено вказаною постановою для осіб – учасників АТО;

3. постанов Кабінету Міністрів України від 03.08.2006 № 1081 «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями» і від 26.06.2013 № 450 «Про розмір і порядок виплати грошової компенсації військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державної спеціальної служби транспорту за піднайом (найом) ними жилих приміщень» щодо надання військовослужбовцям та поліцейським, які проходять службу в районі проведення ООС, права на отримання компенсації за піднайом житла за місцем проходження служби незалежно від здачі ними за попереднім місцем служби отриманого ними службового житла (житла для постійного проживання), якщо в ньому залишилися проживати члени сім'ї такого військовослужбовця.

2.2. Права військовослужбовців України, які перебувають у полоні

У центрі уваги Уповноваженого перебуває ситуація, яка склалася із захопленням у листопаді 2018 року у полон прикордонною службою Російської Федерації та протиправним утриманням в слідчих ізоляторах м. Москви членів екіпажів українських військових катерів «Бердянськ», «Нікополь» і буксира «Яни Капу».

Уповноваженим невідкладно з перших годин полону наших військовослужбовців були задіяні усі правові можливості для визначення місцеперебування та стану полонених моряків, забезпечення надання їм невідкладної медичної допомоги, здійснення у взаємодії з адвокатською спільнотою, громадськими організаціями та активістами їх захисту від звинувачень у судах анексованої Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, а також

- 30 із залученням державних структур – організації та здійснення всебічної моральної та матеріальної підтримки полонених і членів їх сімей, висвітлення та доведення до світової спільноти правдивої інформації щодо агресивних дій Російської Федерації проти нашої держави і захоплення у полон наших військовослужбовців, мобілізації міжнародних зусиль для їх негайного визволення.

Завдяки діям Уповноваженого вдалося забезпечити відвідування полонених українських моряків представниками Уповноваженого з прав людини Російської Федерації, організовано доставку затриманим українським громадянам необхідних речей, до полонених було допущено представників українських дипломатичних установ.

Здійснюється фінансова підтримка військовополонених і членів їх сімей:

налагоджено механізм виплати рідним полонених належного їм грошового забезпечення;

здійснено Міноборони виплату разової допомоги у розмірі 50 тис. грн на особу;

за сприяння Уповноваженого прийнято постанову Уряду від 05.12.2018 № 1066 «Деякі питання підтримки осіб, яких було незаконно затримано в результаті акту збройної агресії з боку Російської Федерації, що відбувся 25 листопада 2018 року в районі Керченської протоки» щодо надання державної допомоги у розмірі 100 тис. грн на кожного полоненого.

У взаємодії з МЗС здійснюються заходи із забезпечення за рахунок коштів державного бюджету надання військовополоненим кваліфікованої правової допомоги, захисту їх прав у міжнародних судових інстанціях.

Необхідно зазначити, що захист прав та інтересів полонених військових моряків виявив такі проблемні питання:

відсутність у законодавстві України правової норми, яка регламентувала б механізм правової фіксації статусу військовослужбовців, захоплених Російською Федерацією (яким чином і який саме орган офіційно має визначити для них цей статус);

відсутність єдиного державного органу, який би безпосередньо займався військовополоненими, організацією та координацією роботи щодо надання правової та іншої практичної допомоги цій категорії українських громадян;

потребує визначення механізм надання кваліфікованої правової допомоги таким військовослужбовцям, які утримуються в межах окупованих територій, де не функціонують наші консульські підрозділи.

Мінсоцполітики розроблено проект Закону України «Про правовий статус і соціальний захист осіб, незаконно позбавлених волі Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації або збройними формуваннями Російської Федерації», в якому розробник залишив поза увагою таку категорію наших громадян, як військовополонені. Наразі Росія не визнає норм Женевської конвенції про поводження з військовополоненими щодо захоплених українських військових моряків і утримує останніх з порушенням визначених Конвенцією вимог (в умовах та нарівні з іншими категоріями політв'язнів, про яких йдеться в проекті закону) та на порушення вимог цієї Конвенції чинить кримінальне переслідування вказаної категорії осіб. Зазначений законопроект погоджений Уповноваженим із зауваженнями, які стосуються необхідності поширення його норм і на військовополонених.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству соціальної політики України завершити опрацювання з урахуванням зауважень Уповноваженого та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про правовий статус і соціальний захист осіб, незаконно позбавлених волі Російською Федерацією, окупаційною адміністрацією Російської Федерації або збройними формуваннями Російської Федерації».

2.3. Права осіб, які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а також ветеранів

2.3.1. Прийняття КМУ постанови від 21.02.2018 № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб» дало змогу лише здійснити диспропорційне підвищення пенсій вказаній категорії осіб, але комплексно не вирішило питання проведення перерахунку раніше призначених пенсій, який не проводився до цього 10 років.

З метою врегулювання зазначеної проблеми на адресу Прем'єр-міністра України Уповноваженим направлено листа (вих. № 1/7 – А312435.18/06-175 від 03.04.2018) щодо вжиття заходів для усунення порушення прав вказаної категорії пенсіонерів. Головою Уряду було надано відповідне доручення Мінсоцполітики, яке обмежалося формальними відмовами про те, що «надання соціальних гарантій за рахунок державного бюджету має вирішуватися комплексно виходячи з єдиних принципів і норм, з урахуванням фінансових можливостей держави і необхідності забезпечення своєчасним та у повному обсязі фінансуванням вже прийнятих рішень щодо соціального захисту населення».

З метою вирішення проблем пенсіонерів, звільнених з військової служби, і колишніх міліціонерів (поліцейських) із зацікавленими відомствами проведено низку нарад, а також круглий стіл за участю членів Координаційної ради з питань захисту прав військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу та членів їх сімей, створеної наказом Уповноваженого від 02.08.2018 № 38/02-18, представників центральних органів влади і голів ветеранських всеукраїнських громадських організацій.

За результатами вказаних заходів у грудні 2018 року на адресу Міністра соціальної політики України надіслано листа Уповноваженого з пропозиціями щодо шляхів вирішення проблемних питань пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та прирівняних до них осіб. Однак у своїй відповіді на адресу Уповноваженого (№ 25321/0/2-18/54 від 22.12.2018) керівник вказаного відомства обмежився лише раніше наведеними загальними тезами, фактично підтвердивши відсторонення Мінсоцполітики від розв'язання даної проблеми. Вирішення цього питання залишається на подальшому контролі Уповноваженого.

2.3.2. Мають місце непоодинокі випадки, коли через непрофесійність або недбалість працівників ПФУ чи органів соціального захисту населення, пенсіонерам військової служби або колишнім міліціонерам (поліцейським) безпідставно припиняють виплату пенсії.

До Уповноваженого звернувся військовий пенсіонер Ч., який має статус внутрішньо переміщеної особи, зі скаргою на Головне управління ПФУ у м. Києві щодо припинення виплати пенсії з червня

- 32 *2018 року в зв'язку зі зміною місця проживання в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. На підставі рішення Комісії з питань призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам йому було поновлено виплату пенсії лише з вересня 2018 року. Необхідність виплати пенсії заявнику за період з червня по серпень 2018 року вказаний територіальний орган ПФУ заперечував. За результатами втручання Уповноваженого виплата пенсії громадянину Ч. відновлена з моменту її припинення, а саме з червня 2018 року.*

Також Уповноваженим було застосовано і такі акти реагування, як подання.

До Уповноваженого звернувся військовий пенсіонер, інвалід війни С., якому Головне управління ПФУ в Хмельницькій області безпідставно з березня 2018 року припинило виплату пенсії. Водночас Управлінням соціального захисту населення у С. було незаконно вилучено посвідчення інваліда війни. Після тривалого листування на адресу Міністра соціальної політики України надіслано подання Уповноваженого, за результатами розгляду якого права С. було відновлено.

2.3.3. Неврегульованість питання реалізації права ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ (Національної поліції) і деяких інших осіб на безоплатний проїзд міським пасажирським транспортом.

До Уповноваженого звернувся громадянин Б. стосовно неправомірних дій посадових (службових) осіб Харківської міської ради та комунального підприємства «Харківський метрополітен» щодо позбавлення осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист», права на безкоштовний проїзд у Харківському метрополітені. Керівництву Харківської обласної державної адміністрації та Харківському міському голові направлено запити щодо вжиття заходів для припинення порушення соціально-економічних прав ветеранів військової служби та деяких інших осіб і поновлення права на безоплатний проїзд на транспорті загального користування без будь-яких обмежень. Рішенням Харківської міської ради від 21.02.2018 відновлено право зазначеним особам на пільговий безкоштовний проїзд у міському наземному пасажирському електротранспорті і метрополітені.

2.3.4. Неврегульованим залишається питання забезпечення санаторно-курортними путівками ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ (Національної поліції), а також інших військових формувань сектору безпеки і оборони, які отримують невійськову пенсію. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 6 Закону України від 24.03.1998 № 203/98-ВР «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» вказаним категоріям ветеранів та членам їх сімей надається переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням у санаторіях з пільговою оплатою вартості путівок у розмірах та порядку, визначених КМУ.

Однак у Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей, затвердженого постановою КМУ від 27.04.2011 № 446, передбачено, що державні органи забезпечують путівками до санаторно-курортних закладів лише осіб, на яких поширюється дія вказаного Закону та які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених

з військової служби, та деяких інших осіб». Разом із тим вказаним Порядком не регламентовано надання путівок ветеранам військової служби, які отримують пенсію за іншими законами. На сьогодні Міноборони за участю Уповноваженого здійснює розроблення проекту постанови КМУ, яка має усунути вказану юридичну колізію. 33

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 13.07.2018 № 8613 щодо перерахунку та виплати підвищених пенсій окремим категоріям громадян»;

Міністерству оборони України у взаємодії з іншими заінтересованими органами опрацювати та подати у встановленому порядку зміни до:

1. частини одинадцятої статті 43 Закону України від 09.04.1992 № 2262-XII «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» щодо можливості обчислення у разі здійснення перерахунку призначеної пенсії за вислугу років особам офіцерського складу та особам начальницького складу, які отримували пенсію за вислугу років та були призвані на військову службу у зв'язку з мобілізацією чи прийняті на військову службу за контрактом в особливий період, за їх бажанням, з посад, які ці особи займали на час призначення їм такої пенсії за вислугу років;

2. постанови Кабінету Міністрів України від 27.04.2011 № 446 «Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб і членів їх сімей» у частині забезпечення державними органами путівками до санаторно-курортних закладів не лише осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» та які отримують пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», а й ветеранів військової служби, які отримують пенсію за іншими законами.

РОЗДІЛ 3

ДОТРИМАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Діяльність Уповноваженого щодо парламентського контролю за дотриманням процесуальних прав у 2018 році здійснювалась як на стадії досудового розслідування, так і судового розгляду, зокрема щодо забезпечення прав на захист і послуги перекладача у кримінальному провадженні, при внесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, під час проведення обшуків, на розумність строків провадження, а також при вирішенні питань, пов'язаних із виконанням покарання.

До Уповноваженого в 2018 році надійшло 4 573 звернень щодо порушення процесуальних прав. При цьому 2 094 особи повідомили про порушення їхніх прав на стадії досудового розслідування, 1 890 осіб заявили про порушення прав на стадії судового розгляду кримінального провадження.

Під час розгляду звернень про порушення процесуальних прав у кримінальному провадженні надіслано 1 099 листів до державних органів, зокрема до органів прокуратури – 578, проведено моніторинг у 201 судовому засіданні.

Розгляд звернень громадян і здійснення моніторингу виявили такі порушення прав громадян.

3.1. Невнесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення

Заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення органи поліції і прокуратури вносять до журналу єдиного обліку та розглядають у порядку, спеціально встановленому відомчими актами цих органів, або з посиланням на Закон України «Про звернення громадян», або ж приєднують до розпочатих кримінальних проваджень. У такий спосіб слідчі та прокурори уникають реєстрації в ЄРДР заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення.

При розгляді заяв чи повідомлень про кримінальне правопорушення службові особи, уповноважені на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, маніпулюють положеннями статті 214 КПК України і зазначають, що внесенню до ЄРДР підлягають тільки такі заяви або повідомлення, які містять склад кримінального правопорушення, а не будь-які інші.

Пояснюється така позиція правоохоронцями тим, що кількість зареєстрованих кримінальних проваджень налічується мільйонами, а реєстрація усіх без винятку заяв, не застосовуючи жодного фільтру (без так званої дослідчої перевірки), збільшується щороку на сотні тисяч і це відволікає слідчих на прийняття рішень про закриття проваджень за заявами, які не підтвердились, та не сприяє ефективному розслідуванню вчинених кримінальних правопорушень.

Протягом 2018 року до Уповноваженого надійшло 273 повідомлення щодо невнесення відомостей до ЄРДР, за якими до органів прокуратури надіслано 72 листи. Лише у 7 випадках за результатами проведених органами прокуратури перевірок внесено відомості до ЄРДР, в інших випадках Уповноваженому повідомлено, що не виявлено підстав для внесення відомостей до ЄРДР та проведення досудового розслідування.

На жаль, прикро, що в деяких випадках органи прокуратури після отримання скарг на таку бездіяльність органів поліції не лише не використовують повноваження, передбачені КПК України, а й безпідставно надсилають такі скарги до Уповноваженого для проведення перевірок на предмет порушення вимог Закону України «Про звернення громадян».

Звернення громадянина К., адресоване Генеральному прокурору України та прокурору Хмельницької області, щодо ненадання слідчим ГУНП у Хмельницькій області витягу з ЄРДР ГПУ надіслала для розгляду Уповноваженому.

Необхідно зробити застереження щодо недопустимості підміни положень, які визначають порядок реагування державних органів на одержання інформації про вчинені кримінальні правопорушення, нормами Закону України «Про звернення громадян».

Слідчі судді обґрунтовано визнають протиправною бездіяльність слідчих та прокурорів із невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, якщо заява, яка, на думку особи, що її подала, містила відомості про кримінальне правопорушення, однак була розглянута згідно із Законом України «Про звернення громадян».

З огляду на вказане доцільно зазначити, що 22.11.2018 Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (проект № 7279-д), яким вводиться інститут кримінальних проступків. Закон ще не набрав чинності, однак є сподівання, що він сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового розслідування, оскільки відповідно до внесених змін до КПК України розслідування проступків здійснюватимуть за скороченою процедурою у формі досудового дізнання, тривалість якого не повинна перевищувати одного місяця з дня вручення особі повідомлення про підозру.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Генеральній прокуратурі України:

1. Посилити контроль за внесенням уповноваженими особами поліції та прокуратури відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також на неприпустимість надіслання Уповноваженому скарг на невнесення відомостей до ЄРДР для проведення перевірок відповідно до вимог Закону України «Про звернення громадян».
2. Обговорити в експертному середовищі проблемні аспекти виконання положень статті 214 КПК України щодо порядку реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, початку досудового розслідування та шляхи їх вирішення.

3.2. Доступ до правосуддя та дотримання розумних строків у кримінальних провадженнях

3.2.1. Серед звернень, що надходили до Уповноваженого протягом 2018 року, окремої уваги заслуговують скарги на тривалість досудового розслідування злочинів, за фактами яких були порушені кримінальні справи відповідно до норм КПК України 1960 року, тобто у строк понад шість років.

Варто зауважити, що особи, стосовно яких справи порушувались та застосовувались запобіжні заходи у порядку, встановленому КПК України 1960 року, після внесення відомостей до ЄРДР мають невизначений процесуальний статус, оскільки їм не повідомлено про підозру,

- 36 кримінальне провадження стосовно них не закрито. Запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади, застосовані до таких осіб під час дізнання та досудового слідства, що відбувалось за час дії КПК 1960 року, обмежують їхні права на свободу пересування та працю, майнові права.

У лютому 2018 року до Уповноваженого звернувся громадянин М. зі скаргою на те, що упродовж 20 років органами досудового розслідування Луганської області не прийнято процесуальне рішення стосовно нього у кримінальній справі за фактом дорожньо-транспортної події, яка сталась у 1994 році за його участю. Судом апеляційної інстанції в 1996 році вирок, ухвалений стосовно нього, скасовано, а кримінальну справу направлено для проведення додаткового розслідування, яке не закінчено. При цьому застосований до М. запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд продовжує дію, у зв'язку з чим обмежуються права на свободу пересування.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор та слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції).

У зв'язку зі скаргами на тривалість досудового розслідування злочинів, за фактами яких були порушені кримінальні справи відповідно до норм КПК України 1960 року, Секретаріатом Уповноваженого надсилались листи до органів прокуратури з проханням про застосування заходів прокурорського реагування.

У відповідь на скаргу громадянина М. прокуратура Луганської області поінформувала про те, що обвинувальний акт стосовно М. у березні 2018 року направлено до суду. За іншими скаргами лише одна прокуратура (Донецької області) надіслала листи до Державної прикордонної служби України щодо припинення дії постанови слідчого про застосування до заявника обмеження у виді заборони виїзду за межі України та про внесення відповідних даних до єдиної інформаційної системи МВС.

Однак чимало кримінальних проваджень за фактами правопорушень, відомості про які внесено до ЄРДР на підставі матеріалів кримінальних проваджень, залишається у провадженні слідчих.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству юстиції України розробити та подати у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України зміни до пункту 9 розділу XI «Перехідні положення» КПК України, якими передбачити, що запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади, які були застосовані до дня набрання чинності КПК 2012 року, припиняють свою дію.

Генеральній прокуратурі України взяти на контроль досудове розслідування кримінальних правопорушень, відомості про які надійшли до органів досудового розслідування, прокурорів до набрання чинності КПК України 2012 року.

3.2.2. До Уповноваженого надходять скарги як від обвинувачених, так і потерпілих щодо порушення їхніх прав, гарантованих статтею 6 Конвенції через надмірно тривалий судовий розгляд кримінальних проваджень. У 2018 році кількість таких повідомлень за скаргами становила 352.

При цьому встановлено, що найчастіше таке порушення прав громадян відбувається через відкладення судових засідань на підставі клопотань про вивчення матеріалів, витребування документів, проведення експертиз тощо.

Водночас надмірна тривалість судових проваджень пов'язана зі зловживанням процесуальними правами учасників кримінального провадження та неналежним виконанням прокурором і судом своїх повноважень.

Окрім того, мають місце факти зловживання процесуальними правами, що допускаються як захисниками, так і прокурорами. Один із поширених способів – це подання клопотань про виклик свідків, які неможливо виконати, у зв'язку з чим судові засідання відкладаються.

Відкладення слухань є однією із найбільш суперечливих проблем кримінального провадження, оскільки наявність передбачених законом підстав досить часто використовується всупереч їхнім цілям і стає причиною порушення розумних строків розгляду.

Серед підстав відкладення судових засідань найбільш поширеними є:

неприсуття прокурора та захисника в судові засідання без поважних причин (*приблизно у 20% випадків відкладення судових засідань зафіксовано через неявку прокурора, хоч поширена й практика неприсуття захисників або подання ними відповідних клопотань з посиланням на зайнятість в іншому процесі*);

неможливість проведення судового засідання в режимі відеоконференції з технічних причин;

невиконання ухвал суду про привід свідків до суду. Причиною цьому є бездіяльність поліції при виконанні рішень про привід. *Це підтверджується й за результатами моніторингу застосування КПК України у судах Луганської та Донецької областей, що проводився в грудні 2018 року Інститутом прикладних гуманітарних досліджень на запит Уповноваженого у межах проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка громадянського суспільства у здійсненні моніторингу судових процесів».* Результати спостережень дають підстави стверджувати, що суддями не завжди застосовуються заходи процесуального впливу на факти зловживання правами або невиконання відповідних судових ухвал;

недоставляння конвоем обвинувачених у судові засідання;

при плануванні не враховується потенційна можливість тривалого засідання і у зв'язку з цим затримується початок іншого засідання; в окремих випадках причиною відкладення є неготовність судді до слухання.

За зверненнями потерпілої громадянки М. у кримінальному провадженні за обвинуваченням 4 осіб згідно з частиною першою статті 140 КК України Секретаріат Уповноваженого надіслав до районного суду м. Києва запит щодо надання інформації про причини тривалості судового провадження та вжиті заходи з метою забезпечення розгляду цієї справи впродовж розумного строку. З метою здійснення моніторингу дотримання процесуальних прав учасників провадження представник Секретаріату Уповноваженого був присутнім у судових засіданнях зазначеного суду.

Встановлено, що підготовчі судові засідання у цій справі неодноразово відкладалися упродовж року у зв'язку з неявкою до суду захисників та обвинувачених, поданням стороною захисту клопотань про відвід суддів. Така поведінка сторони захисту спрямована на звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. Під час судового розгляду справи, що тривав два з половиною місяці, 3 обвинувачених звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до

- 38 *кримінальної відповідальності, із закриттям кримінального провадження стосовно них. За апеляційною скаргою потерпілої зазначене рішення суду першої інстанції скасовано та призначено новий розгляд кримінального провадження в іншому складі суду.*

Отже, потребують усунення недоліки, пов'язані з неналежною організацією роботи судів, УВП та СІЗО, а також з недобросовісним ставленням до виконання своїх процесуальних обов'язків як прокурором, так і захисниками.

Під час розгляду звернень із вказаних питань Секретаріат Уповноваженого надіслав до судів загальної юрисдикції 248 листів із рекомендаціями щодо міжнародних стандартів в галузі прав людини та практики ЄСПЛ у справах за скаргами щодо порушення права на розгляд справ упродовж розумного строку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Генеральній прокуратурі України, Національній поліції України забезпечувати невідкладне направлення органами досудового розслідування, прокуратури до судів матеріалів кримінальних проваджень на запити слідчих суддів.

Генеральній прокуратурі України необхідно провести узагальнення причин неявки прокурорів у судові засідання та визначити можливі шляхи усунення цієї проблеми.

Національній школі суддів:

1. У програмах підготовки та перепідготовки суддів передбачити спеціальні питання щодо планування діяльності, розрахунку часових параметрів розгляду справи тощо. Запровадити у діяльність судів відповідні нормативи та кращі практики планування часу.
2. У процедурах оцінювання роботи суддів, що запроваджені згідно зі змінами, внесеними до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», включити і показник «дотримання суддею графіка розгляду справ».

3.2.3. Необхідно зазначити, що у 2018 році до Уповноваженого продовжували надходити скарги щодо порушення прав на розумність строків кримінального провадження від осіб, які мають процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого у кримінальних провадженнях, матеріали яких були знищені чи втрачені внаслідок тимчасової окупації Російською Федерацією територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, або знаходяться у володінні самопроголошених органів на цих територіях.

До Уповноваженого звернувся громадянин А. щодо сприяння у захисті його конституційних прав, зокрема й права на працю, у зв'язку з тим, що, за даними єдиної інформаційної системи МВС, він з 2014 року перебуває у статусі підозрюваного. Прийняття законного процесуального рішення у кримінальному провадженні стосовно заявника неможливе відповідно до чинного законодавства, оскільки усі матеріали кримінального провадження залишились на тимчасово окупованій території Донецької області.

До Уповноваженого надходили листи й від органів прокуратури з проханням посприяти у поверненні матеріалів кримінальних проваджень, які залишились на тимчасово окупованій території держави.

Заходами, застосованими в межах компетенції Уповноваженого, вдалось домовитися про передачу уповноваженим органам України невеликої кількості справ, які залишились на тимчасово окупованій території України.

У кримінальних провадженнях, матеріали яких неможливо відновити в обсязі, достатньому для прийняття процесуального рішення, є необхідність у законодавчому врегулюванні правового статусу учасників провадження.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про врегулювання правового статусу осіб, стосовно яких порушено законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче законодавство України внаслідок збройної агресії, збройного конфлікту, тимчасової окупації території України» № 8560 від 05.07.2018 для запровадження механізму прийняття процесуальних рішень у зазначених провадженнях.

3.3. Право на недоторканність житла особи

До Уповноваженого надходять скарги щодо порушення прав осіб, які не є учасниками кримінальних проваджень, однак на підставі ухвал слідчих суддів у них проведено обшуки і вилучено їхнє особисте майно, речі та документи, а також щодо вилучення під час обшуків предметів (як правило, грошових коштів, електронних інформаційних систем), прямо не зазначених в ухвалях слідчих суддів. Вказані особи не мають можливості оскаржити вилучення майна, яке проводилося відповідно до ухвали слідчого судді, оскільки ухвала слідчого судді про дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи та на їх огляд і обшук оскарженню під час досудового слідства не підлягає, заперечення проти таких ухвал можуть бути подані лише під час підготовчого засідання в суді.

Відповідно особи, що не належать до кола осіб, які відповідно до статті 314 КПК України беруть участь у підготовчому засіданні (прокурор, обвинувачений, захисник, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник), взагалі позбавлені можливості заявити перед компетентним державним органом про порушення права на недоторканність їх житла чи іншого володіння у зв'язку з обшуком на підставі такої, що не відповідає вимогам закону, ухвали слідчого судді.

Більше того, у разі якщо ухвала слідчого судді про обшук не містить визначеного переліку предметів або документів, особа, права якої було обмежено під час обшуку, взагалі позбавлена можливості ефективно оскаржити дії представників правоохоронних органів під час обшуку.

У випадках порушення права особи шляхом постановлення ухвали слідчого судді з порушенням норм національного закону держава зобов'язана забезпечити ефективний засіб захисту від порушення.

- 40 *До Уповноваженого звернувся адвокат в інтересах громадянина Ш. щодо неправомірних дій працівників прокуратури, які у нічний час провели обшук за місцем його проживання та вилучили серед іншого, незазначений в ухвалі слідчого судді мобільний телефон. При цьому громадянин Ш. не є учасником кримінального провадження, в межах якого проводився обшук. За запитом Секретаріату Уповноваженого прокуратура поінформувала, що арешт на вилучений мобільний телефон слідчим суддею не накладався і його було повернуто власнику.*

На недосконалості відповідних положень чинного законодавства наголошувалось у конституційному поданні Уповноваженого від 05.12.2017 № 1.-2711/17-107 щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 309 КПК України. Однак ухвалою Великої Палати Конституційного Суду України від 05.06.2018 № 31-у/2018 відмовлено у відкритті конституційного провадження у цій справі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо посилення гарантій дотримання прав фізичних та юридичних осіб під час досудового розслідування)» № 8459 від 08.06.2018 для забезпечення права особи на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді, якою було надано дозвіл на обшук її житла чи іншого володіння.

3.4. Право на захист

Щороку до Уповноваженого надходять скарги на порушення права на захист та правову допомогу. Таких повідомлень за скаргами у звітному році надійшло 314.

Найчастіше скарги пов'язані з якістю надання безоплатної вторинної правової допомоги, вирішенням питань про заміну адвоката або відмовою у наданні безоплатної вторинної правової допомоги.

Однак можливість отримання правових послуг через центр з надання правової допомоги сприймається у суспільстві ще досить скептично через відсутність інформації або сумніви в якості та фактичній безоплатності такої допомоги.

Про це зазначається й у звіті за результатами моніторингу застосування КПК України в судах Луганської та Донецької областей, що проводився в грудні 2018 року Інститутом прикладних гуманітарних досліджень на запит Уповноваженого у рамках проекту Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Підтримка громадянського суспільства у здійсненні моніторингу судових процесів».

Разом із тим є випадки зловживання заявниками правом на звернення щодо заміни адвокатів та з інших питань надання безоплатної вторинної правової допомоги.

За результатами перевірки неодноразових скарг обвинуваченого громадянина Ш. на неналежне надання йому безоплатної вторинної правової допомоги встановлено, що з 2014 по 2017 роки регіональним центром у Волинській області надано 20 доручень для захисту та представництва інтересів заявника, зокрема лише за 2017 рік – 15 доручень. Крім того, за заявами цієї ж особи доручення видавались регіональними центрами в Івано-Франківській області та у м. Києві. До

надання безоплатної вторинної правової допомоги заявнику було залучено 28 адвокатів. Скарги заявника на неякісне надання йому правової допомоги конкретними адвокатами, невідвідування його захисниками в СІЗО для узгодження позиції тощо не підтвердились. Скарги обвинуваченого розглядались як центрами з надання правової допомоги, так і кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури.

Під час моніторингу, який проведено у 14 місцевих і 3 апеляційних судах Донецької та Луганської областей, спостерігачі звернули увагу на наявність недоліків у якості послуг адвокатів безоплатної правової допомоги.

ЄСПЛ неодноразово констатував порушення права на захист у справах, в яких захисник формально був призначений, проте не здійснював ефективного захисту. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ від 12 червня 2008 року у справі «Яременко проти України», як на підставу порушення пункту 3 (с) статті 6 Конвенції Суд зазначив таке: «...той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг».

Оскільки моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги здійснюють Координаційний центр з надання правової допомоги та регіональні центри, Секретаріат Уповноваженого надсилає скарги з цих питань для перевірки до центрів. Протягом 2018 року надіслано 38 таких скарг.

За скаргою громадянина Н. на зволікання з судовим розглядом справи через неявку призначеного захисника регіональним центром повідомлено Секретаріат Уповноваженого про те, що з адвокатом П. проведено бесіду про необхідність прибуття до суду та направлено письмове попередження про необхідність забезпечення якісної правової допомоги. У разі ігнорування адвокатом такої вимоги центром буде ініційовано звернення до комісії оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги щодо оцінки його роботи.

В окремих випадках центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги звертаються до комісій з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Координаційному центру з надання правової допомоги забезпечувати системний моніторинг якості та ефективності надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги та оперативне реагування на порушення.

Національній асоціації адвокатів України, Раді адвокатів України вжити заходів з метою підвищення кваліфікації адвокатами.

3.5. Право користуватися послугами перекладача у кримінальному провадженні

У структурі процесуально-правових механізмів реалізації положень закону про мову кримінального судочинства істотне значення мають надійні механізми залучення перекладача до участі у проведенні слідчих і процесуальних дій.

- 42 На практиці виникає низка проблем, пов'язаних із викликом та участю перекладача у кримінальному провадженні.

Труднощі, пов'язані з визначенням компетентності перекладача, відсутністю на місцях кваліфікованих фахівців, їх пошуком та запрошенням.

Органи досудового розслідування, прокуратури і суди не мають у штатах перекладачів, тому питання про залучення перекладача вирішується ситуативно.

Інформацію про перекладачів, яких можна залучати для здійснення перекладу, можна отримати з Довідково-інформаційного реєстру перекладачів (далі – Реєстр перекладачів).

Володільцем Реєстру перекладачів є Державна міграційна служба України, яка здійснює супроводження цього Реєстру.

Однак до Уповноваженого продовжують надходити скарги, зокрема й від суддів, на те, що у Реєстрі перекладачів не завжди є інформація про перекладача з української мови на ту мову, якою володіє особа, для якої необхідно його залучити. Особливо це викликає труднощі при пошуку перекладача на мову, яку не викладають у навчальних закладах. Крім того, досить часто рівень кваліфікації перекладачів є недостатнім для здійснення перекладу специфічної юридичної термінології, у зв'язку з чим самі перекладачі відмовляються від участі в судовому процесі.

Проблематичним є виклик перекладача в іншу місцевість, оскільки такий виклик не носить для нього обов'язкового характеру.

Зважаючи на викладене, Реєстр перекладачів не задовольняє повною мірою вимоги щодо гарантії термінового та обов'язкового залучення перекладача судом, який би відповідав усім необхідним процесуальним критеріям.

Отже, проблема не вирішена, незважаючи на те, що питання врегулювання механізму залучення перекладачів у кримінальних провадженнях, в яких учасники не є біженцями та іншими категоріями мігрантів і не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, неодноразово порушувалось протягом останніх років.

На практиці для здійснення перекладу судді залучають філологів – вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів вищих навчальних закладів, працівників фірм, компаній, які виконують у них роботи з перекладу.

Зокрема, один із заявників поскаржився Уповноваженому, що у судовому провадженні залучено як перекладача з грузинської на українську мову особу, яка має спеціальність «хімічна технологія кераміки та вогнетривів».

Отже, володіння державною та іноземною мовами недостатньо, потрібні спеціальні знання у галузі права.

Водночас в Україні немає організацій, які акредитували б перекладачів у кримінальному (судовому) провадженні, проте очевидною є потреба у цьому.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству юстиції України, Генеральній прокуратурі України, Державній судовій адміністрації України детально вивчити проблеми, що виникають під час залучення перекладачів у кримінальному провадженні, та надати пропозиції щодо законодавчого врегулювання механізму залучення перекладачів у кримінальному провадженні.

3.6. Вирішення питань, пов'язаних із виконанням покарання

До Уповноваженого в минулому році зверталися засуджені до довічного позбавлення волі зі скаргами на відсутність реальної перспективи їхнього звільнення. Таких засуджених в Україні, за даними Державної кримінально-виконавчої служби України, понад півтори тисячі, і за цим показником України займає перше місце серед 50 європейських країн.¹

Позиція ЄСПЛ полягає в тому, що кожна особа, довічно позбавлена волі, має право знати, за яких умов може бути переглянутий строк її покарання, включаючи дату, коли такий перегляд може відбутись (пункт 119 рішення у справі «Вінтер та ін. проти Сполученого Королівства» від 09.07.2013). Більше того, згідно з правовою позицією ЄСПЛ довічно ув'язнений має знати чіткі критерії для такого перегляду (пункт 137 рішення у справі «Трабельсі проти Бельгії» від 04.09.2014) та що саме він має зробити для того, аби була розглянута можливість його звільнення (пункт 58 рішення у справі «Лаезло Магіяр проти Угорщини» від 20.05.2014).

Крім того, ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що існування можливості звільнення з мотивів «милості» не є достатнім для застосування вимог статті 3 Конвенції (рішення у справах «Вінтер та ін. проти Сполученого Королівства» від 09.07.2013; «Ханчінсон проти Сполученого Королівства» від 17.01.2017; «Мюррей проти Нідерландів» від 26.04.2016), оскільки звільнення на підставі «милості» не є реалістичною перспективою звільнення від довічного покарання в розумінні Суду.

Разом із тим у зазначених судових рішеннях йдеться про позитивне зобов'язання держави-учасниці, зокрема й щодо розроблення та запровадження дієвого механізму, який сприяв би задоволенню вимог статті 3 Конвенції.

Верховна Рада України 3 жовтня 2018 року відхилила ветований Президентом України 19 грудня 2015 року законопроект «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням» № 2292 від 03.03.2015.

Проблема відсутності законодавчого врегулювання зазначеного питання має суспільне значення у сфері захисту прав людини.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству юстиції України розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням.

¹ <https://www.facebook.com/vadym.chovgan.9/posts/302327837095513>

РОЗДІЛ 4

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Діяльність Уповноваженого протягом 2018 року охоплювала і сферу захисту прав дитини. За звітний період до Уповноваженого надійшло 822 повідомлення, в яких найчастіше порушувалися питання щодо захисту таких прав, як: право на піклування та турботу батьків, право на виховання в сім'ї, право на захист від насильства (домашнього та в шкільному середовищі), право на освіту, право на життя та охорону здоров'я, право на утримання з боку батьків.

Порушення прав дітей були виявлені також під час 84 моніторингових візитів до закладів, де перебувають діти, а також до установ, які здійснюють функції щодо захисту прав та інтересів дітей.

4.1. Права дітей уразливих категорій

4.1.1. Права дітей, які проживають і виховуються в інституційних закладах

Протягом 2018 року здійснено моніторингові візити до закладів інституційного догляду: ЦСПРД, притулків для дітей служб у справах дітей, інтернатних закладів Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Київської, Луганської, Одеської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей.

Візити до 17 ЦСПРД засвідчили про зростання кількості дітей в них та перебування у цих закладах дітей понад встановлений термін.

Однією із причин порушення терміну перебування дитини є затягування в судах розгляду справ про позбавлення батьківських прав.

Попри розпочату реформу деінституалізації, залишаються невирішеними проблеми дотримання прав вихованців інтернатних закладів.

Зокрема, недостатньо розвинена система підтримки сімей та дітей, що посилює ризики роз'єднання родин; відсутня робота щодо перегляду рекомендацій психолого-медико-педагогічних консультацій стосовно організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах; недостатня кваліфікація кадрів, відсутність індивідуальної роботи з дітьми, спрямованої на соціально-педагогічну корекцію дитини та сприяння її поверненню в сім'ю. Не проводиться належна робота щодо ідентифікації дітей як можливих жертв домашнього насильства і торгівлі людьми.

За результатами візитів до голів обласних державних адміністрацій та до Мінсоцполітики направлено акти реагування із вимогою вжити заходів для забезпечення належного функціонування закладів, методичної підтримки і проведення підвищення кваліфікації кадрів, які працюють в закладах соціального захисту дітей, органів і служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству соціальної політики України, Міністерству освіти і науки України вжити заходів щодо підвищення кваліфікації психологів, соціальних педагогів закладів, де перебувають діти, працівників служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Обласним, Київській міській державним адміністраціям вжити заходів щодо посилення місцевими органами влади контролю за терміном перебування дітей у закладах та своєчасністю надання сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах, відповідних соціальних послуг.

4.1.2. Права дітей-ромів

Сталими залишаються проблеми доступу дітей ромської національної меншини до освітніх, медичних, соціальних послуг.

Найчастіше у зверненнях до Уповноваженого порушувалося питання дотримання прав дітей-рома на освіту. Одними із основних бар'єрів є відсутність доступу до альтернативних програм дошкільної підготовки, дискримінація під час прийому до навчальних закладів та у шкільному середовищі, відсутність інклюзивних підходів у системі навчання, відсутність супроводу ромських родин соціальними службами.

За зверненням представників Закарпатського благодійного фонду «Благо» лише після втручання Уповноваженого двох дітей зараховано до 1 класу.

На жаль, такі випадки є непоодинокими.

Встановлене МОН у 2018 році обмеження у зарахуванні дітей до школи за територіальним принципом призводить лише до сегрегації ромських дітей, не сприяє їх соціалізації.

З метою моніторингу доступності дітей-рома до освітніх послуг, що надаються на рівні сільських громад, у 2018 році здійснено візити до Волинської, Донецької, Харківської та Закарпатської областей.

У Торчинській селищній ОТГ Волинської області та Вільшанській селищній раді Дергачівського району Харківської області виявлені факти небажання з боку місцевої влади сприяти успішній інтеграції ромської меншини у суспільство.

Стратегією захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, прийнятою Урядом в 2013 році, підвищення освітнього рівня ромів визначено одним із основних напрямів. Проте моніторинг засвідчив, що стан забезпечення освітою представників ромської меншини залишається стабільно низьким. Діти-рома в переважній більшості не відвідують дошкільні заклади освіти. Як наслідок, при вступі до загальноосвітніх навчальних закладів такі діти перебувають у менш сприятливих умовах порівняно з іншими дітьми, важче засвоюють навчальний матеріал та адаптуються в колективі.

Батьки дітей-рома у більшості випадків є неписьменними, тому діти потребують відвідування груп продовженого дня, індивідуальної роботи з боку вчителів.

- 46 На низькому рівні залишається відвідування дітьми–рома навчальних закладів у середній школі. Виявлено випадки залишення дітьми навчання. Серед причин – ранній шлюбний вік та народження дітей. Одиниці продовжують навчання в професійно-технічних та вищих закладах освіти. З метою вирішення зазначених проблем Уповноваженим скеровувались до органів місцевої влади рекомендації¹.

За ініціативи Уповноваженого Мінсоцполітики та МОН розробляються методичні рекомендації щодо виявлення та ведення обліку недокументованих ромських дітей, вироблення алгоритму дій з метою забезпечення оформлення свідоцтв про народження кожній ромській дитині та доступу їх до освіти.

Також варто вказати на упереджене ставлення до дітей ромської національної меншини, прояви мови ворожнечі.

Під час відвідування ЗЗО І–ІІ ступенів с. Веселе Луцького району Волинської області, з боку одного з вчителів лунали негативні стереотипні висловлювання щодо ромів. Ще одним прикладом упередженого ставлення є ситуація, коли малолітньому хлопчику протягом чотирьох років не надавалась необхідна медична допомога. Незважаючи на те, що дитина мала вроджені вади здоров'я, в медичній картці було вказано, що вона здорова. Лише після втручання Уповноваженого хлопчик пройшов необхідне медичне обстеження та був прооперований у Національній дитячій спеціалізованій лікарні «ОХМАТДИТ» МОЗ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству освіти і науки України:

1. Вжити заходів щодо усунення ситуації, що сприяє сегрегації ромських дітей у зв'язку із прийняттям Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти, який затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 № 367 «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти».

2. Забезпечити проведення роз'яснювальної роботи серед вчителів щодо підтримки недискримінаційного, толерантного ставлення щодо ромської меншини, недопустимість розпалювання ворожнечі в повсякденному житті та навчальному процесі.

Державній міграційній службі України забезпечити ведення обліку ромів, які отримали документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство.

Органам місцевого самоврядування сприяти у виділенні коштів у межах місцевих бюджетів для створення на базі ЗЗО груп продовженого дня та організації індивідуальних занять з дітьми–рома.

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/dokumenty/11518-eu-propozitsiii-upovnovazhenogo-do-protokolu-zasidannya.html>

4.1.3. Права дітей, які перебувають у конфлікті з законом

Під час моніторингових візитів до слідчих ізоляторів виявлено порушення прав неповнолітніх на розгляд судової справи у розумні строки, на освіту, на умови утримання.

За фактами тривалого розгляду справ і неналежного виконання адвокатами своїх повноважень щодо неповнолітніх, направлено акт реагування Уповноваженого до Координаційного центру з надання правової допомоги¹.

Також Секретаріатом Уповноваженого проаналізовано ситуацію стосовно забезпечення права неповнолітніх на освіту.

Станом на листопад 2018 року 100 неповнолітніх (із 112) здобували освіту в УВП та СІЗО.

Подекуди заняття з дітьми проводяться у непристосованих для навчального процесу приміщеннях, відсутні навчальні матеріали, робочі зошити з предметів, єдиний підхід до форми навчання дітей.

У Київському СІЗО неповнолітні майже рік були позбавлені права на здобуття якісної освіти. Виявлено випадки незабезпечення складання державної підсумкової атестації при поміщенні дітей до установ попереднього ув'язнення. Завдяки своєчасному реагуванню Уповноваженого шкільне приміщення відремонтоване і 3 вересня розпочато навчання дітей.

За ініціатииви Уповноваженого у вересні 2018 року у МОН утворено робочу групу для напрацювання та внесення змін до Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, затвердженого наказом Мін'юсту та МОН від 10.06.2014 № 691/897/5, в частині забезпечення права на освіту неповнолітніх, які тримаються у СІЗО. Наразі проект змін до наказу проходить процедуру узгодження на рівні заінтересованих міністерств. Питання продовжує перебувати на контролі Уповноваженого.

Незважаючи на те, що в Україні зберігалась тенденція до зменшення кількості неповнолітніх, які потрапляли до СІЗО (2010 рік – 981 дитина, 2013 рік – 455 дітей, 2018 рік – 121 дитина), нерідко виникають ситуації, коли дитина певної статі одна потрапляє до установи.

Існує суперечність між частинами першою та другою статті 8 Закону України від 30.07.1993 № 3352-XII «Про попереднє ув'язнення» (далі – Закон України «Про попереднє ув'язнення»), якими забороняється тримання дитини в одиночній камері та камері з дорослими.

Предметом моніторингу було і дотримання прав малолітніх дітей, які перебувають з матерями в СІЗО. При цьому було виявлено, що такі діти не отримують необхідної медичної допомоги, ліки передають родичі або благодійні організації, медичний персонал не реагує на скарги матерів щодо стану здоров'я дітей, огляд педіатрів є несистематичним, педіатри до СІЗО не приходять, дітей до поліклініки на руках носять працівники СІЗО. Це призводить до загострення хвороб у дітей і потрапляння їх на стаціонарне лікування.

Медичні послуги дітям надаються відповідно до наказів місцевого органу охорони здоров'я. Враховуючи, що в межах медичної реформи пацієнти повинні подати декларацію про вибір лікаря, який надаватиме первинну медичну допомогу, є ризик того, що у подальшому дитяча поліклініка може відмовити в обслуговуванні зазначених дітей.

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/14518-pr-u-kiiivskomu-slidchomu-izolyatori-13-porushuyutsya-protseualni-prava/>

- 48 З цього приводу Уповноваженим направлено вимогу до Мін'юсту врегулювати питання надання медичної допомоги дітям, які з матерями перебувають у СІЗО, та ініціювати внесення законодавчих змін щодо тримання дітей разом з дорослими та в одиночних камерах.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству юстиції України:

1. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до статті 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» з метою врегулювання питання щодо уточнення умов утримання неповнолітніх осіб, які перебувають під вартою у СІЗО.
2. Здійснити перевірку умов утримання малолітніх дітей, які перебувають в СІЗО з матерями, та передбачити відповідні видатки на харчування, медичне забезпечення та утримання таких дітей.
3. Забезпечити постійний контроль за дотриманням прав малолітніх дітей з матерями, які утримуються в місцях несвободи.
4. Врегулювати питання здобуття загальної середньої освіти дітьми, які перебувають в СІЗО та забезпечити постійний контроль за дотриманням права дітей на освіту.
5. Забезпечити здійснення моніторингу якості надання послуг адвокатами, залученими до надання безоплатної вторинної правової допомоги у справах неповнолітніх.

Міністерству охорони здоров'я України:

1. Вжити заходів для забезпечення у рамках медичної реформи права на охорону здоров'я дітей, які перебувають в УВП та СІЗО.
2. Забезпечити надання необхідних медичних послуг та лікувальних препаратів малолітнім дітям, які перебувають з матерями в УВП та СІЗО.

4.1.4. Права дітей в умовах збройного конфлікту

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації на сході України та відповідно до частини шостої статті 30-1 Закону України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства» Урядом затверджено Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів (постанова КМУ від 05.04.2017 № 268) (далі – Порядок).

Проте моніторингом Уповноваженого виявлено недоліки прийнятого Порядку. Про це свідчить те, що при виїзді сімей з дітьми з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, вивезенні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з інтернатних закладів на безпечну територію України відповідний статус отримали лише 9 дітей (на початок 2018 року налічується понад 227,7 тис. дітей, які є вимушено переміщеними особами). Представниками Секретаріату Уповноваженого під час засідань робочої групи в Мінсоцполітики наголошувалося, що діти, які втратили своє звичне оточення, друзів і живуть сьогодні в зовсім іншому середовищі, окрім того, зазнають психологічних страждань. У квітні 2018 року було внесено зміни до зазначеного Порядку (постанова КМУ від 11.04.2018 № 301), якими розширено підстави надання статусу дитині, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а саме у зв'язку із психологічним насильством.

На кінець 2018 року 10 609 дітей отримали статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Водночас на сьогодні не створено ефективного механізму захисту прав і свобод дитини, яка постраждала внаслідок збройного конфлікту, зокрема, надання їм відповідних соціальних і реабілітаційних послуг.

Зауважимо і про той факт, що упродовж 2018 року незаконні збройні формування, розташовані на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, продовжували обстрілювати населені пункти України. Внаслідок цього під небезпеку підпадають, зокрема, і дитячі заклади¹.

У зв'язку з цим Уповноваженим звернуто увагу голів Донецької та Луганської обласних військово-цивільних адміністрацій щодо здійснення аналізу розташування дитячих закладів у зоні досягнення обстрілів та вжиття заходів для гарантування безпеки дітей.

За результатами аналізу, Уповноваженого поінформовано про кількість закладів і заходи, які вжито з метою створення безпечних умов для навчання дітей.

Також Уповноваженим виявлені факти залучення під час навчального процесу дітей до укріплення берегової лінії оборони у місті Маріуполь². Тому за результатами розгляду актів реагування Уповноваженого³ до особового складу ЗСУ, підрозділів інших військових формувань, правоохоронних органів, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони у Донецькій та Луганській областях, керівництва ЦСПРД «Республіка Пілігрим» доведено вимоги міжнародного та національного законодавства щодо недопущення використання дітей у військових діях та використання їх як допоміжного персоналу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству соціальної політики України розробити механізм надання допомоги дітям, постраждалим внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Донецькій та Луганській обласним військово-цивільним адміністраціям здійснювати постійний контроль за безпечним перебуванням дітей у закладах освіти, які розташовані в зоні досягнення обстрілів.

Міністерству оборони України здійснювати роз'яснювальну роботу серед військовослужбовців та осіб начальницького складу щодо вимог законодавства стосовно недопущення використання дітей у військових діях.

¹ <https://www.rbc.ua/rus/news/obstrel-shkoly-svetlodarske-kvalifitsirovali-1526548082.html>; <http://chas-z.com.ua/news/63267>; <https://rubryka.com/2018/08/29/bojovyky-obstrilyaly-dytyachyj-sadok-na-donechchyni-ye-postrazhdala>; www.pravda.com.ua/news/2018/05/21/7180877/

² <https://www.facebook.com/tv7mariupol/videos/289449471683347/>; <https://www.segodnya.ua/regions/donetsk/pod-mariupolem-podrostki-vyzvalis-ryt-okopy-dlya-boycov-vsu-1192857.html>

³ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/281118-mq-zaluchennya-ditej-do-bud-yakix-dij-povyazanix-iz-zbrojnim-konfliktom-y/>

50 4.2. Права дитини в умовах реформ

4.2.1. Право дитини на освіту

За результатами аналізу звернень громадян, інформації, отриманої під час здійснення моніторингових візитів до ОТГ та безпосередньо до закладів освіти, можна виокремити низку системних проблем щодо забезпечення права дітей на освіту.

Зокрема, у 2018 році МОН було представлено проект Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти (далі – Порядок). Уповноваженим було висловлено зауваження щодо першочергового зарахування до закладів освіти дітей, відсутності критеріїв зарахування тощо.

Проте основним проблемним питанням стала норма щодо першочергового зарахування до закладу освіти дітей, які проживають на території його обслуговування та документального підтвердження місця проживання. Уповноваженим неодноразово наголошувалось на тому, що закріплення зазначеної норми суперечитиме чинному законодавству.

З метою моніторингу процесу реалізації зазначеного Порядку протягом травня 2018 року проведено перевірку закладів освіти у різних районах м. Києва та м. Вишневого Київської області. Так, у деяких закладах освіти вимагали документи, що підтверджують реєстрацію місця проживання; у всіх відвіданих закладах освіти не було розроблено процедуру жеребкування. Але найбільша проблема, з якою стикнулись заклади освіти у густонаселених районах м. Києва – це неможливість зарахування всіх дітей, які бажають потрапити до перших класів, за правом на першочергове зарахування.

ЗЗО І-ІІІ ступенів Скандинавська гімназія м. Києва, ЗЗО І-ІІІ ступенів № 1 м. Вишневе Київської області, Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 274 з поглибленим вивченням іноземної мови м. Києва.

Моніторинг засвідчив, що через архітектурну недоступність переважна більшість закладів освіти не готові приймати дітей з особливими потребами. Навіть за наявності безбар'єрного входу до закладу освіти, дитина, яка має проблеми опорно-рухового апарату, позбавлена можливості потрапити на інші поверхи будівлі. У навчальних кабінетах не пристосовані пороги, завузький вхід / вихід, відсутні ресурсно-розвантажувальні кімнати.

ЗОШ № 46 м. Києва, Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 61 з поглибленим вивченням інформаційних технологій, Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 137 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови, Спеціалізована загальноосвітня школа № 291 з поглибленим вивченням іноземної мови, Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 98 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови, спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 246 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови, Спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 234 м. Києва з поглибленим вивченням економіки і права, ЗЗО І-ІІІ ступенів Скандинавська гімназія м. Києва, ЗЗО І-ІІІ ступенів № 1 м. Вишневе Київської області, Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 274 з поглибленим вивченням іноземної мови м. Києва.

На відповідне реагування Уповноваженого Київська міська державна адміністрація поінформувала, що на забезпечення архітектурної доступності до закладів освіти м. Києва у 2018 році передбачено кошти на суму 41,7 млн гривень.

В умовах процесу децентралізації влади відбувається активне утворення ОТГ. З метою перевірки дотримання прав дітей були відвідані 17 ОТГ у Волинській, Івано-Франківській, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Полтавській та Чернігівській областях.

Майже в усіх ОТГ утворено структурний підрозділ, до повноважень якого належить організація освітнього процесу. Також у переважній більшості закладів освіти створено умови для навчання за програмою «Нова українська школа».

Водночас у Менській ОТГ Чернігівської області та Вільшанській сільській раді Дергачівського району Харківської області заклади освіти не були вчасно забезпечені підручниками та дидактичними матеріалами за вказаною програмою.

Також надходили звернення від батьків (Рівненська, Львівська, Полтавська області) про порушення права дітей на освіту через скорочення кількості навчальних закладів, реорганізацію закладу освіти з пониженням ступеня. Керівництво територіальних громад обґрунтовує свої рішення, проте, призупиняючи діяльність закладів, не вирішує питання забезпечення дітей транспортом для підвезення до закладів освіти.

Одним із поширених питань, порушених у зверненнях, є забезпечення права дітей на дошкільну освіту.

На розгляді Уповноваженого перебувало колективне звернення мешканців одного із мікрорайонів Голосіївського району м. Києва, в якому наразі побудовано 28 нових багатоповерхових житлових будинків. Усупереч плану комплексної забудови, наразі не побудовано жодного комунального загальноосвітнього та дошкільного закладу освіти.

Уповноваженим зверталась увага на необхідність розширення мережі закладів дошкільної освіти і неналежного виконання Плану дій на 2017–2019 роки щодо поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку, який затверджений розпорядженням КМУ від 06.12.2017 № 871.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству освіти і науки України удосконалити процедуру зарахування дітей до першого класу з метою уникнення дискримінаційного підходу.

Органам виконавчої влади та місцевого самоврядування:

1. При прийнятті рішень щодо реорганізації (закриття) загальноосвітніх навчальних закладів урахувати потреби та інтереси дітей віддалених населених пунктів ОТГ.
2. Організувати процес підвезення дітей транспортом до закладів освіти із зручним графіком підвезення та облаштуванням зупинок.
3. Вжити заходів для створення доступного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, забезпечити безбар'єрний доступ до приміщень закладів освіти.

4.2.2. Право дитини на охорону здоров'я

У цій сфері Уповноваженим було виявлено критичну ситуацію із забезпеченням лікарськими засобами та витратними матеріалами для онкохворих дітей, дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, дітей, хворих на цукровий діабет тощо.

- 52 *За інформацією заявниці Б., яка проживає в Бориспільському районі Київської області, є двоє дітей, які хворіють на рідкісне захворювання. Незважаючи на те, що в районі прийнято програму, яка передбачає закупівлю необхідних препаратів для дітей, керівництвом району протягом 2018 року не вжито жодних заходів для забезпечення фінансування цієї програми.*

Особливо складна ситуація із медичним забезпеченням у сільській місцевості. Чимало лікарень і поліклінік у селах зачиняються, відсутні компетентні фахівці, існують труднощі із транспортним сполученням, через що медична допомога часто надається неякісно та несвоєчасно.

Відповідні проблеми були виявлені під час візиту до Прилуцької сільської ради Ківерцівського району Волинської області та Мурованської ОТГ Львівської області.

Приміщення ФАПів у більшості випадків потребують ремонту та не пристосовані для людей, які мають проблеми опорно-рухового апарату, та для маломобільних груп населення. У більшості населених пунктів сільської місцевості немає аптек / аптечних кіосків.

Окрім того, керівники ОТГ скаржились на те, що медичні працівники все частіше приймають рішення про звільнення.

Про це зазначають керівники в Брусилівській ОТГ Житомирської області, Старобогородчанській ОТГ Івано-Франківської області, с. Прилуцьке Ківерцівського району Волинської області.

Ще одна проблема, на яку необхідно звернути увагу, – це неможливість подання декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу дитині, за відсутності у батьків документів, що посвідчують особу. Так, відповідно до підпункту 2 пункту 3 розділу III Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, затвердженого наказом МОЗ 19.03.2018 № 503 та зареєстрованого в Мін'юсті 21.03.2018 за № 347/31799, передбачено, що законний представник пацієнта додатково повинен подати документи, що посвідчують його особу та повноваження законного представника (свідоцтво про народження, посвідчення). Зазначена ситуація не враховує дітей, чиї батьки належать до таких уразливих категорій, як: роми, що не мають документів, біженці, шукачі притулку, особи без громадянства (вихідці з республік колишнього СРСР, які свого часу з різних причин не отримали паспорта громадянина України).

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству охорони здоров'я України розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України:

1. Законопроект щодо надання медичних послуг для дітей, які з матерями перебувають у СІЗО.
2. Законопроект щодо надання медичних послуг дітям, батьки яких не мають документів, що посвідчують особу.

Міністерству охорони здоров'я України, обласним державним адміністраціям:

1. Проводити інформаційні кампанії серед населення щодо необхідності проведення щеплень.
2. Посилити контроль за забезпеченням дітей, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та харчовими продуктами за місцем проживання або лікування.

Органам виконавчої влади та місцевого самоврядування:

1. Вжити заходів щодо забезпечення архітектурної доступності медичних закладів.
2. Забезпечити медичні заклади спеціальним автомобільним транспортом для надання невідкладної та планової медичної допомоги населенню.
3. Вжити заходів щодо укомплектування медичних закладів персоналом.

4.2.3. Право дитини на соціальний захист

Моніторинг засвідчив, що в абсолютній більшості ОТГ відсутні підрозділи, відповідальні за захист прав сім'ї та дітей.

Таким чином, у результаті реформи децентралізації системи органів місцевого самоврядування система захисту прав дитини майже зруйнована. Відсутність підрозділів, уповноважених забезпечувати права та інтереси дітей, спричиняє ситуацію, у якій дитина, потрапляючи у складні життєві обставини, не забезпечена належним захистом і допомогою з боку держави.

Уповноваженим направлено подання до Мурованської, Солонківської та Мостиської ОТГ Львівської області, Решетилівської та Шишацької ОТГ Полтавської області із проханням невідкладно вжити заходів щодо забезпечення створення у своїй структурі служби у справах дітей.

Крім того, направлено листа до Мінсоцполітики із проханням звернути увагу на вкрай незадовільну ситуацію, що склалась із утворенням служб у справах дітей в умовах реформи децентралізації.

Одним із актуальних питань щодо соціального захисту дітей є забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, житлом. У 2018 році з державного бюджету місцевим бюджетам виділено субвенцію на будівництво / капітальний ремонт / реконструкцію малих групових будинків, будинків підтриманого проживання, будівництво / придбання житла для дитячих будинків сімейного типу, соціального житла для дітей-сиріт, дітей, осіб з їх числа. Але із зазначеної субвенції було виключено категорію дітей, позбавлених батьківського піклування (за статистикою 70% дітей становлять саме діти, позбавлені батьківського піклування), які як і діти-сироти за законодавством України мають такі самі права та державні гарантії.

За результатами реагування Уповноваженого у додатку 7 Закону України № 2629-VIII від 23.11.2018 «Про Державний бюджет України на 2019 рік» змінено назву субвенції та доповнено категорією дітей, позбавлених батьківського піклування.

Проте залишається проблема зняття з житлового обліку та забезпечення житлом осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування після досягнення ними 23-річного віку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України привести у відповідність із пунктом 7 частини першої статті 11 Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на проектні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, та забезпечення житлом дітей-сиріт, осіб з їх числа, затверджений постановою КМУ від 15.11.2017 № 877.

- 54 **Міністерству соціальної політики України** здійснити методичне забезпечення та навчання працівників виконавчих органів об'єднаних територіальних громад щодо компетенції у сфері захисту прав дітей.

Органам місцевого самоврядування на рівні об'єднаних територіальних громад забезпечити створення служб у справах дітей.

4.3. Права дітей на сімейне виховання та належні умови утримання

Національним законодавством України, зокрема, статтю 141 Сімейного кодексу України, частиною третьою статті 11 Закону України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства» встановлено рівність прав та обов'язків щодо своїх дітей.

Проте до Уповноваженого надходили численні звернення щодо практики застосування судами, органами опіки та піклування принципу 6 Декларації прав дитини, що засвідчило неправильне тлумачення змісту уповноваженими органами міжнародних і національних правових норм.

З метою забезпечення рівності прав обох батьків у вихованні дитини Уповноваженим було направлено листа до ВС та наголошено на тому, що правовий висновок Верховного Суду України, висловлений у постанові від 14.12.2016 у справі № 6-2445цс16, містить дискримінаційні положення, суперечить статті 24 Конституції України, статті 14 Конвенції ООН про права людини, статті 141 Сімейного кодексу України, Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закону України «Про охорону дитинства», практиці ЄСПЛ.

Погодившись із обґрунтуванням Уповноваженого, Велика Палата ВС у постанові від 17.10.2018 у справі № 402/428/16-ц відступила від попередніх висновків ВС щодо обов'язковості принципу 6 Декларації прав дитини. Судді Великої Палати ВС постановили, що при розгляді справ щодо місця проживання дитини судами насамперед першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини відповідно до статті 3 Конвенції ООН про права дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо.

Також Уповноваженим направлено листа до Мінсоцполітики про проведення роз'яснювальної роботи для служб у справах дітей щодо забезпечення інтересів дитини при визначенні її місця проживання.

За підсумками 2018 року доводиться також констатувати про існування проблеми реалізації в Україні Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, ратифікованої Законом України № 3303-IV від 11.01.2006.

Зі звернень встановлено, що наразі в Україні склалась ситуація, за якої судами затягується розгляд справ про повернення дитини, а органи Державної виконавчої служби неспроможні виконати винесені судами рішення.

Поширеною є ситуація, коли той із батьків, хто проживає окремо від дитини, позбавлений можливості брати участь у її вихованні, бачитись та спілкуватись з дитиною.

За ініціативи Уповноваженого відбулась нарада з представниками Мін'юсту, Мінсоцполітики з метою вирішення проблемних питань, що стосуються виконання положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. За результатами наради КМУ розроблено та внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання Україною Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» (№ 9290 від 16.11.2018), яким

пропонується врегулювати процесуальний порядок розгляду судами справ про повернення дитини відповідно до зазначеної Конвенції, запровадити кримінальну відповідальність за незаконне вивезення або утримування дитини за кордоном. 55

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання Україною Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей» № 9290 від 16.11.2018.

Судам при розгляді справ про повернення дітей враховувати положення Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, ратифікованої Законом України № 3303-IV від 11.01.2006.

Міністерству юстиції України забезпечити ефективний механізм виконання судових рішень у спорах про порушення Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Судам, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування при прийнятті рішень щодо визначення місця проживання дитини керуватись принципом рівності сторін та забезпечення найкращих інтересів дитини.

РОЗДІЛ 5

ДОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ

У 2018 році до Уповноваженого надійшло 6 709 повідомлень про порушення соціальних та економічних прав громадян, з них 6 474 – з регіонів України. Найбільше повідомлень стосується порушень прав у сфері соціального захисту, праці, охорони здоров'я, житлових та земельних відносин.

5.1. Право на соціальний захист

5.1.1. У 2018 році до Уповноваженого надійшло понад 2,5 тис. повідомлень про порушення прав людини у сфері соціального захисту. Значна частина звернень стосувалася питань пенсійного забезпечення, пільгового проїзду, порушення прав громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, погашення заборгованості за судовими рішеннями стосовно здійснення пенсійних та інших соціальних виплат, проблем у призначенні субсидій.

В рамках здійснення Уповноваженим парламентського контролю за додержанням конституційних прав громадян на соціальний захист в умовах децентралізації влади моніторингом охоплено 18 об'єктів, зокрема, моніторингові візити здійснено до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також підпорядкованих їм установ - м. Вишгород та м. Бровари Київської області, м. Бобровиця Чернігівської області, м. Балта Одеської області, м. Радомишль Житомирської області), у тому числі й до створених ОТГ – Бобровицької, Балтської, Радомишльської.

Результати моніторингу свідчать, що окремі заходи, які вживаються Урядом з метою поступового підвищення системи соціального забезпечення на більш вищий рівень, не забезпечують задоволення соціальних потреб найбільш уразливих категорій населення.

Суттєва різниця між розмірами затвердженого законом та фактичного прожиткового мінімуму, розрахованого Мінсоцполітики відповідно до статті 5 Закону України «Про прожитковий мінімум», призвела до штучного зменшення всіх соціальних і пенсійних виплат, нарахування яких проводиться на підставі цього показника.

5.1.2. Передбачені у Державному бюджеті України видатки на соціальні програми щодо санаторно-курортного лікування певних категорій населення, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації осіб з інвалідністю є недостатніми для покриття фактичної потреби. Деякі із державних програм взагалі не працюють через відсутність фінансування. Зокрема, кошти на придбання автомобілів для осіб з інвалідністю з державного бюджету у 2018 році не виділялися.

5.1.3. Пенсійне забезпечення залишається низьким. Зокрема, майже п'ята частина пенсіонерів отримують пенсію на рівні або нижче затвердженого законом прожиткового мінімуму¹, який до того ж є вдвічі меншим від фактичного, що не забезпечує громадянам достатнього життєвого рівня.

Система пенсійного забезпечення, що діє на сьогодні, не забезпечує належну диференціацію розмірів пенсій громадян залежно від набутого страхового стажу та відповідне пенсійне забезпечення для осіб, які працювали на спеціальних посадах, що давало їм право на отримання пенсії у підвищеному розмірі за спеціальним законодавством (зокрема, законами України «Про державну службу» та «Про наукову і науково-технічну діяльність») з огляду на наданий їм особливий правовий статус та з урахуванням сплати внесків у підвищеному розмірі.

5.1.4. Неврегульоване на законодавчому рівні питання зарахування до страхового стажу особи та обрахунку розміру її пенсії періоду роботи, за який з вини роботодавця не було сплачено страхового / єдиного соціального внеску.

За інформацією ПФУ ДП «Світловодський комбінат твердих сплавів і тугоплавких металів» має недоїмку зі сплати страхового внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування на суму 3929,7 тис. грн та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на суму 10 756 тис. гривень. Унаслідок цього 536 найманим працівникам підприємством до страхового стажу не зараховано 129 місяців роботи, що призводить до порушення їхніх прав у сфері пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Період, за який не сплачені внески, не буде зарахований до страхового стажу особи. Отже, несплата внеску має безпосередній вплив на визначення права на пенсію та її розмір майбутніх і сьогоdnішніх пенсіонерів. Особливо гострим залишається питання, що стосується заборгованості зі сплати страхових внесків перед ПФУ саме по ліквідованих підприємствах без визначення правонаступника. Несплата роботодавцем єдиного внеску також позбавляє застраховану особу належного соціального захисту у разі безробіття, тимчасової втрати працездатності, настання нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

5.1.5. До Уповноваженого постійно надходять скарги з питань невиплати пенсій пенсіонерам за час їхнього постійного місця проживання за кордоном у разі якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародний договір з питань пенсійного забезпечення і якщо згода на обов'язковість такого міжнародного договору не надана Верховною Радою України, у тому числі й громадянам, які виїхали на постійне / тимчасове проживання за кордон та отримували пенсійні виплати від органів ПФУ, які розташовані на території, що тимчасово не контролюються українською владою, відповідно до ухвалених на їх користь судових рішень.

До Уповноваженого звернулися громадяни України, які проживають в Державі Ізраїль та Німеччині М. та Ю. щодо порушення їхніх прав на отримання пенсії у зв'язку з виїздом за кордон та невиконання ухвалених на їх користь судових рішень про поновлення виплати пенсії. Органи ПФУ, які проводили виплату пенсії заявникам до виїзду за кордон та на які судовими рішеннями покладено зобов'язання поновити виплату пенсій, знаходяться на території, що тимчасово не контролюється українською владою. Виконавче провадження з примусового виконання судових рішень закрито.

¹ <https://www.pfu.gov.ua/accounting-system/zvit-pro-rozpodil-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2019-forma-5-pf/>

- 58 З метою сприяння врегулюванню цього проблемного питання Уповноваженим внесено відповідне подання до ПФУ з рекомендаціями щодо вжиття дієвих заходів для відновлення пенсійних виплат громадянам, які виїхали на постійне / тимчасове проживання за кордон, та отримували пенсійні виплати від органів ПФУ, які розташовані на території, що тимчасово не контролюється українською владою, відповідно до ухвалених на їх користь судових рішень.

5.1.6. Значна кількість звернень до Уповноваженого як від громадян, так і від громадських організацій, стосувалася питань захисту прав громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

До Уповноваженого звернулися ВГО «Всеукраїнське об'єднання ветеранів Чорнобиля» та ВГО інвалідів «Союз Чорнобиль України» щодо врегулювання питання належного пенсійного забезпечення громадян з числа постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, у тому числі встановлення єдиних підходів до пенсійного забезпечення всіх учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, стосовно яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, аналогічно тим, що встановлені для осіб, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, інших ядерних аварій та випробувань, військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї під час проходження дійсної строкової служби та внаслідок цього стали особами з інвалідністю.

Уповноваженим неодноразово були направлені до Мінсоцполітики рекомендації щодо необхідності врегулювання зазначених питань, проте і досі міністерством не вжито дієвих заходів щодо їх вирішення.

Рішенням Конституційного Суду України від 17.07.2018 № 6-р/2018 (справа № 1-11/2018 (3830/15) відновлено більшість пільг і компенсацій, гарантованих особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» до внесення змін Законом України від 28.12.2014 № 76.

Уповноваженим внесено подання Прем'єр-міністру України від 26.07.2018 щодо забезпечення виконання зазначеного рішення Конституційного Суду України та реалізації відповідних прав громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, проте досі Урядом не забезпечено виконання рішення Конституційного Суду України.

Вкрай низькими є розміри грошової компенсації вартості продуктів харчування для громадян, віднесених до категорій 1 і 2 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (зокрема, для м. Києва 456 грн та 228 грн відповідно), забезпечення безоплатним харчуванням потерпілих дітей, які проживають на радіоактивних територіях, розмір щорічної допомоги на оздоровлення (для категорії 1 – особам з інвалідністю I і II групи – 120 грн, особам з інвалідністю III групи та дітям з інвалідністю – 90 грн, учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС 2 категорії – 100 грн; учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС 3 категорії, кожній дитині, яка втратила внаслідок Чорнобильської катастрофи одного з батьків, та евакуйованим із зони відчуження у 1986 році – 75 грн).

5.1.7. Значна частин звернень громадян до Уповноваженого стосувалась проблемних питань виконання судових рішень стосовно здійснення пенсійних та інших соціальних виплат, боржниками за якими є органи ПФУ та органи соціального захисту населення. Причинами їх виникнення є непередбачення необхідних обсягів видатків у Державному бюджеті України на

покриття боргових зобов'язань держави на ці цілі; відсутність механізму погашення заборгованості за рішеннями судів зобов'язального характеру, винесених після 01.01.2013; неврегульованість питання нарахування компенсації за несвоєчасне виконання рішень суду щодо рішень зобов'язального характеру.

Уряд має вжити належних заходів для виконання рішення ЄСПЛ від 12.10.2017 у справі № 46852/13 «Бурмич та інші проти України» до жовтня 2019 року. Це питання перебуває на контролі Уповноваженого. Зокрема, в межах опрацювання законодавчих ініціатив щодо його врегулювання до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя було внесено відповідні зауваження та пропозиції Уповноваженого.

5.1.8. Умови призначення житлової субсидії спричиняють соціальну напругу в суспільстві, про що свідчать численні звернення громадян до Уповноваженого.

До Уповноваженого звернулася громадянка О. з Вінницької області щодо порушення її права на призначення житлової субсидії у зв'язку із неможливістю надати інформацію про членів сім'ї, які зареєстровані, але не проживають в її домогосподарстві. Питання не вдалося врегулювати, оскільки відповідно до законодавства у разі коли невнесені у повному обсязі відомості про членів домогосподарства або відомості про членів сім'ї осіб із складу домогосподарства, доходи яких враховуються під час призначення субсидії, питання призначення житлової субсидії не розглядається.

Запроваджений Урядом механізм надання житлових субсидій населенню у грошовій формі є громіздким, а його впровадження містить окремі ризики порушень прав людини, зокрема у разі незазначення номера мобільного телефону у заяві та декларації, а також несвоєчасного фінансування субсидії та перерахування її на особовий рахунок отримувача комунальних послуг – субсидіанта. Діяльність комісій, що розглядають питання призначення громадянам житлової субсидії, в окремих випадках з метою забезпечення ефективності їх роботи потребує регламентування на нормативному рівні.

5.1.9. Результати моніторингу дотримання конституційних прав громадян на соціальний захист в умовах децентралізації свідчать, що місцеві бюджети наразі неспроможні в повному обсязі здійснювати реалізацію покладених на них як власних, так і делегованих повноважень, з підстав відсутності необхідних для цього коштів.

Органами місцевого самоврядування не дотримуються стандарти надання, якості та обсяг соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Послуги надаються в межах фінансових можливостей бюджету, без урахування фактичних потреб населення. Не проводиться належна оцінка і прогнозування потреб у соціальних послугах і моніторинг оцінки якості їх надання. Вкрай мізерним є розмір компенсаційних виплат фізичним особам, які надають соціальні послуги.

За результатами моніторингу встановлено, що органами місцевого самоврядування не вирішуються належним чином питання організації соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та їх ресоціалізації.

Зокрема, у м. Бровари та м. Ірпінь Київської області відповідні установи та заклади органами місцевого самоврядування не створені. Установами не забезпечено обліку цих осіб.

- 60 У територіальних громадах, де немає потреби у створенні відповідних закладів, не визначено альтернативних механізмів на випадок виникнення ситуації, яка вимагає необхідності надання допомоги бездомній особі з метою її інтеграції у суспільне життя.

До Уповноваженого надійшло звернення керівництва Бородянської центральної районної лікарні щодо сприяння у вирішенні питання поміщення до спеціалізованого соціального закладу осіб з інвалідністю – громадян, які є бездомними особами та тимчасово перебували на лікуванні у вказаному закладі. Більше року Бородянська районна державна адміністрація спільно з Київською обласною державною адміністрацією вирішували це питання.

5.1.10. Значна частина звернень громадян до Уповноваженого стосується незабезпечення належного фінансування гарантованих законами України пільг громадянам з оплати проїзду у транспорті загального користування.

До Уповноваженого звернулися громадянин К. з Одеської області та громадянка М. з Донецької області щодо порушення їхнього права на пільговий проїзд. З'ясовано, що порушення відповідного права громадян відбувається внаслідок відсутності в місцевих бюджетах коштів на відшкодування витрат приватним перевізникам на пільгові перевезення пасажирів.

Наявність проблеми засвідчив і моніторинг документальної інформації від обласних державних адміністрацій стосовно 985 адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі ОТГ.

Зокрема, у безготівковій формі пільговий проїзд надається у 812 адміністративно-територіальних одиницях, у т.ч. об'єднаних територіальних громадах (82,4%), в половині із них мають місце обмеження щодо проїзду (кількістю пільговиків на один рейс, часом здійснення пільгових перевезень тощо). У готівковій формі надання пільг на проїзд здійснюється лише у 4 адміністративно-територіальних одиницях, зокрема, у м. Марганець (Дніпропетровська область), у м. Переяслав-Хмельницький (Київська область), у Соколівській об'єднаній територіальній громаді (Кіровоградська область) та у м. Моршин (Львівська область). Таким чином, пільговий проїзд не забезпечується у 169 адміністративно-територіальних одиницях (17,2%).

Право громадян на пільговий проїзд забезпечується переважно в межах міста (району) тоді як відповідно до законодавства окремим категоріям населення він гарантується на території всієї держави.

У 526 адміністративно-територіальних одиницях (53,4%) укладено договори з автоперевізниками про пільгове перевезення. При цьому лише у 271 адміністративно-територіальній одиниці (27,5%) передбачені у повному обсязі компенсаційні виплати автоперевізникам за пільговий проїзд окремих категорій громадян у видатках місцевих бюджетів.

Уповноваженим вносилися пропозиції щодо врегулювання проблемних питань пільгового проїзду до КМУ, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури та органів місцевого самоврядування, проте дієвих заходів цими органами не було вжито (зокрема, Уповноваженим внесено подання Львівському міському голові щодо вжиття заходів для забезпечення реалізації права здобувачів вищої освіти, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання, на пільговий проїзд у міському автотранспорті м. Львова. Однак відповідного рішення місцевою радою не прийнято).

5.1.11. Окремі місцеві бюджети неспроможні реалізувати навіть такі незначні покладені на них зобов'язання, як виплата допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язана поховати померлого відповідно до Порядку, затвердженого постановою КМУ від 31.01.2007 № 99.

Під час розгляду звернення до Уповноваженого громадянки С. з Івано-Франківської області не вдалося вирішити питання отримання нею допомоги на поховання у зв'язку з відсутністю коштів на вказані цілі у бюджеті селищної ради. З метою примусового стягнення відповідних коштів людина змушена була звернутися до суду.

Вирішення цього питання в інший спосіб, зокрема за рахунок залучення селищною радою додаткових бюджетних коштів на виплату допомоги на поховання (шляхом передачі коштів між місцевими бюджетами, субвенції з державного бюджету або в інший можливий спосіб), законодавством не передбачено.

Результати парламентського контролю Уповноваженого засвідчили наявність низки проблемних питань у сфері дотримання прав людини і громадянина на належний соціальний захист та достатній життєвий рівень. Проведені Урядом реформи не забезпечили декларованого підвищення рівня пенсійного та соціального забезпечення громадян.

Подальша політика держави навіть за умови необхідності реалізації заходів щодо економного та раціонального використання державних коштів має бути спрямована на удосконалення системи пенсійного та соціального забезпечення громадян із забезпеченням реалізації прав людини на соціальний захист.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проектів Законів України:

«Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (щодо забезпечення справедливого пенсійного забезпечення всіх категорій осіб, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і внаслідок цього стали особами з інвалідністю)» № 8355 від 15.05.2018;

«Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення реєстрації місця проживання чи місця перебування бездомних осіб» № 3833 від 28.01.2016.

Кабінету Міністрів України:

1. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про приведення Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» у відповідність із Рішенням Конституційного Суду України від 17.07.2018 № 6-р/2018.

2. Забезпечити виконання рішення Європейського суду з прав людини від 12.10.2017 у справі № 46852/13 «Бурмич та інші проти України» та запровадження ефективних засобів виконання судових рішень в Україні, у тому числі спроможних забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за їх невиконання або затримки у виконанні.

3. Забезпечити належну диференціацію розмірів пенсій залежно від набутого страхового стажу, сплати внесків у підвищеному розмірі.

- 62 4. Урегулювати питання щодо зарахування до страхового стажу періоду роботи, за який з вини роботодавця не було сплачено страхового / єдиного соціального внеску.
5. Забезпечити однакові підходи у пенсійному забезпеченні всіх категорій осіб, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС і внаслідок цього стали особами з інвалідністю.
6. Урегулювати питання щодо виплати пенсій пенсіонерам за час їхнього постійного місця проживання за кордоном у разі якщо Україна не уклала з відповідною державою міжнародний договір з питань пенсійного забезпечення і якщо згода на обов'язковість такого міжнародного договору не надана Верховною Радою України, у тому числі й громадянам, які виїхали на постійне / тимчасове проживання за кордон та отримували пенсійні виплати від органів Пенсійного фонду України, які розташовані на території, що тимчасово не контролюється українською владою, відповідно до ухвалених на їх користь судових рішень.
7. Забезпечити об'єктивне визначення базового стандарту «прожитковий мінімум», а також вилучення застосовуваного при призначенні соціальних допомог показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму».
8. Під час розроблення проекту закону про державний бюджет на відповідний рік передбачати обсяг видатків на виконання програм, пов'язаних із соціальним захистом громадян, на рівні, необхідному для своєчасного проведення виплат та забезпечення визначених законодавством гарантій.
9. Вжити невідкладних заходів для:
- підвищення розмірів грошової компенсації вартості продуктів харчування для громадян, віднесених до категорій 1 і 2 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;
 - забезпечення безоплатним харчуванням потерпілих дітей, які проживають на радіоактивних територіях;
 - підвищення розміру щорічної допомоги на оздоровлення;
 - підвищення розмірів компенсаційних виплат особам, які здійснюють догляд за особою з інвалідністю I групи та особою, яка досягла 80-річного віку, та фізичним особам, які надають соціальні послуги.
10. Урегулювати на нормативному рівні порядок діяльності комісій, які розглядають питання призначення громадянам житлової субсидії у окремих випадках.
11. Доручити Міністерству фінансів України здійснити аналіз фінансової спроможності місцевих бюджетів забезпечувати реалізацію органами місцевого самоврядування покладених на них власних і делегованих повноважень у сфері соціального захисту, результати якого врахувати при формуванні державної політики щодо децентралізації влади.
- Органам місцевого самоврядування** вжити заходів для забезпечення виконання покладених законодавством власних та делегованих повноважень у сфері соціального захисту населення, зокрема в частині надання соціальних послуг, організації соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, та їх ресоціалізації, пільгових перевезень, надання допомоги на поховання окремих категорій осіб.

5.2. Право соціально незахищених верств населення на отримання соціального житла

У 2018 році до Уповноваженого надійшло 607 повідомлень громадян про порушення права на житло. Більша частина звернень стосувалася питання незабезпечення громадян житлом із житлового фонду соціального призначення.

5.2.1. Протягом року Уповноваженим здійснювався моніторинг дотримання органами місцевого самоврядування конституційного права громадян на житло в умовах децентралізації влади. Моніторингом охоплено 12 об'єктів, які розташовані у м. Вишгород Київської обл., м. Бровари Київської обл., смт Баришівка Київської обл., м. Одеса, с. Красносілка Лиманського р-ну Одеської обл., м. Чернігів, смт Козелець Чернігівської обл., м. Житомир, с. Жовтанці Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл., с. Давидів Пустомитівського р-ну Львівської області.

Результати моніторингу свідчать, що органи місцевого самоврядування не в змозі самостійно без допомоги держави вирішити питання з формування житлового фонду соціального призначення. Крім того, встановлено відсутність ведення органами місцевого самоврядування обліку громадян, які мають право на отримання житла із житлового фонду соціального призначення (соціальний квартирний облік). Найпоширенішою причиною відсутності ведення соціального квартирної обліку органи місцевого самоврядування називають відсутність у комунальній власності соціального житла.

При цьому законодавство, що регулює містобудівну діяльність, не містить обов'язку щодо передачі забудовниками частки жилої площі в новозбудованих будинках місцевим радам для формування ними житлового фонду соціального призначення.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» видатків у поточному році для формування житлового фонду соціального призначення не було передбачено.

5.2.2. Окрема група звернень до Уповноваженого стосується забезпечення права громадян, які проживають у гуртожитках, на приватизацію займаного в цих гуртожитках житла.

До Уповноваженого звернулись мешканці гуртожитків, що розташовані у містах Харкові та Дніпро, про порушення їх житлових прав. За інформацією заявників, свого часу вони були вселені до гуртожитків як робітники державних підприємств. Внаслідок приватизації цих підприємств гуртожитки опинилися в приватній власності, що позбавило мешканців, які проживають в гуртожитках тривалий час, права на приватизацію житла.

З метою захисту житлових прав мешканців гуртожитків КМУ у 2018 році схвалив Концепцію Загальнодержавної цільової програми передачі гуртожитків у власність територіальних громад на 2019–2021 роки. Мінрегіоном розроблено та подано у грудні 2018 року КМУ проект Закону України «Про Загальнодержавну цільову програму передачі гуртожитків у власність територіальних громад на 2019–2021 роки». Але й досі зазначений законопроект не подано Урядом на розгляд Верховної Ради України.

До Уповноваженого звернулися мешканці гуртожитку, розташованого у м. Києві, щодо порушення їхніх житлових прав у зв'язку з неможливістю приватизувати займані приміщення, оскільки гуртожиток перебуває в державній формі власності та знаходиться в управлінні відповідного міністерства.

Також Урядом під час формування Державного бюджету України на 2019 рік не було включено видатки на фінансування заходів щодо передачі гуртожитків у власність територіальних громад, передбачених Концепцією Загальнодержавної цільової програми передачі гуртожитків у

- 64 власність територіальних громад на 2019–2021 роки, якою визначено, що загальний обсяг фінансування, передбачений регіональними програмами передачі гуртожитків у власність територіальних громад, становить 1 271 664 тис. грн, з них за рахунок державного бюджету – 244 732,5 тис. грн, місцевих бюджетів – 1 026 931,5 тис. гривень.

5.2.3. У 2018 році до Уповноваженого звернувся 141 громадянин з повідомленням про порушення майнових прав у зв'язку з неотриманням від держави відшкодування за зруйноване (пошкоджене) житло, земельну ділянку та інше майно внаслідок надзвичайної ситуації або внаслідок бойових дій.

До Уповноваженого звернулися мешканці Луганської області із повідомленням, що під час бойових дій було зруйновано їхні будинки та знищено майно. У зв'язку з втратою житла заявники тимчасово переїхали проживати в населені пункти, які підконтрольні українській владі. Заявники вимагали забезпечити їхнє право на отримання грошової компенсації за знищене житло та майно.

Відсутні законодавчі та нормативно-правові акти, які вирішували б питання щодо компенсації за пошкоджене чи знищене майно під час проведення бойових дій на Донбасі, або за неможливість тимчасово використовувати земельні ділянки, на яких розміщені фортифікаційні споруди або які заміновано.

До Уповноваженого надходили звернення від мешканців Херсонської області, в яких вони повідомляли, що у зв'язку з тимчасовою окупацією Криму та з мотивів суспільної необхідності під розміщення об'єктів національної безпеки та оборони на їх земельних ділянках збудовано фортифікаційні споруди, а деякі земельні ділянки було заміновано. У зв'язку з цим заявники не мають можливості вільно розпоряджатися своєю власністю – земельною ділянкою, вони просять забезпечити їхнє право на отримання відповідної грошової компенсації.

З огляду на відсутність визначеного законом порядку відшкодування шкоди, заподіяної майну громадян внаслідок надзвичайних ситуацій або проведення робіт із запобігання та ліквідації наслідків, громадяни позбавлені можливості отримувати відповідну грошову компенсацію, а отже, порушуються їхні майнові права.

До Уповноваженого надійшло колективне звернення мешканців м. Чернігів щодо забезпечення їх права на відшкодування збитків внаслідок інтенсивних опадів, які сталися 30.06.2018 у м. Чернігів, що спричинило затоплення їх домоволодінь та господарчих будівель.

З метою забезпечення права громадян на відшкодування державою матеріальних збитків громадянам за зруйноване (пошкоджене) житло внаслідок надзвичайних ситуацій або внаслідок бойових дій в зоні проведення ООС Уповноваженим направлено відповідні звернення до КМУ, Міноборони, Мінрегіону щодо врегулювання порушеного питання на законодавчому рівні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Житлового кодексу України з метою забезпечення реалізації громадянами України конституційного права на житло та вирішення житлової проблеми осіб, які потребують соціального захисту.

2. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про Загальнодержавну цільову програму передачі гуртожитків у власність територіальних громад на 2019–2021 роки».

3. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» в частині визначення видатків, необхідних на виконання Загальнодержавної цільової програми передачі гуртожитків у власність територіальних громад на 2019–2021 роки.

4. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо обов'язкової передачі забудовниками органам місцевого самоврядування частини житлових приміщень при введенні в експлуатацію багатопверхових будинків для житлового фонду соціального призначення.

5. Розробити і затвердити порядки щодо відшкодування державою збитків громадянам:

за зруйноване (пошкоджено) житло внаслідок надзвичайних ситуацій;

за пошкоджене майно внаслідок бойових дій;

внаслідок неможливості користуватись земельною ділянкою у зв'язку з розміщенням на ній фортифікаційних споруд або мінуванням.

Органам місцевого самоврядування забезпечити ведення соціального квартирного обліку відповідно до вимог Закону України «Про житловий фонд соціального призначення».

5.3. Право на працю

У 2018 році до Уповноваженого з прав людини надійшло 756 повідомлень про порушення трудових прав, третина з яких - порушення права на своєчасну виплату заробітної плати.

5.3.1. У своїх зверненнях найчастіше заявники зазначають про порушення роботодавцями норм трудового законодавства щодо несвоєчасної виплати заробітної плати, чим порушуються ще і права працівників на достатній життєвий рівень для себе та членів своєї родини.

На адресу Уповноваженого надійшла колективна скарга працівників щодо невиплати заробітної плати у зв'язку з неналежним фінансуванням Центральним правлінням Українського товариства сліпих. Завдяки втручанням Уповноваженого конституційне право на одержання винагороди за працю було поновлено.

Працівники Комунального підприємства м. Одеси повідомили про невиплату їм винагороди за працю. В результаті вжитих за запитом Уповноваженого заходів заборгованість із заробітної плати було погашено в повному обсязі.

На постійному контролі Уповноваженого перебуває питання погашення заборгованості із виплати заробітної плати за зверненнями трудових колективів, голів профспілкових організацій вугледобувних підприємств. З метою сприяння вирішенню порушених питань Уповноважений звертався до Міністерства енергетики, Мінфіну, Держпраці. Вжиті Уповноваженим заходи за зверненнями працівників шахт не залишились безрезультатними.

За інформацією Міністерства енергетики, на початку листопада 2018 року на погашення заборгованості із заробітної плати та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування працівникам шахт, що входять до складу ДП «Первомайськвугілля», ДП «Селидіввугілля», ДП «Мирноградвугілля», ПАТ «Лисичанськвугілля», ДП «Торецьквугілля», ДП «Волиньвугілля» були

- 66 *спрямовані бюджетні кошти на суму 300 млн грн Додатково у листопаді 2018 року Урядом було виділено ще 500 млн грн на часткове покриття витрат із собівартості готової товарної вугільної продукції, що дало можливість спрямувати відповідні кошти на погашення заборгованості із виплати заробітної плати шахтарям.*

5.3.2. За даними Державної служби статистики України, заборгованість із виплати заробітної плати працівникам протягом року зросла на 276,7 млн грн (або на 11,7 %) і станом на 1 січня 2019 року становила 2,645 млрд гривень. У структурі заборгованості з виплати заробітної плати на кінець 2018 року більшу частину боргу (1 455,0 млн грн) мали економічно-активні підприємства (установи та організації), які вчасно не виплатили заробітну плату 90,5 тисячам своїх працівників.

Проте Урядом не вжито системних заходів з метою її подолання. Моніторинг Уповноваженого засвідчив, що незважаючи на прогресуюче зростання заборгованості із заробітної плати, у 2018 році не відбулося жодного засідання Комісії з питань погашення заборгованості із заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат.

5.3.3. Котрий рік поспіль залишається вкрай гострою та актуальною проблема незабезпечення права на заробітну плату працівників збанкрутілих ліквідованих підприємств. Зарплатні борги підприємств-банкрутів та економічно неактивних підприємств становлять 1,2 млрд грн або 43% загального обсягу заборгованості із заробітної плати.

Попри те, що законодавством передбачено захист прав працівників підприємств-банкрутів, наразі найбільш незахищеними є працівники збанкрутілих ліквідованих підприємств. Ратифікувавши частину II Конвенції МОП № 173 про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця, держава гарантувала працівникам захист за допомогою привілею. Проте практичний досвід свідчить про недосконалість цього механізму, оскільки у разі недостатності ліквідаційного майна працівники не отримують заборговану заробітну плату.

5.3.4. Ще одним проблемним питанням в сфері трудових прав є належне оформлення трудових відносин, укладання трудового договору, який закріплює правове становище, гарантії суб'єктів трудових відносин.

Найчастіше на підприємствах приватної форми власності не укладаються трудові договори, заробітна плата виплачується в «конвертах», що ускладнює захист прав працівників у разі їх порушення. Крім того, громадяни, зайняті у сфері неформальної та тіньової зайнятості, позбавлені права на допомогу з тимчасової непрацездатності, оплачувану відпустку, охорону праці, а в майбутньому – належного пенсійного забезпечення.

До Уповноваженого звернувся громадянин Ю. з Житомирської області про порушення права на належне розслідування нещасного випадку на виробництві, що стався з ним під час виконання роботи у ТОВ. В ході проведеної Управлінням Держпраці перевірки не встановлено документів, які підтверджували б факт перебування громадянина Ю. у трудових відносинах з вказаним підприємством. За таких обставин відсутні правові підстави щодо зобов'язання керівництва підприємства до проведення розслідування нещасного випадку, що стався із заявником.

Заявники також повідомляють про порушення їхніх трудових прав і державними установами.

До Уповноваженого звернувся громадянин Ю. зі скаргою про порушення керівництвом Науково-дослідного інституту, підпорядкованого Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, його права на працю, на обов'язкове виконання рішення суду про поновлення на роботі. Завдяки вжитим Уповноваженим заходам незаконно звільненого громадянина Ю. було поновлено на посаді.

5.3.5. Також мають місце нарікання працівників на випадки неналежного розслідування роботодавцями нещасних випадків на виробництві. Серйозне занепокоєння викликають факти приховування нещасних випадків на виробництві.

До Уповноваженого звернувся громадянин С. зі скаргою на порушення посадовими особами Управління Держпраці у Сумській області та ТОВ права на належне розслідування нещасного випадку на виробництві та отримання страхових виплат. Після втручання Уповноваженого права громадянина С. були повністю поновлені.

Громадянин В. звернувся до Уповноваженого щодо порушення права на призначення страхових виплат у зв'язку з нещасним випадком на виробництві. За результатами вжитих на запит Уповноваженого заходів адміністрацією Інституту Національної академії наук України право громадянина В. на призначення страхових виплат було поновлено.

Аналіз поточної ситуації у сфері трудових правовідносин вказує на необхідність проведення системного моніторингу дотримання прав людини у сфері праці та вжиття уповноваженими органами влади дієвих заходів реагування з метою забезпечення права кожної людини на гідну працю.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроекти:
 - про ратифікацію частини III Конвенції Міжнародної організації праці № 173 (1992 року) про захист вимог працівників у випадку неплатоспроможності роботодавця;
 - про ратифікацію статті 25 Європейської соціальної хартії (переглянутої);
 - про дотримання вимог найманих працівників у разі неплатоспроможності роботодавця.
2. Забезпечити регулярне проведення засідань Комісії з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат.
3. Посилити контроль за виконанням Плану невідкладних заходів щодо погашення заборгованості із заробітної плати, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 № 517.
4. Привести норми національного законодавства про працю у відповідність до міжнародних та європейських норм і стандартів у сфері праці.

Органам виконавчої влади та місцевого самоврядування посилити контроль за додержанням роботодавцями вимог законодавства про працю, у тому числі щодо своєчасної виплати заробітної плати.

68 5.4. Право на охорону здоров'я

У 2018 році до Уповноваженого надійшло 706 повідомлень про порушення прав людини у сфері охорони здоров'я.

У межах здійснення Уповноваженим парламентського контролю за дотриманням прав людини на охорону здоров'я в умовах реформи системи охорони здоров'я і децентралізації влади проведено моніторинг 34 об'єктів, зокрема відбулися моніторингові візити до органів місцевої виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, управлінь та закладів охорони здоров'я Житомирської, Київської, Львівської, Одеської та Чернігівської областей.

За результатами моніторингів було виявлено, що найпоширеніші проблемні питання, які потребували вжиття заходів реагування стосувалися недостатніх обсягів фінансування на безоплатне та пільгове забезпечення населення лікарськими засобами.

5.4.1. Встановлено системне порушення права осіб, хворих на цукровий діабет I типу, на забезпечення препаратами інсуліну за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Із звернення до Уповноваженого громадянки О. з м. Харків з'ясовано, що хворі на цукровий діабет м. Харкова не одержують життєво необхідний інсулін в достатньому обсязі, зокрема у зв'язку з недостатністю у 2018 році медичної субвенції з державного бюджету місцевому бюджету.

У зверненні в інтересах жителів Сокірянської ОТГ Чернівецької області повідомлено, що хворі на цукровий діабет, онкологічні хворі та діти з інвалідністю не можуть скористатися своїм правом на забезпечення ліками на пільгових умовах. У результаті здійснених на запит Уповноваженого заходів реагування відповідна міська рада з вересня по грудень 2018 року прийняла рішення про виділення додаткових коштів для відшкодування вартості ліків за рецептами для пільгових категорій населення.

5.4.2. На контролі Уповноваженого перебувають звернення громадських організацій і громадян щодо незабезпечення прав осіб хворих на рідкісні (орфанні) захворювання.

До Уповноваженого звернулась громадська спілка «Орфанні захворювання України» щодо дефіциту фінансування орфанних хворих на 2018 рік. Хоча при складанні бюджетного запиту МОЗ було враховано додаткову потребу на лікування рідкісних захворювань на суму – 987,8 млн грн, але Законом України «Про Державний бюджет на 2018 рік» додаткових коштів для лікування орфанних захворювань не було передбачено.

З метою сприяння забезпеченню зазначеної категорії громадян необхідними ліками та продуктами лікувального харчування Уповноважений звертався щодо недостатнього фінансування потреб орфанних хворих до МОЗ, Мінфіну та відповідних органів місцевої влади.

Уповноваженим неодноразово наголошувалось увага МОЗ на те, що міністерством не забезпечено виконання вимог Основ законодавства України про охорону здоров'я в частині створення та ведення державного реєстру громадян, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, що ускладнює визначення фактичної потреби в лікарських засобах і продуктах для спеціального харчування.

5.4.3. Із численних звернень громадян з усіх регіонів України встановлено, що особи з інвалідністю зі стомою не отримують в повному обсязі технічні засоби реабілітації в зв'язку із недостатнім фінансуванням із місцевих бюджетів, що унеможлиблює адаптацію таких осіб до належних умов життя. Потребує врегулювання на законодавчому рівні питання визначення нормативів (мінімальних стандартів) для забезпечення осіб з інвалідністю медичними виробами (сечо-калоприймачами), ендопротезами суглобів за рахунок державного та місцевих бюджетів.

До Уповноваженого надійшло звернення громадянина Б. з м. Київ щодо порушення права громадян, які потребують ендопротезування суглобів, на належну медичну допомогу. За даними МОЗ, за кошти державного бюджету було закуплено ендопротези у кількості 1167 одиниць на суму 31428,8 тис. гривень. Але за підсумками 2018 року розподіл ендопротезів у регіони не здійснювався. Таким чином, затримка постачання ендопротезів становить більше як рік.

5.4.4. Виявлено факти порушення забезпечення населення лікарськими засобами за програмою «Доступні ліки». За результатами моніторингу у м. Чернігів виявлено недостатність фінансування на 50% програми «Доступні ліки», що призвело до обмеження забезпечення громадян лікарськими засобами за рахунок коштів державного бюджету.

5.4.5. Постійне надходження звернень громадян обумовила необхідність проведення моніторингу Уповноваженим щодо забезпечення права на медико-соціальну експертизу та встановлення інвалідності, адже у багатьох зверненнях постає питання саме проведення медико-соціальної експертизи, встановлення та перегляду відповідної групи інвалідності, захисту права на об'єктивну медико-соціальну експертизу.

До Уповноваженого звернувся громадянин П. з м. Київ. До звернення було долучено копію довідки, згідно з якою він є особою з інвалідністю III групи. Однак, за твердженням П., огляд медичними працівниками вдома не проводився, направлення на МСЕК не надавалося, довідка МСЕК щодо визнання П. особою з інвалідністю та індивідуальна програма реабілітації інваліда були відсутні. Завдяки втручанням Уповноваженого П. оглянуто експертами міжрайонної МСЕК, його визнано особою з інвалідністю I A групи та надано індивідуальну програму реабілітації.

Завдяки втручанням Уповноваженого учаснику ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС з міста Черкаси громадянину Г. Центральною МСЕК МОЗ відновлено II групу інвалідності та встановлено зв'язок захворювання з виконанням обов'язків військової служби під час ліквідації аварії на ЧАЕС. Групу інвалідності встановлено довічно із визначенням втрати працездатності 80 відсотків.

5.4.6. Недостатня кількість лікарів загальної практики-сімейної медицини в закладах охорони здоров'я негативно впливає на якість надання медичної допомоги населенню та можливості обрання лікаря для укладання декларацій з ними.

До Уповноваженого звернулись жителі одного з сіл Бобровицького району Чернігівської області, населення якого складає близько 4 500 осіб та в якому працює лише один лікар загальної практики-сімейної медицини. Жителі не мали змоги укласти декларації з лікарем. Завдяки реагуванню Уповноваженого та вжитим заходам Чернігівською обласною державною адміністрацією оголошено конкурс на заміщення вакантних 3,75 посад лікарів у відповідній сільській лікарській амбулаторії.

- 70 5.4.7. МОЗ не врегульоване питання щодо реалізації професійних прав медичних працівників – громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, зокрема, щодо проходження ними атестації на підтвердження / присвоєння кваліфікаційної категорії.

До Уповноваженого звернувся громадянин Д., житель м. Сімферополя Автономної Республіки Крим, щодо сприяння у проходженні ним атестації на підтвердження лікарської категорії у зв'язку з відмовою МОЗ заявнику в такому праві.

З метою сприяння у поновленні права громадян на професійну діяльність у сфері охорони здоров'я Уповноваженим внесено відповідне подання до МОЗ.

5.4.8. Моніторинг дотримання прав людини і громадянина у сфері охорони здоров'я свідчить, що заходи, які вживаються органами влади, не забезпечують в повному обсязі запровадження нових фінансово-економічних відносин між закладами охорони здоров'я та розпорядниками державного та місцевих бюджетів, місцевими органами самоврядування; видатки на фінансування охорони здоров'я здійснюються відповідно до програм, які фінансуються в межах наявних ресурсів і не задовольняють потреби громадян у повному обсязі, не забезпечується доступність та якість надання медичної допомоги найбільш уразливим групам населення, зокрема особам з інвалідністю, хворим на цукровий діабет, хворим на рідкісні (орфанні) захворювання, особам, яким здійснено пересадку органів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Під час розроблення проекту закону про державний бюджет на відповідний рік передбачати обсяг видатків для лікування хворих на цукровий, нецукровий діабет та рідкісні (орфанні) захворювання, ендопротезування суглобів з урахуванням фактичних потреб.
2. Розробити та затвердити нормативи (мінімальні стандарти) для забезпечення осіб з інвалідністю медичними виробами.
3. Доручити Міністерству охорони здоров'я України розробити та затвердити порядок проходження медичними працівниками – громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, атестації на підтвердження / присвоєння кваліфікаційної категорії.

5.5. Права громадян у сфері реалізації права власності на землю

У 2018 році до Уповноваженого надійшло 512 повідомлень про порушення у сфері земельних прав.

Значна частина звернень стосувалася питань надання органами місцевого самоврядування дозволів на розроблення проекту землеустрою, необхідного для реалізації права громадян на безоплатну приватизацію земельних ділянок.

В рамках здійснення Уповноваженим парламентського контролю за дотриманням конституційних прав громадян у сфері земельних прав в умовах децентралізації влади проведено моніторинг 12 об'єктів, зокрема відбулися моніторингові візити до органів місцевого

самоврядування м. Ірпінь Київської обл., м. Вишгород Київської обл., м. Бровари Київської обл., смт. Баришівка Київської обл., м. Одеса, с. Красносілка Лиманського р-ну Одеської обл., м. Чернігів, смт. Козелець Чернігівської обл., м. Житомир, с. Жовтанці Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл., с. Давидів Пустомитівського р-ну Львівської області.

5.5.1. Результати моніторингу засвідчили, що органи місцевого самоврядування не приймають рішень щодо приватизації земельних ділянок у місячний строк або не надають мотивовану відмову у дозволі на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, чим порушують не тільки право громадян на отримання земельної ділянки у приватну власність, а й право на оскарження рішення відповідної ради у судовому порядку.

До Уповноваженого звернулась громадянка У. зі скаргою на міську раду. Громадянкою У. до міської ради було подано клопотання про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд. У відповідь виконавчий комітет міської ради поінформував громадянку У., що її клопотання розглянуте на сесії міської ради, але рішення не було прийняте, оскільки не набрало необхідної кількості голосів депутатів, присутніх на засіданні.

Уповноваженим рекомендовано голові міської ради щоразу перед розглядом на сесії питань про надання дозволу на розробку проекту землеустрою роз'яснювати депутатам вимоги земельного законодавства щодо дотримання строку прийняття відповідного рішення.

5.5.2. За результатами моніторингу встановлено, що практика не оприлюднення органами місцевого самоврядування своїх рішень щодо розпорядження земельними ділянками, які передаються у приватну власність чи користування, чим порушуються право людини на доступ до публічної інформації та не забезпечується прозорість діяльності органів місцевої влади.

Відсутність законодавчих обмежень у кількості наданих дозволів на розроблення документації із землеустрою, необхідних для приватизації, на одну й ту саму земельну ділянку призводить до можливості зловживання владними повноваженнями посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Громадянин Л. звернувся до міської ради з клопотанням про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність із доданням графічних матеріалів і підтверджуючих документів про те, що земельна ділянка без обтяжень. Громадянин Л. отримав рішення про надання дозволу на виготовлення землевлпорядною організацією проекту землеустрою. При цьому міська рада на порушення чинного законодавства відповідне рішення не оприлюднила. Громадянин Л. подав виготовлений проект на затвердження до міської ради. Через три місяця міська рада відмовила громадянину Л. у затвердженні проекту, мотивуючи тим, що земельна ділянка передана у власність іншій особі.

При розгляді клопотань про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою, необхідного для отримання громадянами земельної ділянки у приватну власність, органи місцевого самоврядування порушують встановлений Земельним кодексом України строк для прийняття рішення. У більшості випадків причиною цього є непроведення щомісяця сесій з розгляду земельних питань.

- 72 Моніторинг Уповноваженого свідчить про неузгодженість, а в деяких випадках суперечливість норм земельного законодавства, що дає можливість органам місцевого самоврядування порушувати права громадян на безоплатну приватизацію земельних ділянок.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України розробити та подати у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України проект закону про внесення змін до Земельного кодексу України щодо запровадження дієвого механізму отримання громадянами дозволів на розроблення проекту землеустрою, необхідного для реалізації права громадян на безоплатну приватизацію земельних ділянок та недопущення випадків надання більш ніж одного дозволу на розроблення документації із землеустрою, необхідного для приватизації, на одну й ту саму земельну ділянку.

РОЗДІЛ 6

ДОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ТА ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

Протягом 2018 року Уповноваженим розглянуто 11 159 повідомлень про порушення інформаційних прав; здійснено 100 моніторингових візитів, у тому числі 41 перевірку дотримання прав у сфері захисту персональних даних.

6.1. Право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб

У 2018 році до Уповноваженого надійшло 6 152 повідомлення про порушення права на звернення, у яких громадяни скаржаться на:

невжиття органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та їх посадовими особами заходів з метою вирішення питань, порушених у зверненнях;

порушення строків надання письмових відповідей або ненадання відповідей взагалі;

порушення вимоги Закону України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР щодо заборони направляти скарги громадян для розгляду тим органам або посадовим особам, дії чи рішення яких оскаржуються;

порушення керівниками та іншими посадовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності права громадян на проведення особистого прийому тощо.

Моніторинг дотримання прав людини у цій сфері засвідчив таке:

неврегульованість на законодавчому рівні деяких процедурних питань, пов'язаних із розглядом звернень громадян і юридичних осіб, що ускладнює здійснення Уповноваженим парламентського контролю за дотриманням права на звернення;

неврегульованість на законодавчому рівні питання щодо звернень об'єднань громадян зі статусом юридичних осіб до суб'єктів владних повноважень та процедури розгляду таких звернень.

Іншою не менш важливою проблемою, яка негативно впливає на здійснення парламентського контролю за дотриманням права на звернення громадян, відновлення порушеного права особи та забезпечення належної практики реалізації права в державі загалом є внесення у 2018 році змін до частини другої статті 254 КУпАП¹, згідно з якими протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення. Такі законодавчі зміни спричинили труднощі із застосуванням вказаного положення КУпАП, оскільки встановлення такого стислого строку фактично унеможливило здійснення функції Уповноваженого щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення з огляду на специфіку здійснення проваджень.

¹ Зміни, внесені Законом України від 27.02.2018 № 2293-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прикордонної безпеки держави»

- 74 За зверненнями, що надходили до Уповноваженого, вживалися заходи реагування для поновлення права людини на звернення. Такими заходами є зазвичай направлення до потенційних порушників актів реагування, листів та запитів із відповідними роз'ясненнями положень Закону України «Про звернення громадян» та рекомендаціями щодо необхідності їх суворого дотримання. З метою перевірки обставин тієї чи іншої справи здійснюються безвізні та виїзні перевірки (моніторингові візити).

До Уповноваженого звернувся мешканець м. Чернівці щодо порушення керівництвом Чернівецької міської ради його права на звернення. З метою з'ясування обставин справи та поновлення права заявника до вказаної міськради зроблено відповідний запит, на який повідомлено про те, що рішенням комісії з розгляду питань надання житлових субсидій населенню та призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям виконавчого комітету Чернівецької міської ради заявнику призначено субсидію на понаднормову опалювальну площу – 110,22 кв. м, а також проведено перерахунок призначеної субсидії на повний опалювальний місяць, розмір якої склав 3820,50 грн. Повідомлення про призначення субсидії та проведений перерахунок направлено заявнику.

Притягнення до адміністративної відповідальності за порушення права на звернення громадян також є одним із засобів досягнення вказаних цілей. Зокрема, у 2018 році складено 50 протоколів про адміністративне правопорушення, передбачене частиною сьомою статті 212³ КУпАП.

Отже, незважаючи на проблеми у законодавстві, завдяки реагуванню Уповноваженого було захищено право людини і громадянина на звернення, а найголовніше, – на реалізацію соціально-економічних прав та питань, які порушувались заявниками у зверненнях до тих чи інших адресатів залежно від їхньої компетенції.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним, районним в містах Києві та Севастополі державним адміністраціям, сільським, селищним, міським радам та їх виконавчим комітетам, депутатам місцевих рад, а також підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності:

1. Посилити контроль за дотриманням законодавства про звернення громадян відповідно до своїх повноважень.
2. Щокварталу проводити перевірки виконання посадовими і службовими особами вимог нормативно-правових актів у сфері забезпечення права на звернення, під час яких застосовувати Методику оцінювання рівня організації роботи із зверненнями громадян в органах виконавчої влади, затверджену постановою КМУ від 24.06.2009 № 630.
3. За результатами проведеної перевірки та оцінювання рівня організації роботи із зверненнями громадян складати відповідний звіт, який розміщувати на веб-сайті таких органів, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, забезпечивши дотримання вимог законодавства у сфері захисту персональних даних, а також вживати заходів дисциплінарного реагування до посадових, службових осіб та працівників підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, відповідальних за розгляд звернень громадян, у разі порушення ними вимог Закону України «Про звернення громадян» та інших нормативно-правових актів у сфері забезпечення права людини і громадянина на звернення.

Міністерству юстиції України:

1. Розробити та подати в установленому порядку на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до частини другої статті 254 КУпАП, яким передбачити, що протокол про адміністративне правопорушення у разі його оформлення складається не пізніше двох місяців з моменту виявлення особи, яка вчинила правопорушення у двох примірниках, один із яких під розпис вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності.
2. Розробити та подати в установленому порядку на розгляд до Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до частини сьомої статті 212³ КУпАП, доповнивши таким складом адміністративного правопорушення, як невжиття заходів реагування для реалізації соціально-економічних прав, особистих прав і законних інтересів громадянина та осіб, які не є громадянами України і законно перебувають на її території.
3. Розглянути можливість розроблення та подання в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекту з метою врегулювання питання щодо звернень юридичних осіб до суб'єктів владних повноважень та процедури розгляду таких звернень.

6.2. Право на отримання інформації

Протягом 2018 року до Уповноваженого надійшло 4201 повідомлення про порушення права на доступ до інформації.

В результаті застосування Уповноваженим різноманітних заходів реагування до розпорядників публічної інформації зменшилась кількість таких порушень як:

ненадання відповіді на запит у строк, встановлений Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI;

відмова у доступі до інформації про заробітну платню осіб, що її отримують (повністю або частково) за рахунок бюджетних коштів;

відмова у задоволенні запиту з огляду на те, що до надходження запиту доступ до інформації вже було правомірно обмежено;

відмова у задоволенні запиту у зв'язку з не оплатою запитувачем витрат на копіювання документів, при цьому не повідомляючи скільки і за якими реквізитами запитувач має здійснити таку оплату;

відмова в наданні інформації з посиланням на загальнодоступні джерела.

Розпорядники інформації у разі виникнення питань із застосуванням положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» керуються постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України № 10 від 29.09.2016 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації», результатом чого стало підвищення якості опрацювання запитів на публічну інформацію.

Водночас, залишаються системними наступні порушення:

відмова у задоволенні запиту у зв'язку з тим, що запитувана інформація є інформацією з обмеженим доступом; незастосування при цьому «трискладового тесту» як єдиної підстави для обмеження доступу до інформації;

відмова у наданні інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним або комунальним майном;

- 76 надання неповної інформації з одночасним обмеженням доступу до її іншої частини;
- посилання на незазначення запитувачем мети, з якою він запитує інформацію, чи з запрошенням ознайомитись із запитуваною інформацією в приміщенні розпорядника;
- надання відповіді не по суті запиту;
- відмова у наданні інформації про розпорядження державним або комунальним майном (відчуження земельних ділянок, будівель, рухомого майна тощо);
- відмова у наданні інформації у зв'язку з непоширенням Закону України «Про доступ до публічної інформації» на інформацію про діяльність державних та комунальних підприємства та установ, хоча такі підприємства є розпорядниками інформації щодо розпорядження бюджетних коштів та суспільно необхідної інформації.
- Аналіз скарг щодо порушення права на доступ до публічної інформації та практика реалізації Уповноваженим відповідних завдань у цій сфері засвідчили про трансформацію порушень від звичайних типових до більш складних. Зазвичай, це пов'язано з неточністю окремих положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також пошуку розпорядниками інформації нових механізмів обмеження доступу до публічної інформації.
- Здійснений у 2018 році моніторинг стану додержання законодавства про доступ до публічної інформації дав змогу виявити такі основні групи видових порушень законодавства у цій сфері правового регулювання:
- відсутність розуміння відмінностей між запитом на інформацію та зверненням громадян;
 - розпорядники продовжують відмовляти у розгляді запитів на інформацію у зв'язку з тим, що запит не відповідає вимогам статті 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації», зокрема, в електронному запиті відсутній електронний підпис або запит має бути підписаний, а потім відсканований, іншим чином відкопійованим, на вимогу, передбачену у Законі України «Про звернення громадян»;
 - деякі розпорядники інформації не публікують інформацію у формі відкритих даних та інформацію, обов'язок оприлюднення якої передбачений статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»;
 - відсутність у підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності розуміння статті 13 вказаного Закону, зокрема розпорядником якої інформації вони є;
 - неповне надання інформації. Розпорядники часто не зазначають у відповідях, що запитувана інформація (її частина) відсутня в їх розпорядженні, або зазначають, що вона є у вільному доступі на веб-сайті;
 - деякі розпорядники інформації займаються збором інформації у інших розпорядників, у зв'язку з чим порушують строки надання відповіді або дають не ту інформацію, яку запитувала особа;
 - нерозуміння вимог частини п'ятої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», зокрема, не надається інформація (документи) про виплати заробітних плат, винагород за рахунок бюджету, інформація про проходження держслужбовцями служби, найчастішим обґрунтуванням обмеження є посилання на Закон України «Про захист персональних даних».

Заявник П. направив запит до Донецької обласної військово-цивільної адміністрації, у якому просив надати інформацію стосовно розміру заробітної плати працівників адміністрації у період з січня по грудень 2017 року. У відповідь на вказаний запит Департаментом фінансів адміністрації заявнику було відмовлено у наданні запитуваної інформації у зв'язку з тим, що запитувана інформація містить персональні дані вказаних осіб. В результаті реагування Уповноваженого та отриманих роз'яснень застосування положень Закону України «Про доступ до публічної інформації» Департаментом фінансів адміністрації було поновлено право заявника на інформацію;

однією з характерних проблем для більшості розпорядників інформації у регіонах є відсутність розуміння відшкодування фактичних витрат за копіювання і друк документів. Розпорядники інформації часто не надають 10 аркушів безкоштовно, мотивуючи тим, що нададуть після оплати. Виставляють рахунок за сканування інформації, яка заздалегідь була відсканованою та перебуває в електронному форматі;

нерозуміння розпорядниками інформації поняття «інформація, що становить суспільний інтерес»;

нерозуміння розпорядниками інформації категорій службової, таємної та конфіденційної інформації, що призводить до неправомірного обмеження доступу до інформації;

відмова в наданні інформації у зв'язку з тим, що частина документа містить персональні дані інших осіб.

Робота Уповноваженого у сфері дотримання права на доступ до публічної інформації полягала у розгляді скарг, здійсненні моніторингових візитів та перевірок, проведенні просвітницьких заходів, наданні усних і письмових роз'яснень як громадянам, так і розпорядникам інформації, а також оприлюдненні таких роз'яснень у відкритих джерелах, зокрема на веб-сайті Уповноваженого.

Зокрема, у 2018 році Уповноваженим з урахуванням рекомендацій проекту Twinning Ombudsman «Впровадження кращого європейського досвіду з метою посилення інституційного потенціалу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини для захисту прав і свобод людини» проведено 19 моніторингових візитів, за результатами яких керівникам об'єктів моніторингу надано рекомендації щодо удосконалення роботи з опрацювання запитів на публічну інформацію, ведення обліку та оприлюднення інформації. Крім того, окремим об'єктам надіслано акти реагування щодо необхідності усунення порушень законодавства.

Разом із тим, урахувавши отримані рекомендації від експертів проекту Twinning, у 2018 році оприлюднено ключові роз'яснення законодавства з найпроблемніших питань у сфері доступу до публічної інформації на офіційному веб-сайті Уповноваженого. Так, у рубриці «Право на інформацію» створено закладку «Найчастіше задавані питання» (FAQ), де розміщено роз'яснення, зокрема, за такими питаннями: яких вимог слід дотримуватись при підготовці запиту на інформацію; яким чином надаються копії документів у відповідь на запит на інформацію та чи потрібно їх завіряти належним чином; розпорядниками якої суспільно необхідної інформації є комунальні підприємства¹.

В рамках удосконалення нормативно-правової бази спільно з експертами проекту Twinning розроблено рекомендації щодо удосконалення Закону України «Про доступ до публічної інформації» та внесення змін до нього, насамперед у частині його узгодження із Законом України

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/informright/najchastishe-zadavani-pitannya-faq.html>

78 «Про захист персональних даних»¹. Така потреба законодавчого удосконалення викликана «конкуренцією» норм стосовно права людини на приватність з одного боку, та з правом на вільне отримання інформації з другого. Нерозуміння пріоритетності окремих положень цих законів на практиці призводить до їх порушень окремими розпорядниками інформації.

Найпершим дієвим інструментом, покликаним виправити ці порушення, є акти реагування Уповноваженого. Зокрема, за 2018 рік було складено 295 протоколів за порушення вимог законодавства в сфері доступу до публічної інформації (за частинами першою, другою, четвертою, дев'ятою статті 212³ КУпАП).

Разом із тим у 2018 році було проведено 11 просвітницьких заходів для різних категорій розпорядників інформації, у тому числі суддям Касаційного адміністративного суду ВС, в сфері дотримання права на доступ до публічної інформації, а також щодо застосування практики ЄСПЛ в сфері доступу до публічної інформації.

Крім цього, працівники Секретаріату Уповноваженого систематично надають телефонні консультації розпорядникам публічної інформації. Ефективність цього механізму на практиці відіграє важливу роль у превенції до порушень інформаційного законодавства. Найчастіше розпорядники інформації звертаються за консультаціями щодо опрацювання того чи іншого запиту на публічну інформацію. Такий підхід дав змогу знизити систематичність порушень деякими розпорядниками інформації вимог Закону, що в подальшому позначилось на зменшенні кількості скарг, що надходять до Секретаріату Уповноваженого.

Водночас подекуди зловживання правом на доступ до публічної інформації та звернення до Уповноваженого за захистом такого права доходять до абсурду. Одним із типових зловживань правом на отримання інформації запитувачів є регулярне направлення однотипних або подібних запитів до розпорядників інформації з очевидною метою – спровокувати його до порушення для подальшого звернення до Уповноваженого для складення відповідного протоколу про адміністративне правопорушення. На практиці зловживання запитувачами правом на доступ до публічної інформації створює низку перешкод для виконання основних функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Вказане свідчить про необхідність удосконалення положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», зумовлене викликами сучасної правозастосовної діяльності в інформаційній сфері.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 740 «Про затвердження граничних норм витрат на копіювання або друк документів, що надаються за запитом на інформацію», якими встановити окремо граничні норми витрат на «електронне (цифрове) копіювання документів (сканування, фотокопіювання тощо)» та «копіювання з використанням паперового носія, у тому числі друк» з метою уникнення конфліктних ситуацій між запитувачами інформації та її розпорядниками.

¹ http://www.twining-ombudsman.org/wp-content/uploads/2017/03/UKR_Activity-2.3.5-Annex-2.pdf

Міністерству юстиції України:

1. Розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до статті 10 Закону України «Про доступ до публічної інформації» з метою усунення законодавчої колізії в частині неузгодженості з положеннями Закону України «Про захист персональних даних».
2. Розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо внесення змін до Закону України «Про доступ до публічної інформації» щодо встановлення конкретних обмежень для уникнення зловживання запитувачами правом на отримання інформації.

Центральним органам виконавчої влади та іншим державним органам:

1. Переглянути переліки відомостей, що містять службову інформацію, з метою приведення їх у відповідність до Закону України «Про доступ до публічної інформації».
2. Переглянути офіційні веб-сайти в частині оприлюднення публічної інформації та відкритих даних і привести їх у відповідність до вимог статей 10¹, 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», що сприятиме зменшенню надходжень запитів на інформацію та зменшить рівень навантаження на працівників розпорядників інформації, пов'язаний з їх опрацюванням, а також пов'язаний із цим рівень фінансового навантаження на розпорядника інформації.
3. Забезпечити виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних».

Органам місцевого самоврядування:

1. Переглянути офіційні веб-сайти та привести їх у відповідність до вимог статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», забезпечити оприлюднення містобудівної та іншої документації щодо комунальних земель.
2. Забезпечити наявність належної регламентації в Регламенті органу місцевого самоврядування порядку: розгляду інформаційних запитів, що надходять до ради; забезпечення права кожного бути присутнім на відкритих сесіях ради; оприлюднення проектів рішень ради, прийнятих рішень та протоколів сесій рад; оприлюднення висновків і рекомендацій постійної комісії, протоколів її засідань; оприлюднення актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Верховному Суду:

1. Здійснити узагальнення судової практики в сфері доступу до публічної інформації, а також в сфері застосування положень Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема статей 212³, 254.
2. За результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надати узагальнення правових позицій Верховного Суду щодо застосування положень Закону України «Про доступ до публічної інформації».

80 6.3. Право людини на невтручання в особисте життя у зв'язку з обробкою персональних даних

За результатами моніторингу Уповноваженим дотримання права на приватність встановлено такі основні порушення Закону України «Про захист персональних даних»:

невиконання вимог статті 9 цього Закону щодо повідомлення про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних;

недодержання вимог частини третьої статті 10 щодо отримання від працівників зобов'язань не допускати розголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків, крім випадків, передбачених законом;

неповідомлення суб'єкта персональних даних відповідно до вимог частини другої статті 12 про володільця персональних даних, склад і зміст зібраних персональних даних, свої права, визначені цим Законом, мету збору персональних даних та осіб, яким передаються його персональні дані;

недотримання вимог частини другої статті 24 щодо визначення відповідальної особи, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці та обов'язку володільця персональних даних повідомити Уповноваженого про створення структурного підрозділу або призначення відповідальної особи, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці.

Під час перевірок володільців і розпорядників персональних даних фіксувалося недотримання вимог Типового порядку обробки персональних даних, затвердженого наказом Уповноваженого від 08.01.2014 № 1/02-14, а саме:

пункту 1.2. щодо визначення порядку обробки персональних даних;

пункту 3.4. щодо визначення порядку доступу до персональних даних працівників володільця / розпорядника; визначення порядку ведення обліку операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних суб'єкта та доступом до них; розроблення плану дій на випадок несанкціонованого доступу до персональних даних, пошкодження технічного обладнання, виникнення надзвичайних ситуацій;

пункту 3.5 щодо ведення обліку працівників, які мають доступ до персональних даних суб'єктів;

пункту 3.11 щодо обов'язку володільця персональних даних вести облік операцій, пов'язаних з обробкою персональних даних суб'єкта та доступом до них.

Перевірка у 2018 році Центрів надання адміністративних послуг засвідчила, що у суб'єктів звернення при оформленні паспорта громадянина України для виїзду за кордон, відбирається згода на обробку їх персональних даних, що не відповідає пунктам 2, 5 частини першої статті 11 Закону України «Про захист персональних даних», оскільки згода на обробку персональних даних суб'єктів звернення не вимагається. Єдиним випадком коли, необхідно отримувати згоду на обробку персональних даних (відцифрованих відбитків пальців рук), є оформлення паспорта громадянина України.

Під час здійснення перевірок Адміністрації Державної кримінально-виконавчої служби України, ДУ «Центр пробації», а також установ, що належать до сфери управління зазначених суб'єктів, встановлено, що одним зі способів поширення / обміну інформацією, що містить персональні

дані, є використання електронної пошти у домені «ukr.net», що не відповідає абзацу третьому пункту 2 постанови КМУ від 21.10.2015 № 851 «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті України». 81

Протягом 2018 року на виконання повноважень контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних було проведено такі заходи:

розглянуто 806 повідомлень про порушення права на приватність;

здійснено 41 перевірку щодо додержання законодавства про захист персональних даних, з яких 31 планова, 6 позапланових та 4 моніторингові візити;

надано 488 роз'яснень законодавства про захист персональних даних;

складено 14 протоколів про адміністративне правопорушення, з яких один протокол за частиною другою статті 188³⁹ КУпАП, 11 протоколів за частиною четвертою статті 188³⁹ КУпАП та 2 протоколи за статтею 188⁴⁰ КУпАП;

у межах інформаційно-просвітницької роботи проведено 10 навчальних заходів (лекцій, семінарів і тренінгів) та надано більш як сто телефонних консультацій суб'єктам відносин, пов'язаних із обробкою персональних даних.

У рамках здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних здійснюється аналіз звернень, які надходять до Уповноваженого, моніторинг діяльності володільців і розпорядників персональних даних¹, аналіз внутрішніх документів суб'єктів перевірок щодо організації процесів обробки та захисту персональних даних, дотримання/виконання їх правил та умов на практиці, оцінюються фактичні умови обробки та захисту персональних даних і загальний рівень вжитих заходів, спрямованих на забезпечення надійного захисту персональних даних тощо.

За результатами перевірок видано 45 приписів про усунення порушень вимог законодавства про захист персональних даних, виявлених під час перевірки.

Звернення, які надходили до Уповноваженого протягом року, переважно стосувалися питань неправомірної обробки (збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, зміни, використання, поширення, знеособлення, знищення) персональних даних, порушення права суб'єктів персональних даних на доступ до своїх персональних даних, а також надання роз'яснень щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних.

За результатами моніторингу звернень громадян, статей і повідомлень, опублікованих у засобах масової інформації, оприлюднених в мережі Інтернет, а також у зв'язку з проведенням заходів масового характеру, що тривають протягом певного обмеженого часу та / або пов'язані з обробкою великих масивів інформації (вступна кампанія, призовна кампанія, підписання медичних декларацій тощо), протягом року вживались відповідні заходи реагування з метою запобігання або ж припинення порушення права на приватність.

¹ У 2018 році було перевірено: Адміністрацію Державної прикордонної служби України та 6 прикордонних загонів, які входять до складу регіональних управлінь ДПСУ; МОЗ та 4 заклади охорони здоров'я; Фонд соціального страхування України; Державну кримінально-виконавчу службу України; ДУ «Центр пробації»; ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»; 2 слідчі ізолятори; 8 органів місцевого самоврядування (обласні, міські та районні ради); 7 центрів надання адміністративних послуг. Разом із тим було перевірено: ТОВ «Нова пошта»; «Ніжинська станція сигналізації та зв'язку» регіональної філії «Південно-західна залізниця» ПАТ «Українська залізниця»; ТОВ «ЄРЦ КП»; ДП «Національний академічний театр опери та балету України імені Т.Г. Шевченка»; 2 організації, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання) та одну фінансову установу.

82 ДСЗ було направлено листа щодо необхідності припинення збирання органами ДСЗ згоди на обробку персональних даних в осіб, які звертаються за сприянням у працевлаштуванні та / або наданням допомоги по безробіттю, внаслідок чого ДСЗ було направлено обласним та Київському міському центрам зайнятості роз'яснення щодо незаконності вимоги окремої згоди;

ПАТ «Укрзалізниця» у зв'язку з висловленими Філією «Пасажирська компанія» ПАТ «Укрзалізниця» намірами впровадження системи відеоспостереження у пасажирських вагонах для врахування в подальшій роботі було надано роз'яснення щодо правових підстав та мети обробки персональних даних у такий спосіб;

Міноборони у зв'язку з черговим призовом громадян України на строкову військову службу направлено лист-застереження щодо дотримання вимог законодавства про захист персональних даних при здійсненні призову громадян України на строкову військову службу та забезпечення належного рівня захисту персональних даних призовників та членів їх родин. Командуванням Сухопутних військ ЗСУ проведено з працівниками роз'яснювальну роботу та наголошено на обов'язковості дотримання вимог законодавства з питань захисту персональних даних;

МОН направлено листа щодо розміщення персональних даних учасників освітнього процесу на веб-сайтах навчальних закладів, а саме про з'ясування наявності правових підстав для такого оприлюднення. В свою чергу МОН направлено лист на органи управління освітою обласних, Київської міської державних адміністрацій з проханням довести інформацію, викладену в листі Уповноваженого, до керівників закладів загальної середньої освіти.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності Уповноваженого у сфері захисту персональних даних залишається просвітницька та роз'яснювальна діяльність. Фахівцями з питань захисту персональних даних Секретаріату Уповноваженого регулярно проводяться навчальні заходи (семінари, лекції, тренінги) для професійних і цільових груп, надаються рекомендації та роз'яснення з питань практичного застосування положень законодавства у сфері захисту персональних даних.

Зокрема, протягом року за зверненнями суб'єктів персональних даних, а також володільців і розпорядників персональних даних надавались рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних стосовно об'єктів захисту, загальних та особливих вимог до обробки персональних даних, прав суб'єктів персональних даних, обов'язків володільців та розпорядників персональних даних, повідомлень про обробку персональних даних, підстав для обробки персональних даних, порядку доступу до персональних даних тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України:

1. Перевірити стан виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 851 «Деякі питання використання доменних імен державними органами в українському сегменті Інтернету» щодо забезпечення використання посадовими особами для здійснення службового листування виключно електронних поштових скриньок, розміщених на серверах, які перебувають у доменній зоні GOV.UA або UKR.

2. Забезпечити приведення власних і нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади, які визначають обробку персональних, в тому числі біометричних даних, у відповідність до положень Закону України «Про захист персональних даних», а також Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних.

Центральним органам виконавчої влади та іншим державним органам:

1. Проаналізувати стан дотримання вимог законодавства про захист персональних даних у відповідному органі.
2. Вжити заходів щодо забезпечення захисту персональних даних та нерозголошення працівниками органу персональних даних, які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків, крім випадків, передбачених законом.
3. Провести комплекс заходів, спрямованих на прийняття або приведення у відповідність до норм Закону України «Про захист персональних даних» і Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних технічних регламентів обробки персональних, зокрема біометричних даних, у відомчих (міжвідомчих) інформаційно-телекомунікаційних системах, а також положень про бази персональних даних, призначені для забезпечення виконання завдань, покладених на центральні органи виконавчої влади.
4. Отримати письмові зобов'язання у працівників про нерозголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків.

Органам місцевого самоврядування:

1. Здійснити аналіз стану додержання вимог законодавства про захист персональних даних у відповідному органі місцевого самоврядування та вжити заходів щодо організації процесів обробки персональних даних у відповідності до вимог чинного законодавства про захист персональних даних.
2. Переглянути оприлюднену на офіційному веб-сайті відповідного органу місцевого самоврядування інформацію з метою запобігання розголошення персональних даних.
3. Сприяти підвищенню обізнаності працівників щодо дотримання законодавства про захист персональних даних та отримати письмові зобов'язання у працівників про нерозголошення у будь-який спосіб персональних даних, які їм було довірено або які стали відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових або трудових обов'язків.

Органам реєстрації/зняття з реєстрації місця проживання/ перебування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вжити заходів щодо дотримання законодавства про захист персональних даних під час формування та ведення Реєстру територіальної громади, а також дотримання органом реєстрації прав суб'єкта персональних даних під час реєстрації / зняття з реєстрації місця проживання/перебування та видачі відповідних довідок.

Володільцям персональних даних:

1. Забезпечити приведення процедур обробки персональних даних у відповідність до вимог чинного законодавства про захист персональних даних, а саме:

внести зміни/розробити внутрішні нормативні документи відповідно до вимог законодавства про захист персональних даних, якими визначити порядок обробки персональних даних;

забезпечити ведення обліку операцій, пов'язаних із обробкою персональних даних суб'єкта та доступом до них;

припинити отримувати згоду на обробку персональних даних у суб'єктів персональних даних у випадках, коли така обробка здійснюється відповідно до закону;

84 визначити строки зберігання, припинити обробку персональних даних, строк зберігання яких спливає, та в подальшому не допускати обробку і зберігання інформації та документів, що містять персональні дані, довше, ніж це необхідно для законних цілей;

відібрати письмові зобов'язання про нерозголошення персональних даних у працівників, які мають під час здійснення своїх посадових обов'язків доступ до персональних даних;

вжити заходів для забезпечення належного рівня захисту персональних даних, що зберігаються в особових справах (зробити/актуалізувати опис документів, що містяться у справі; не отримувати та не зберігати надмірну інформацію);

розробити та затвердити документ (план дій/інструкцію тощо) про порядок дій на випадок несанкціонованого доступу до персональних даних, пошкодження технічного обладнання, виникнення надзвичайних ситуацій тощо;

приймаючи рішення про надання чи відмову у наданні інформації про особу на відповідні запити, звертати увагу на вимоги законодавства про захист персональних даних, зокрема, чи є підтвердження того, що зміст запиту відповідає повноваженням запитувача, а також звертати увагу на відповідність мети та правових підстав для запиту.

2. Повідомити Уповноваженого про обробку персональних даних, яка становить особливий ризик для прав і свобод суб'єктів персональних даних, у разі якщо володільцем здійснюється обробка таких даних та про структурний підрозділ або відповідальну особу, що організовує роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці.

6.4. Нормативно-правове забезпечення інформаційних прав

У сфері нормативно-правового забезпечення інформаційних прав людини здійснюється опрацювання та проведення юридичної експертизи нормативно-правових актів, які надходять до Уповноваженого на погодження.

Після опрацювання проектів нормативно-правових актів суб'єктам звернення було надано відповідні пропозиції та зауваження, а також методична допомога щодо доопрацювання проектів.

Незважаючи на відсутність в Уповноваженого права законодавчої ініціативи, у сфері захисту інформаційних прав постійно здійснюється моніторинг та аналіз законопроектів, які виносяться на розгляд комітетів Верховної Ради України та на її пленарні засідання з метою аналізу можливого порушення інформаційних прав людини внаслідок їх прийняття. Зокрема, у 2018 році до засідань комітетів Верховної Ради України опрацьовано 23 законопроекти, до пленарних засідань Верховної Ради України – 31 законопроект.

Відповідні зауваження та пропозиції Уповноваженого надаються також до нормативно-правових актів, що розробляються центральними органами виконавчої влади або виносяться на засідання КМУ.

Так, до Уповноваженого на погодження надійшов проект наказу МОН «Про затвердження Положення про Єдину державну електронну базу з питань освіти» (далі – Положення) (після затвердження розробником – наказ № 620 від 08.06.2018). За результатами розгляду зазначеного проекту на нараді за участю представників Секретаріату Уповноваженого, МОН та ДП «Інфоресурс» Положення було доопрацьовано в частині відповідності законодавству у сфері інформаційних прав.

Також Уповноваженим погоджено проект наказу МОН «Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення вихованців до державних та комунальних закладів освіти для здобуття дошкільної освіти» із наданням відповідних зауважень, що стосувалися питань обробки персональних даних.

Крім цього, доопрацьовані та погоджені із відповідними пропозиціями та зауваженнями Уповноваженого нормативно-правові акти, що надходили на погодження від МОЗ (проект постанови КМУ «Про затвердження порядку функціонування електронної системи охорони здоров'я» (після прийняття – постанова КМУ від 25.04.2018 № 411 «Деякі питання електронної системи охорони здоров'я»).

За результатами опрацювання наказу МОЗ від 19.03.2018 № 503 «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» Уповноваженим було наголошено, що деякі положення зазначеного наказу МОЗ не відповідають вимогам Закону України «Про захист персональних даних» та створюють загрозу порушення принципу ненадмірності обробки персональних даних. За результатами відповідних робочих зустрічей і консультацій з МОЗ було напрацьовано відповідні зміни, що були погоджені з Уповноваженим та у подальшому затверджені наказом МОЗ (від 29.05.2018 № 1023). Зокрема, з форми декларації було вилучено пункти про адресу зареєстрованого місця проживання, про надання копій документів, що посвідчують особу, а також про надання згоди на збір та обробку персональних даних.

Результатом спільного доопрацювання на робочих зустрічах представниками Секретаріату Уповноваженого та НПУ проектів наказів МВС «Про затвердження Інструкції про порядок формування та ведення інформаційної підсистеми «Атріум» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», «Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису» (після затвердження – наказ МВС від 18.12.2018 № 1026) та «Про затвердження Положення про інформаційно-пошукову систему «Філін» Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України» в частині відповідності законодавству у сфері захисту персональних даних, було погодження зазначених нормативно-правових актів Уповноваженим.

Проект наказу МВС «Про затвердження Інструкції про порядок фіксації біометричних даних (параметрів) іноземців та осіб без громадянства посадовими особами Державної міграційної служби України, її територіальних органів і територіальних підрозділів» було погоджено після врахування Державною міграційною службою України зауважень Уповноваженого (після затвердження – наказ МВС від 23.11.2018 № 944).

Суттєві зауваження у сфері захисту персональних даних було надано до проекту Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що надходив до Уповноваженого на опрацювання.

Крім цього, на погодження до Уповноваженого надходили: проект постанови КМУ «Про інтегровану інформаційно-телекомунікаційну систему «Аркан» щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон», проект наказу МВС «Про затвердження Інструкції про порядок використання автоматичної фото- і відеотехніки під час виконання службових обов'язків посадовими і службовими особами Державної прикордонної служби України». За результатами розгляду зазначені проекти були доопрацьовані в частині відповідності вимогам законодавства у сфері інформаційних прав.

- 86 *Також Уповноваженим було погоджено проект наказу Мінсоцполітики «Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей», після врахування Мінсоцполітики зауважень, зокрема в частині невідповідності вимогам законодавства про захист персональних даних (після затвердження – наказ Мінсоцполітики від 11.12.2018 № 1852).*

Після врахування зауважень, наданих Уповноваженим, також було погоджено проект постанови правління ПФУ «Про внесення змін до Положення про Реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування» (після затвердження – постанова від 27.03.2018 № 8-1).

Зауваження щодо невідповідності законодавству у сфері захисту персональних даних були надані також до проекту наказу ГПУ «Про затвердження Порядку обробки персональних даних в інформаційній автоматизованій системі «Облік передачі та отримання даних з Євроюсту», який було погоджено Уповноваженим після доопрацювання (після затвердження розробником – наказ ГПУ від 13.07.2018 № 134).

За результатами проведення юридичної експертизи було направлено низку зауважень в частині невідповідності вимогам законодавства у сфері захисту персональних даних до Мінрегіону як до розробника проектів постанов КМУ «Деякі питання формування рахунків на оплату послуг з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання та централізованого водовідведення», «Про затвердження Порядку проведення професійної атестації осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем», «Про затвердження Порядку обміну інформацією між центральними органами виконавчої влади, атестаційними комісіями в процесі проведення незалежного моніторингу, професійної атестації та ведення баз даних сертифікатів, фахівців та звітів» (після прийняття – постанова КМУ від 26.07.2018 № 602).

Уповноваженим також опрацьовано проекти нормативно-правових актів із наданням відповідних зауважень і пропозицій, розроблені Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Київською міською державною адміністрацією, Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення, Мінінфраструктури, СБУ, Мін'юстом, Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Крім того, з метою гармонізації законодавства із європейськими стандартами у сфері захисту персональних даних наказом Уповноваженого від 8 серпня 2018 року створено Координаційну раду з удосконалення законодавства про захист персональних даних, до складу якої увійшли представники центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, депутатських груп і фракцій у Верховній Раді України, а також представники громадськості. Координаційною радою спільно з литовськими та австрійськими експертами проекту Twinning розроблено проект нової редакції закону «Про захист персональних даних»¹ з урахуванням основних нововведень Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних.

¹ <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/231018-cq-anons-kruglogo-stolu-rekomendatsiii-schodo-nablizhennya-zakonu-ukraini/>

РОЗДІЛ 7

ДОТРИМАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НЕ БУТИ ПІДДАНИМ КАТУВАННЮ, ЖОРСТОКОМУ, НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ЇЇ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ

7.1. Загальна інформація про національний превентивний механізм

Відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, ратифікованого Законом України від 21.07.2006 № 22-V, та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» на Уповноваженого покладено функції національного превентивного механізму.

Зазначені функції реалізуються шляхом здійснення систематичного інспектування Уповноваженим та представниками Секретаріату Уповноваженого місць несвободи, визначених пунктом 8 статті 13 зазначеного вище Закону, з метою моніторингу дотримання прав осіб, які утримуються (перебувають) в цих місцях, зокрема права на захист від неналежного поводження.

Реалізація національного превентивного механізму в Україні у звітному періоді продовжує здійснюватися у форматі «Омбудсман +», який полягає у залученні для участі у моніторингових візитах до місць несвободи представників громадських організацій, експертів на договірних засадах (на платній або безоплатній основі). Протягом року до відвідувань місць несвободи було залучено 153 громадські монітори.

Станом на 1 січня 2018 року налічувалося 4 738 установ та інших об'єктів, які можуть належати до місць несвободи, які перебувають у підпорядкуванні 10 центральних органів виконавчої влади.

Упродовж року було проведено 375 моніторингових візитів до місць несвободи, з яких до установ системи МВС – 63 візити, Мінсоцполітики – 104, МОН – 39, Мін'юсту – 58.

З метою сприяння виконанню функцій національного превентивного механізму та розширення участі громадськості у його реалізації в липні 2018 року створено Координаційну раду під головуванням Уповноваженого, до складу якої увійшли заступники керівників центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких діють об'єкти контролю, представники міжнародних та громадських організацій, що займаються моніторингом стану дотримання прав людини, зокрема Програми розвитку ООН в Україні, Верховного Комісара ООН з прав людини, Верховного Комісара ООН з питань біженців, Ради Європи, Офісу Координатора проектів ОБСЄ в Україні, Міжнародної організації з міграції та інших.

Уперше з прийняттям Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» для Секретаріату Уповноваженого передбачено окрему бюджетну програму для виконання заходів з реалізації національного превентивного механізму на суму 2,6 млн гривень.

За період 2018 року до Уповноваженого надійшло 3 462 звернення громадян та їхніх законних представників, з яких 49% від осіб, які перебувають в установах виконання покарань Мін'юсту, у зв'язку із порушенням їхніх прав на дотримання режиму утримання, ще приблизно 10% - звернення з аналогічних питань від осіб, які утримуються в інших місцях несвободи (СІЗО, закладах соціальної сфери, охорони здоров'я тощо).

- 88 За результатами внесених Уповноваженим актів реагування за результатами моніторингових візитів та розгляду звернень громадян про порушення їхнього права на належне поводження органами прокуратури було розпочато досудове розслідування у 74 кримінальних провадженнях за фактами незаконних дій працівників правоохоронних органів, прокуратури, завдання тілесних ушкоджень, зловживання службовим становищем, залишення в небезпеці, в тому числі за сукупністю злочинів.

7.2. Результати моніторингу стану забезпечення прав осіб, які утримуються в місцях несвободи

7.2.1. у закладах системи охорони здоров'я

Під час моніторингових візитів до закладів з надання психіатричної та паліативної допомоги системи МОЗ у 2018 році виявлено низку типових порушень прав і свобод людини, які можуть кваліфікуватися як катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження або покарання, зокрема:

ізоляція підопічних усупереч вимогам законодавства України та в неналежних умовах у приміщеннях, що не опалюються, не мають належного освітлення, необхідних меблів, технічних засобів, не відповідають вимогам щодо мінімальної допустимої площі на одну особу.

Відповідні порушення зафіксовані в Харківській обласній ПЛ № 2, Буданівській ПЛ Тернопільської області, Острозькій обласній ПЛ Рівненської області, Волинській обласній ПЛ та інших;

порушення права пацієнтів на свободу пересування та приватність, у низці закладів встановлено жорсткі обмеження щодо перебування пацієнтів у тих чи інших приміщеннях, зокрема, виключно у сидячому стані протягом багатьох годин, без прогулянок, обмеження у відвідуванні кімнат санітарного призначення, відсутність дверей між приміщеннями, в тому числі санітарного призначення, спілкування по телефону дозволяється тільки у присутності персоналу.

Відповідні порушення зафіксовані в Полтавській обласній ПЛ № 2, Волинській обласній ПЛ, Острозькій обласній ПЛ Рівненської області та інших;

порушення права пацієнтів на медичну допомогу, в тому числі стандартів застосування фізичного обмеження (допускаються випадки прив'язування підопічних мотузками, утримування пацієнтів іншими пацієнтами, в тому числі різної статі), порушення права на приватність під час оглядів та медичних процедур.

Відповідні порушення зафіксовані в обласній ПЛ Івано-Франківської області, Волинській обласній ПЛ, Буданівській обласній ПЛ Тернопільської області та інших;

у закладах не облаштовано універсальний простір для маломобільних груп населення, у недостатній кількості технічні засоби, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності, немає позначень і пристосувань для осіб із порушенням зору та слуху (майже в усіх закладах);

норми харчування, встановлені для цієї категорії осіб законодавством України (постанова КМУ від 27.12.2001 № 1752 «Про норми харчування у протитуберкульозних закладах для осіб, хворих на туберкульоз, та малолітніх і неповнолітніх осіб, інфікованих мікобактеріями туберкульозу» та наказ МОЗ від 29.10.2013 № 931 «Про удосконалення організації лікувального харчування та роботи дієтологічної системи в Україні»), є досить низькими і, враховуючи реальний стан фінансування цієї статті видатків у закладах, пацієнти змушені отримувати харчування на день вартістю близько 15 гривень (на туберкульозних хворих – 16,27 грн (Івано-Франківська обласна ПЛ № 2), 9,00 грн (Валківська ПЛ Чернігівської області), 8,56 грн (Харківська обласна ПЛ № 2);

поширеною є трудова експлуатація пацієнтів без будь-якого нормативного оформлення їх праці та відповідної оплати (*обласна ПЛ Івано-Франківської області та інші*);

недостатнє фінансування ПЛ на медикаменти (у середньому 7-9 грн на добу на одну особу), у зв'язку з цим пацієнти змушені самостійно вишукувати ресурси для придбання необхідних ліків;

системним є порушення права на захист пацієнтів, зокрема щодо залучення представників центрів безоплатної вторинної правової допомоги або інших захисників при розгляді заяв про госпіталізацію у примусовому порядку, застосування примусових заходів медичного характеру тощо. Більшість пацієнтів не обізнані про свої права та можливості (*у більш ніж половині відвіданих закладів*);

частими є зловживання при використанні коштів, належних пацієнтам (пенсійні виплати), які використовуються персоналом на власний розсуд за відсутності прозорого механізму фіксації витрат.

Виявлено порушення у Харківській обласній ПЛ, Острозькій обласній ПЛ Рівненської області та інших.

За фактом виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина Уповноваженим скеровувалися акти реагування, звіти та листи до МОЗ, обласних державних адміністрацій, правоохоронних органів (зокрема, за результатами розгляду звернень Уповноваженого останніми було розпочато досудове розслідування у 3 кримінальних провадженнях за статтями 135 (залишення у небезпеці), 139 (ненадання допомоги хворому медичними працівниками) Кримінального кодексу України.

З метою з'ясування стану виконання рекомендацій, наданих за результатами моніторингових візитів, у 2018 році було здійснено 17 повторних візитів до установ охорони здоров'я. Аналіз звітів за результатами повторних візитів свідчить про покращення ситуації у більшості регіонів, втім, виявили й нові порушення, відносно яких готувалися акти реагування. Залишаються невирішеними питання медичного забезпечення, заповнення вакантних посад лікарів, психологів, фінансового забезпечення діяльності установ.

У межах проекту Офісу Ради Європи в Україні «Посилення імплементації європейських стандартів прав людини в Україні» працівниками Секретаріату Уповноваженого проведено спеціалізовані семінари «Дотримання прав людей з психічними розладами в інтернатних установах» в Житомирській, Миколаївській, Волинській та Харківській областях для працівників ПНІ та ПЛ цих областей.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству охорони здоров'я України:

1. Невідкладно розробити типові положення про заклад з надання психіатричної допомоги, психоневрологічної допомоги, центр медичної реабілітації та надання паліативної допомоги.
2. Привести порядок надання паліативної допомоги у відповідність до міжнародних стандартів (Європейської хартії прав пацієнтів, Рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи «Захист прав людини і гідності тих, хто невиліковно хворий і вмирає», Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо організації паліативної допомоги тощо).

- 90 3. Розробити санітарні правила і норми для стаціонарних лікувальних закладів.
4. Внести на розгляд Уряду проект змін до Національного переліку основних лікарських засобів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.2009 № 333, для потреб комунальних закладів з надання психіатричної допомоги з метою розширення переліку доступних ліків, які можуть використовуватись у таких закладах.
5. Розробити та забезпечити прийняття інших нормативно-правових актів згідно із актами реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наданими за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму.
6. Забезпечити повноцінне фінансування утримання та забезпечення діяльності закладів охорони здоров'я, які виконують роль місць несвободи.
7. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.

Обласним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

1. Забезпечити безумовне дотримання вимог законодавства щодо функціонування закладів охорони здоров'я, які перебувають у підпорядкуванні, повноцінне фінансування їх утримання та забезпечення діяльності.
2. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.
3. Здійснювати повний та своєчасний розгляд звернень громадян про порушення їхніх прав підпорядкованими органами та установами.

7.2.2. у закладах системи освіти

Під час моніторингових візитів до закладів інституційного догляду та виховання дітей системи МОН було виявлено низку недоліків і порушень прав дітей:

недостатність фінансування закладів освіти, що призводить до недостатнього харчування утриманців, медичного забезпечення, дотримання санітарних норм.

Кричущими є випадки, коли у Дитячому будинку інтернатного типу «Радість» Херсонської обласної ради у першому півріччі 2018 року взагалі не було передбачено коштів на харчування, придбання медикаментів та соціальне забезпечення дітей, а у КЗ «Таврійський навчально-реабілітаційний центр» Херсонської області на перший квартал 2018 року тощо;

низка приміщень закладів перебуває у непридатному та навіть аварійному стані, необлаштовані шкільні подвір'я та майданчики, приміщення не відповідають вимогам доступності для осіб з інвалідністю, є заклади, в яких вихованців доставляють до навчальних кабінетів їх однокласники.

Зокрема це виявлено у КЗ «Таврійський навчально-реабілітаційний центр» Херсонської області, Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр Хмельницької області, КЗ «Чернівецька спеціальна ЗОШ № 3» Чернівецької області, КЗ «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Оберіг», КЗ «Молочанська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат» Запорізької області, Гадяцький дитячий будинок закладу КЗ «Микільський навчально-реабілітаційний центр Полтавського району Полтавської області» та інших;

в закладах часто не забезпечено соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, своєчасно не виготовляються паспорти громадян України, що позбавляє дітей права на отримання пенсійних виплат, гарантованих державою.

Це підтверджується у Сенкевічівській загальноосвітній школі-інтернат Волинської області, КЗ «Дитячий будинок «Любисток» Київської області;

застарілі норми матеріального забезпечення: матеріальні норми, визначені у наказі МОН «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів» від 17.11.2003 № 763, не враховують потреб вихованців.

У Гадяцькому дитячому будинку закладу КЗ «Микільський навчально-реабілітаційний центр Полтавського району Полтавської області», як і в інших дитячих закладах, не вистачає взуття;

невирішене питання із забезпеченням лікування за результатами диспансерних оглядів. Згідно з постановою КМУ від 02.07.2014 № 240 «Питання декларування зміни оптово-відпускних цін на лікарські засоби» та наказом МОЗ від 18.08.2014 № 574 «Про затвердження Положення про реєстр оптово-відпускних цін на лікарські засоби і виробу медичного призначення, порядок внесення до нього змін та форм декларації зміни оптово-відпускної ціни на лікарський засіб та виробу медичного призначення» дитячі будинки не мають можливості придбавати за бюджетні кошти всі рекомендовані лікарями-спеціалістами медичні препарати. Ця проблема є характерною для усіх закладів;

немає підручників для учнів 5-10 класів спеціальних шкіл для дітей з ментальними порушеннями.

Дані порушення виявлені у Микільському навчально-реабілітаційному центрі Полтавського району Полтавської області, КЗ «Навчально-реабілітаційний центр» Дніпропетровської області, КЗ «Клеванська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 1 I–III ступенів» Рівненської області, Кам'янець-Подільському багатoproфільному навчально-реабілітаційному центрі Хмельницької області.

На виконання направлених за результатами моніторингових візитів до місць несвободи у сфері управління МОН звернень Уповноваженого вказаним Міністерством та органами місцевого самоврядування вжито заходи щодо збільшення рівня фінансування закладів освіти (про прийняття відповідних рішень органами місцевого самоврядування поінформовано Уповноваженого), здійснено заходи для поліпшення умов перебування дітей – проведені капітальні та поточні ремонти, здійснено закупівлю обладнання та меблів.

Крім того, Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» МОН передбачено видатки на видання, придбання, зберігання та доставку підручників для дітей з особливими освітніми потребами на суму майже 25 млн гривень.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству освіти і науки України:

1. Розробити та забезпечити прийняття змін до постанови Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 240 «Питання декларування зміни оптово-відпускних цін на лікарські засоби», наказу Міністерства освіти і науки України від 17.11.2003 № 763 «Про затвердження норм

92 матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів», ініціювати внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 18.08.2014 № 574 «Про затвердження Положення про реєстр оптово-відпускних цін на лікарські засоби і виробу медичного призначення, порядок внесення до нього змін та форм декларації зміни оптово-відпускної ціни на лікарський засіб та виріб медичного призначення».

2. Забезпечити повноцінне фінансування утримання та забезпечення діяльності закладів інституційного догляду та виховання дітей.

3. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.

Обласним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

1. Забезпечити безумовне дотримання вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо функціонування закладів інституційного догляду та виховання дітей, які перебувають у підпорядкуванні.

2. Забезпечити повноцінне фінансування, утримання та забезпечення діяльності таких закладів.

3. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.

7.2.3. у закладах системи соціального захисту населення.

Результати моніторингу у 2018 році закладів системи соціального захисту населення (ПНІ, будинків-інтернатів для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, стаціонарних відділень постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування, дитячих будинків – інтернатів) засвідчують, що існує системна практика порушення прав підопічних, зокрема застосування до них жорстокого поводження:

залишення хворих підопічних без медичної допомоги у безпорадному стані.

Такі порушення виявлені у Святошинському ПНІ м. Києва, стаціонарному відділенні Менського територіального центру Чернігівської області, Панютинському та Липецькому ПНІ Харківської області та інших;

застосування неправомірного обмеження і покарання підопічних, направлення до закладів з надання психіатричної допомоги, позбавлення можливості користуватися власними коштами, користуватися телефоном, протиправне застосування фізичної ізоляції до осіб з психічними розладами без відповідного рішення медичного працівника.

Такі порушення виявлені у Снятинському ПНІ Івано-Франківської області, Панютинському ПНІ, Руденському ПНІ Волинської області, Безмятеженському ПНІ Харківської області;

порушення права на свободу пересування (примусове перебування у приміщеннях за вибором адміністрації закладу, без доступу до санітарних кімнат).

Такі порушення виявлені у Верхівцевському ПНІ Дніпропетровської області, Лебединський ПНІ, Святошинському ПНІ, стаціонарному Васильківського територіального центру Київської області, Апостольському територіальному центрі Дніпропетровської області;

практика тотального позбавлення дієздатності осіб з психічними розладами і бездіяльність керівників низки установ щодо її поновлення.

Такі порушення виявлені у Олицькому та Руденському ПНІ Волинської області;

призначення опікунами працівників установ, зокрема директорів, над великою чисельністю недієздатних підопічних і невиконання ними своїх опікунських обов'язків.

Такі порушення виявлені у Червоненському ПНІ Чернігівської області, Хорошківському ПНІ Житомирської області, Лупарівському ПНІ Миколаївської області, Голобському ПНІ Волинської області;

діяльність ПНІ не приведена у відповідність до чинних нормативно-правових актів, що регламентують діяльність закладів такого типу: для всіх підопічних встановлено єдиний режим утримання без врахування стану їхнього здоров'я та інтелектуальних здібностей, не створено відділень (кімнати) інтенсивного догляду, соціально-медичної корекції, соціальної реабілітації, паліативного / хоспісного догляду, створення яких передбачено пунктом 34 Типового положення про психоневрологічний інтернат, затвердженого постановою КМУ від 14.12.2016 № 957;

не забезпечено належної організації медичної допомоги, що призводить до порушень прав людини (відсутність ліцензій на здійснення господарської діяльності з медичної практики і договорів з закладами охорони здоров'я на надання медичної допомоги, формальне проведення щорічних медичних оглядів).

Такі порушення виявлені у Баштанському ПНІ Миколаївської області, Снятинському ПНІ Івано-Франківської області;

в установах не реалізовано принципи універсального дизайну та розумного пристосування, порушуються права осіб з інвалідністю (відсутні реабілітаційні заходи, недостатньо технічних заходів реабілітації, меблів тощо).

Такі порушення виявлені у Березанському міському територіальному центрі, Васильківському територіальному центрі, Апостольському територіальному центрі, Вітовському територіальному центрі, Березівському ПНІ;

порушення в організації харчування (режим харчування не відповідає нормативам і потребам осіб з інвалідністю, не забезпечено дієтичного харчування, постійною є нестача продуктів).

Такі порушення виявлені у Березанському міському територіальному центрі, Васильківському територіальному центрі, Довбському ПНІ;

не забезпечено належних умов проживання: переповненість кімнат, не дотримання норм житлової площі на одну особу, недостатність меблів, використання старої та брудної постільної білизни і одягу.

Такі порушення виявлені у Липецькому ПНІ, Баштанському ПНІ, Виноградівському ПНІ.

За результатами візитів до дитячих будинків-інтернатів у діяльності цих установ виявлено типові проблеми і недоліки, що призводять до системних порушення прав вихованців:

перебування в закладах дітей понад визначений законодавством строк, у т.ч. через затягування процедури встановлення статусу дитини (*Київський ЦСПРД, Запорізький ЦСПРД та інші*);

направлення до притулків і центрів реабілітації дітей, які мають алкогольну та наркотичну залежність, через відсутність мережі реабілітаційних закладів для таких дітей (*Київський ЦСПРД, Запорізький ЦСПРД та інші*);

94 незабезпечення належного захисту майнових прав дітей, що призводить до втрати житла вихованців, відсутність контролю за виконанням судових рішень стосовно стягнення аліментів на користь вихованців та закріплення за дітьми житла (*Київський ЦСПРД*);

ненадання спеціалізованої медичної допомоги вихованцям, порушення строків проведення медичних оглядів дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування (*Київський ЦСПРД, Запорізький ЦСПРД, Івано-Франківський обласний ЦСПРД та інші*);

перебування в установах більше вихованців, ніж передбачено статутними документами, що призводить до перенаповненості притулків і центрів (*притулок для дітей служби у справах дітей Львівської обласної державної адміністрації, Запорізький ЦСПРД та інші*);

відсутність належної психологічної допомоги дітям через відсутність психологів в установах (*Рожищенський притулок для дітей*).

Під час візитів виявлено факти жорстокого поводження з дітьми.

У Рожищенському притулку для дітей Волинської обласної ради вихованці повідомили моніторинговій групі про застосування до них фізичного насилля черговим з режиму М., а також утримання їх на одинці в ізольованих від світла кімнатах, принизливе спілкування з використанням образливої лексики, було виявлено синці на руках та інших частинах тіла дітей.

За результатами надання Уповноваженим відповідних матеріалів до правоохоронних органів за вищезазначеним фактом розпочато досудове розслідування у двох кримінальних провадженнях.

За фактом виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина Уповноваженим направлялися акти реагування, звіти та листи до МОН, обласних державних адміністрацій, правоохоронних органів.

З метою перевірки стану дотримання рекомендацій, наданих за результатами моніторингових візитів, протягом року було здійснено 26 повторних візитів, які засвідчили деякі покращення умов тримання підопічних, забезпечення їх медикаментами та харчуванням на рівні, встановленому законодавством, проте ситуація з фінансуванням місць несвободи та недостатнім кадровим забезпеченням залишається переважно невирішеною.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству соціальної політики України:

1. Усунути прогалину у законодавстві щодо відсутності законодавчого врегулювання питання порядку організації опіки та піклування над дорослими недієздатними особами, встановлення прав, обов'язків та відповідальності опікунів.

2. Переглянути державні стандарти надання соціальних послуг та положення про заклади і установи, які їх надають особам похилого віку, дітям у складних життєвих обставинах, недієздатним особам з урахуванням міжнародних норм і стандартів.

3. Забезпечити повноцінне фінансування утримання та забезпечення діяльності підпорядкованих місць несвободи.

4. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи. 95

Обласним та районним державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування

1. Забезпечити безумовне дотримання вимог законодавства щодо функціонування місць несвободи, які перебувають у підпорядкуванні.
2. Забезпечити повноцінне фінансування утримання та забезпечення діяльності таких установ.
3. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.

7.2.4. в установах Міністерства юстиції України

Протягом 2018 року моніторинговими візитами було охоплено всі СІЗО та УВП з функціями СІЗО. Майже у всіх відвіданих СІЗО в камерах та інших житлових приміщеннях встановлено невідповідність вимогам Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями ООН – в частині санітарних вимог, кліматичних умов, особливо кубатури приміщень, їх освітлення, опалення та вентиляції.

Частими є випадки ненадання ув'язненим індивідуальних спальних місць, у зв'язку із чим ув'язнені змушені спати по черзі, більшість відвіданих камер переповнені (в приміщенні, розрахованому згідно із нормативами, визначеними Законом України «Про попереднє ув'язнення», на 2 особи, утримуються 6 і більше) унаслідок чого порушується визначена законодавством норма площі на одного в'язня, а також порушується право останніх на восьмигодинний сон у нічний час.

Ув'язнені часто скаржаться на антисанітарні умови тримання. Також під час візитів неодноразово виявлено камери, які були взагалі без вікон та нагадують кам'яні мішки, перебування в яких можна охарактеризувати як катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження або покарання, зокрема в ДУ «Вінницька установа виконання покарань (№ 1)», ДУ «Харківська установа виконання покарань (№ 27)» та інших.

Загалом у межах реалізації НПМ було виявлено такі типові порушення прав і свобод людини в установах, підпорядкованих Мін'юсту, які можуть кваліфікуватися як катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження або покарання:

неналежні умови тримання (*виявлені майже в усіх УВП та СІЗО*);

порушення права засуджених на працю та гідну її оплату, необґрунтоване здійснення відрахувань із заробітку або іншого доходу засуджених до позбавлення волі;

зловживання адміністрацією УВП та СІЗО заходами дисциплінарного впливу, порушення законодавства при накладенні дисциплінарних стягнень.

Внаслідок порушення адміністрацією установи ДУ «Замкова колонія (№ 58)» прав в'язнів, останні часто вдаються до різних форм протесту, зокрема, голодування. У 2018 році за заявами адміністрації вказаної установи, ухвалами Ізяславського районного суду Хмельницької області було винесено рішення про примусове годування щонайменше відносно 5 осіб, які в ній утримувалися. При цьому вже декілька років відповідний порядок примусового годування Мін'юстом скасований, на заміну йому не видано жодного нормативного документа, що може призвести до самовільного здійснення такого годування будь-яким працівником установи на власний розсуд (слід зазначити, що примусове годування також є різновидом жорстокого поводження);

96 неможливість отримання правової допомоги у зв'язку із недостатньою інформованістю засуджених про свої права, а також про центри безоплатної вторинної правової допомоги та правозахисні організації.

Під час моніторингу виправних колоній виявлено грубі порушення прав і свобод в'язнів на охорону здоров'я і медичну допомогу, критичною є неукомплектованість посад лікарів у медичних частинах установ, через що в окремих установах медичні частини не забезпечують цілодобове чергування медичного працівника.

Це зафіксовано у ДУ «Вінницька виправна колонія (№ 86)», ДУ «Криворізька установа виконання покарань (№ 3)» та інші в усіх регіонах України.

Особливе занепокоєння під час проведення моніторингових візитів викликав стан протиепідемічної й лікувально-діагностичної роботи у випадках захворювання на туберкульоз. Тримання осіб, хворих на відкриту форму туберкульозу, в інфекційних ізоляторах медичних частин слідчих ізоляторів суперечить вимогам Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз», яким визначено, що хворим на відкриту форму туберкульозу забезпечується госпіталізація до протитуберкульозних закладів. Жодний СІЗО та УВП з функцією СІЗО не може забезпечити повну ізоляцію осіб, хворих на активну форму туберкульозу, від загальної кількості ув'язнених.

Під час візиту працівниками Департаменту реалізації національного превентивного механізму до ДУ «Криворізька установа виконання покарання (№ 3)» було виявлено, що завідувач медичної частини на порушення вимог Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» та статті 116 КВК України не було вжито будь-яких заходів, спрямованих на вирішення питання про направлення хворих на активну форму туберкульозу, до спеціалізованих протитуберкульозних закладів для отримання відповідного рівня медичної допомоги. Показовим є приклад туберкульозного ізолятора стаціонарного відділення медичної частини № 3 філії ДУ «ЦОЗ ДКВС України» у Дніпропетровській області, в якому утримувались хворі на відкриту форму туберкульозу в неналежних антисанітарних умовах тримання (в камерах відсутня вентиляція, недостатньо природного освітлення, нестача ліжок місць), ув'язненні, які хворі на різні форми туберкульозу, не обстежувалися та не отримували протитуберкульозного лікування більше двох місяців, за наявності протитуберкульозних ліків, частина з яких через їх невикористання була прострочена.

За результатами вказаних вище візитів НПМ та направлених актів реагування хворих засуджених було направлено до спеціалізованих медичних закладів і належно облаштованих приміщень, ДУ «ЦОЗ ДКВС України» було забезпечено передачею необхідних ліків і медичних виробів.

У межах візиту до ДУ «Львівська установа виконання покарань (№ 19)» було встановлено, що відповідна медична частина не отримала ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики та не пройшла державну акредитацію. Медичні вироби, вироби медичного призначення та дезінфекційні засоби були просто відсутні. Аналогічна ситуація склалася в ДУ «Закарпатська установа виконання покарань (№ 9)», ДУ «Чортківська установа виконання покарань (№ 26)», ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор», ДУ «П'ятихатська виправна колонія (№ 122)» та в інших установах.

У 2018 році до ГПУ направлено подання Уповноваженого про забезпечення дотримання прав і свобод осіб, які трималися в ДУ «Бучанська виправна колонія (№ 85)», а також за результатами моніторингових візитів до місць позбавлення волі Мін'юсту та органам прокуратури спрямовані відповідні звіти із зазначенням виявлених порушень прав в'язнів і наданням практичних рекомендацій щодо їх усунення, за результатами розгляду яких відповідними органами було внесено 23 вказівки, притягнуто до відповідальності 29 посадових осіб, а також розпочато 5 кримінальних проваджень.

Крім того, у 2018 році за ініціативи Уповноваженого були розпочаті кримінальні провадження за фактом надмірного застосування фізичної сили та спецзасобів до ув'язнених в ДУ «Чернівецька установа виконання покарань (№ 33)»; за фактом порушення вимог законодавства про охорону праці службовими особами ДУ «Катеринівська виправна колонія (№ 46)»; за фактом нанесення тілесних ушкоджень засудженому П. в ДУ «Ладжинська виправна колонія (№ 39)» та інші.

Відповідно до інформації Мін'юсту та регіональних прокуратур, яка надходила за результатами опрацювання листів Уповноваженого та наданих рекомендацій, щодо усунення виявлених під час моніторингових візитів недоліків у сфері надання медичної допомоги в'язням, розроблено проектно-кошторисну документацію на 2019 рік для забезпечення медичних закладів медичними препаратами, медичним обладнанням та забезпечення в'язнів належними матеріально-побутовими умовами під час лікування, виділено медичні препарати та засоби медичного призначення для потреб медичних частин, у медичних закладах здійснено ревізію лікарських засобів і виробів медичного призначення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству юстиції України:

1. Розробити нормативно-правові акти щодо медичних оглядів засуджених до обмеження волі, примусового годування засуджених, які заявили про відмову від їжі, взаємодії адміністрацій установ виконання покарань та Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби».
2. Внести зміни до порядків організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі та взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту, в частині спрощення процедури передачі ліків та медичних матеріалів засудженим від родичів та інших близьких осіб.
3. Забезпечити дотримання вимог Кримінально-виконавчого кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» в частині визначення норм жилої площі камер для осіб, які утримуються під вартою – 2,5 кв. м., для засуджених – 4 кв. м. на особу з подальшим наближенням таких норм до європейських стандартів, визначених Європейськими тюремними правилами, Мінімальними стандартними правилами поводження з в'язнями та ін.
4. Забезпечити стовідсоткове ліцензування медичних частин Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби» в установах виконання покарань та забезпечення їх кваліфікованими кадрами.
5. Привести умови тримання в установах виконання покарань у відповідність до санітарно-гігієнічних вимог, встановлених законодавством України та європейськими стандартами.
6. Забезпечити повноцінне фінансування, утримання та забезпечення діяльності установ, в яких утримуються особи, позбавлені волі.
7. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.

98 *7.2.5. в органах та підрозділах, підпорядкованих Національній поліції України*

Мережа місць несвободи, що перебувають у складі НПУ, залишається найчисельнішою порівняно з іншими відомствами. До складу цих місць належать кімнати для затриманих в органах поліції, спеціально обладнані установи для тримання певних категорій осіб, спеціальні транспортні засоби для перевезення затриманих, узятих під варту, і засуджених осіб.

Як свідчать результати перевірок стану дотримання прав людини в місцях несвободи, підпорядкованих НПУ, найвищі ризики бути підданим катуванню з боку окремих працівників правоохоронних органів виникають з моменту фактичного затримання особи. Зокрема, найбільш поширеними є такі порушення і недоліки:

порушення працівниками правоохоронних органів вимог кримінального процесуального законодавства в частині належного документування затримання осіб за підозрою у вчиненні злочину (*подібні випадки виявлені в Білоцерківському, Києво-Святошинському ВП ГУНП в Київській області, Таїровському відділенні поліції Київського ВП у м. Одесі ГУНП в Одеській області та Чернівецькому ВП ГУНП в Чернівецькій області*);

порушення працівниками правоохоронних органів порядку проведення затримання осіб за підозрою у вчиненні злочинів, зокрема проведення таких затримань без відповідного рішення суду, коли така вимога відповідно до КПК України є обов'язковою;

відсутність у підрозділах органів досудового розслідування службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, або невиконання ними обов'язків щодо забезпечення прав затриманих осіб (*Макарівське та Бородянське відділення поліції Ірпінського ВП ГУНП в Київській області, Таїровське відділення поліції Київського ВП у м. Одеса ГУНП в Одеській області тощо*);

тримання затриманих осіб та проведення слідчих дій у місцях, непередбачених законодавством (*Тернопільський ВП ГУНП в Тернопільській області, Оболонське УП ГУНП в м. Києві тощо*);

порушення права на належні умови тримання в ІТТ та права на охорону здоров'я та медичну допомогу (*ІТТ № 1 (м. Запоріжжя) ГУНП в Запорізькій області, ІТТ № 7 (м. Васильків) та ІТТ № 10 (м. Переяслав-Хмельницький) ГУНП в Київській області, ІТТ № 7 (м. Кременчук) ГУНП в Полтавській області та ІТТ № 5 (м. Прилуки) ГУНП в Чернігівській області*).

За фактом виявлених порушень прав і свобод громадян Уповноваженим направлялися акти реагування, звіти та листи до МВС, НПУ, Генеральної та місцевих прокуратур щодо проведення розслідування за фактом порушення прав громадян.

У 2018 році органами прокуратури за результатами розгляду актів реагування та рекомендацій Уповноваженого було розпочато досудове розслідування у 36 кримінальних провадженнях за статтею 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), у 13 кримінальних провадженнях за статтею 371 КК України (завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою), у 4 кримінальних провадженнях за статтею 146 КК України (незаконне позбавлення волі або викрадення людини).

При цьому притягнення винних посадових осіб правоохоронних органів відбувається, як правило, після неодноразових подань, звернень та інших актів реагування Уповноваженого.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству внутрішніх справ України:

1. Розробити та забезпечити прийняття нормативно-правових актів згідно із актами реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наданими за результатами моніторингових візитів національного превентивного механізму.
2. Забезпечити повноцінне фінансування утримання та забезпечення діяльності органів та установ, в яких утримуються особи.
3. Забезпечити ефективний внутрішній контроль за дотриманням прав людини в підпорядкованих місцях несвободи.
4. Здійснювати повний і своєчасний розгляд звернень громадян про порушення їхніх прав підпорядкованими органами та установами.

Генеральній прокуратурі України забезпечити належний нагляд за досудовими розслідуваннями з метою забезпечення ефективного, своєчасного та повного розслідування фактів порушення прав громадян в місцях несвободи, особливо у випадках, коли жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання вчиняється посадовими особами таких органів (установ, закладів).

РОЗДІЛ 8

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ

8.1. Загальний стан забезпечення принципу рівності

У межах здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина впродовж 2018 року Уповноваженим здійснювалась активна діяльність, спрямована на запобігання та протидію дискримінації в Україні, створення дієвого механізму просування принципу рівності, приведення антидискримінаційного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, посилення впливу на органи державної влади і місцевого самоврядування щодо подолання проявів нетерпимості в українському суспільстві. З метою ефективного виконання завдань у цій сфері Уповноваженим систематично проводився моніторинг стану дотримання принципу недискримінації в роботі органів державної влади та місцевого самоврядування, а також юридичних осіб публічного і приватного права.

У 2018 році Уповноваженим розглянуто 616 повідомлень про випадки дискримінації та порушення принципу рівності.

За результатами моніторингу засобів масової інформації, соціальних мереж та інших джерел Уповноваженим було відкрито 106 ініціативних проваджень за виявленими інцидентами, що мали ознаки дискримінації.

З метою вирішення системних проблем у цій сфері, здійснювався також постійний моніторинг та експертна підтримка виконання Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини до 2020 року, затвердженого розпорядженням КМУ від 23.11.2015 № 1393 (далі – План), як такого, що містить нагальні заходи, необхідні для покращення ситуації.

Аналіз стану виконання розділу Плану, присвяченого попередженню та протидії дискримінації, свідчить, що основні його цілі та задачі і досі нереалізовані.

Зокрема, у 2018 році не вирішеним залишається питання законодавчого регулювання притягнення винних до адміністративної відповідальності за вчинення дискримінаційних дій.

Водночас невирішене і питання законодавчого врегулювання притягнення до відповідальності за поширення мови ворожнечі, оскільки стаття 161 КК України не є ефективним засобом протидії мові ворожнечі. Її застосування ускладнене як самим формулюванням складу злочину, так і тим, що відкриття кримінального провадження за ознаками порушення цієї статті можливе лише в порядку приватного обвинувачення.

Однією з головних проблем у питанні притягнення до відповідальності за злочини на ґрунті нетерпимості правоохоронними органами є неврахування мотиву нетерпимості при кваліфікації кримінально-протиправних дій правопорушників, що більшою мірою зумовлене недосконалістю кримінального законодавства.

Разом із тим протягом 2018 року Уповноваженим здійснювалась системна робота з аналізу проектів законів, поданих на розгляд Верховної Ради України, на предмет дотримання принципу рівності та недискримінації прав людини. Десять листів із зауваженнями щодо наявності у законопроектах дискримінаційних норм направлено до профільних комітетів Верховної Ради України, зокрема це стосувалось:

законопроекту (реєстр. № 8263-1 від 27.04.2018) в частині неприпустимості встановлення дискримінаційної вимоги до членів експертної комісії з питань розповсюдження і демонстрації фільмів, зокрема, щодо належності зазначених експертів до громадянства України;

законопроектів (реєстр. № 8224 від 03.04.2018) та (реєстр. № 8489 від 15.06.2018), в яких було виявлено дискримінаційні норми;

законопроектів (реєстр. № 4598 від 06.05.2016) та (реєстр. № 6211 від 20.03.2017) щодо неприпустимості обмеження прав осіб з інвалідністю;

законопроектів (реєстр. № 8290 від 19.04.2018) та (реєстр. № 6125 від 23.02.2017) в частині приведення термінології у відповідність до законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

З метою підвищення обізнаності громадян, державних службовців та посадових осіб у сфері запобігання та протидії дискримінації упродовж 2018 року Уповноваженим проводилася активна просвітницька робота. У співпраці з міжнародними та неурядовими організаціями, зокрема Представництвом ООН в Україні та Німецьким фондом ім. Фрідріха Еберта, протягом року було проведено 7 тренінгів, зокрема: «Розпізнавання та реагування на дискримінацію» для державних службовців органів державної влади та місцевого самоврядування у містах Дніпро, Ужгород, Житомир, Хмельницький, Чернівці, Луцьк та Кропивницький.

У рамках щорічної акції «16 днів проти насильства» Уповноваженим проведено низку навчальних семінарів, тренінгів, лекцій метою яких було привернення уваги громадськості до актуальних для українського суспільства проблем подолання насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми та жорстокого поводження з дітьми, гендерного насильства та забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

З метою просування принципу рівності та недискримінації серед студентської та учнівської молоді Уповноваженим було проведено лекцію «Життя без бар'єрів» для студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка та лекцію щодо профілактики ВІЛ / СНІДу серед молоді та захисту прав ВІЛ-інфікованих громадян для учнів одинадцятих класів гімназії № 48 Шевченківського району м. Києва.

Крім того, лекції, круглі столи, відкриті уроки за вказаною тематикою було проведено Уповноваженим у містах Івано-Франківськ, Луцьк, Полтава, Суми, Дніпро, Чернігів, Львів, Херсон, Одеса та Кропивницький.

Уповноваженим спільно з громадськими організаціями, що опікуються питаннями рівності, було проведено навчальний семінар для студентів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» на тему «Рівні права людини – рівні можливості».

У 2018 році предметом особливої уваги Уповноваженого було питання дотримання рівних прав і свобод представників уразливих категорій населення.

Проведено 48 моніторингових візитів на предмет доступності уразливих груп суспільства до соціальних, медичних, освітніх послуг, доступу до правосуддя тощо.

Зокрема, на предмет доступності було перевірено: соціальних закладів – 14, навчальних закладів – 7, закладів культури та дозвілля – 7, медичних закладів – 9, приміщень судів – 8, об'єктів транспортної інфраструктури – 3.

Результати проведених моніторингів підтверджують, що питання забезпечення доступності до зазначених послуг і правосуддя є наразі однією з найбільш суттєвих нерозв'язаних проблем.

102 За виявленими під час моніторингу порушеннями до органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного і приватного права надіслано відповідні рекомендації чи акти реагування Уповноваженого та здійснювався контроль щодо стану їх виконання.

Починаючи з 2018 року ДСА щокварталу надсилає на адресу Уповноваженого інформацію щодо загальної кількості проваджень, предметом яких є дискримінація, у рамках цивільного, адміністративного та кримінального судочинства.

Наразі статистичні дані, надіслані ДСА, свідчать про велику кількість судових позовів у справах про дискримінацію. Так, станом на 08.10.2018 здійснювалося 1533 провадження у рамках цивільного судочинства, 32 508 – адміністративного, 22 – кримінального. Проте така інформація не є інформативною, оскільки у системах документообігу ДСА наразі не ведеться облік справ за категорією «Справи про дискримінацію», а для отримання статистичних даних використовується тільки контекстний пошук.

З огляду на це було направлено листа до ДСА щодо включення до категорій узагальнення судової статистики категорії справ щодо дискримінації.

Незважаючи на досить велику кількість судових позовів у справах про дискримінацію, у 2018 році до Уповноваженого надійшло лише 3 запити суду для надання висновку Уповноваженого про дискримінацію, як до експертної інституції у питаннях запобігання та протидії дискримінації.

Натомість Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних та кримінальних справ у листі від 16.02.2015 № 9-199/0/4-15 «Щодо необхідності отримання судами висновків Уповноваженого у справах про дискримінацію» було надано роз'яснення про те, що за наявності ознак обмеження особи у визнанні, реалізації або користуванні її правами і свободами в будь-якій формі, що охоплюються поняттям «дискримінація», закріпленим у пункті 2 частини першої статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», доцільно реалізувати повноваження зі звернення до Уповноваженого для отримання відповідного висновку.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу» (реєстр. № 3501 від 20.11.2015).

Кабінету Міністрів України внести зміни до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393, з метою вжиття дієвих заходів щодо запобігання та протидії дискримінації.

Державній судовій адміністрації України включити до категорій узагальнення судової статистики категорії справ щодо дискримінації.

8.2. Дискримінація за ознакою інвалідності та стану здоров'я

Питання дотримання принципу недискримінації під час реалізації основоположних прав і свобод осіб з інвалідністю у 2018 році перебувало на особливому контролі Уповноваженого і протягом 2018 року розглянуто 57 повідомлень про випадки дискримінації за ознакою

інвалідності та стану здоров'я і відкрито 27 проваджень з власної ініціативи за виявленими порушеннями під час моніторингу засобів масової інформації та інших відкритих джерел.

Попри законодавчу заборону дискримінації за ознакою інвалідності, результати здійснюваного Уповноваженим моніторингу засвідчили, що люди з інвалідністю не мають змоги реалізовувати свої права на рівних умовах або правах з іншими членами суспільства, зокрема, у сферах освіти та охорони здоров'я, праці, користування транспортними послугами, безперешкодного доступу до об'єктів житлово-комунального та громадського призначення, а також інформації.

Особливої гостроти проблема обмеження прав і свобод осіб за ознакою інвалідності та стану здоров'я набула у зв'язку з подіями, пов'язаними з анексією Автономної Республіки Крим та військовим конфліктом на сході України.

В Україні відсутній системний підхід щодо надання реабілітаційних послуг особам, які стали жертвами збройного конфлікту. Зазначене питання висвітлено в аналітичному огляді «Реабілітація жертв війни «Чи пропонує держава щось крім встановлення інвалідності та милиць?», підготовленого Українською Гельсінською спілкою з прав людини.

Виходячи з цього Уповноважений закликає центральні органи виконавчої влади консолідувати зусилля та запровадити в Україні дієву систему надання послуг з реабілітації осіб з інвалідністю, включаючи всі категорії уразливих груп суспільства.

Також у 2018 році на контролі Уповноваженого перебувало питання щодо відмови особам з інвалідністю у наданні послуг із професійної реабілітації через пенсійний вік.

Завдяки вжитим Уповноваженим заходам в межах провадження, КМУ прийнято постанову від 26.07.2018 № 587 «Про внесення змін до постанов КМУ від 08.12.2006 № 1686 і від 31.01.2007 року № 80», якою внесено зміни до додатків 1–6 Державної типової програми реабілітації інвалідів в частині надання права на професійну реабілітацію особам з інвалідністю, які досягли пенсійного віку.

Предметом реагування Уповноваженого був також випадок порушення права на повагу до гідності людей із синдромом Дауна. Так, у квітні 2018 року до Уповноваженого звернувся Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю щодо використання дискримінаційних висловлювань, що принижують честь і гідність осіб зі синдромом Дауна, в україномовному перекладі фільму «Нічні ігри».

Після звернення Уповноваженого до дистриб'юторської компанії «Кіноманія», якій було надано право на розповсюдження та демонстрування цього фільму, з роз'ясненням щодо некоректності використання слова «даун» як такого, що демонструє зневажливе ставлення до людини у зв'язку зі станом здоров'я, а подібні висловлювання сприяють поширенню негативних стереотипів щодо людей зі синдромом Дауна, призводять до дискримінації та стигматизації їх у суспільстві, дубляж фільму «Нічні ігри» було перезаписано, а репліку, яка містить дискримінаційні висловлювання, замінено.

Також під час моніторингу на офіційному сайті Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого виявлено дискримінаційні вимоги до абітурієнтів з порушеннями здоров'я (*відтак, зазначалося, що обов'язковою умовою вступу на спеціалізацію, пов'язані із сценічним мистецтвом, є відсутність фізичних вад. Зокрема, до абітурієнтів спеціалізації «Естрадний спів» висувалась вимога щодо гостроти зору*).

На вимогу Уповноваженого навчальним закладом було вилучено зазначені вище дискримінаційні вимоги.

104 У 2018 році Уповноваженим також проведено низку моніторингових візитів до медичних, освітніх, соціальних закладів на предмет доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення та за виявленими під час моніторингу порушеннями до органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного і приватного права було надіслано відповідні рекомендації та здійснювався контроль щодо стану їх виконання.

Результати проведених моніторингів підтверджують, що питання забезпечення доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до послуг наразі є однією з найбільш суттєвих нерозв'язаних проблем.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Міністерству охорони здоров'я України запровадити в Україні дієву систему надання послуг із реабілітації осіб з інвалідністю.

Місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування розробити заходи щодо облаштування існуючої інфраструктури (архітектура та транспорт) елементами доступності та передбачити для цього достатнє фінансування з місцевих бюджетів.

8.3. Дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного (національного) походження

Упродовж 2018 року Уповноваженим здійснювалась активна діяльність, спрямована на запобігання та протидію дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, етнічного та національного походження.

Подолання расизму та ксенофобії в українському суспільстві привертають дедалі більшу увагу як органів влади, так і громадянського суспільства. Проте, незважаючи на низку вжитих заходів з метою стабілізації рівня етнонаціональної толерантності в суспільстві, аналіз звернень громадян та результати моніторингу Уповноваженого і неурядових громадських організацій засвідчили, що значна кількість питань, зумовлених наявністю різних проявів ксенофобії, расизму та нетерпимості, залишаються не вирішеними.

Необхідно зауважити, що військовий конфлікт на сході України призвів до загострення проблем, з якими стикалися представники національних меншин у мирний час.

Ситуація потребує дієвого реагування органів влади з метою вирішення крім соціальних потреб переміщених осіб також і потреб, пов'язаних зі збереженням їхньої національної, мовної, релігійної ідентичності, шляхом розроблення та застосування спеціальних позитивних заходів як засобу державної політики щодо запобігання та протидії дискримінації з урахуванням чинника етнічнокультурної самосвідомості окремих груп внутрішньо переміщених осіб.

Протягом 2018 року до Уповноваженим розглянуто 43 повідомлення про випадки дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного (національного) походження.

Водночас у результаті моніторингу засобів масової інформації, соціальних мереж та інших джерел Уповноваженим було відкрито 37 ініціативних проваджень за виявленими інцидентами, що мали ознаки расової дискримінації або були спрямовані на розпалювання національної ворожнечі та нетерпимості.

Особливе занепокоєння викликають злочини, вчинені на ґрунті расової нетерпимості, та поширення мови ворожнечі стосовно національних меншин, зокрема щодо представників єврейської та ромської національних меншин.

Так, 02.02.2018 на шпальтах газети «Чортківський вісник» (Тернопільська обл.) було розміщено статтю «Жиди чи євреї», яка містила ознаки розпалювання національної ворожнечі стосовно представників єврейського народу та була спрямована на приниження їхньої національної честі та гідності.

У зв'язку з цим Уповноваженим було направлено запит на адресу ГУ НП в Тернопільській області. За вказаним фактом внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ознаками злочину, передбаченого частиною другою статті 161 КК України.

Предметом реагування Уповноваженого був також випадок антисемітизму, що мав місце 02.05.2018 у м. Одесі. Зокрема, під час проведення заходу «Марш українського порядку» були зафіксовані антисемітські висловлювання керівницею Д. обласного осередку «Правого сектору».

У рамках здійснюваного Уповноваженим провадження встановлено, що ГУ НП в Одеській області за фактом умисного розпалювання міжнаціональної та релігійної ворожнечі розпочато кримінальне провадження за частиною першою статті 161 КК України.

15.05.2018 у результаті моніторингу було виявлено інформацію про оприлюднення у соціальній мережі Facebook консулом Генерального консульства України у Гамбурзі К. антисемітських висловлювань, що містили ознаки розпалювання міжнаціональної ворожнечі.

З огляду на зазначене Уповноваженим було направлено звернення до державного секретаря МЗС щодо неприпустимості оприлюднення посадовою особою подібних висловлювань.

За інформацією, наданою МЗС, щодо К. було здійснено дисциплінарне провадження та з урахуванням висновку дисциплінарної комісії 31.05.2018 його було звільнено з посади державної служби за порушення присяги державного службовця.

Окремо необхідно наголосити на випадках антисемітського вандалізму – наруги над релігійними святинами єврейської національної меншини, які мали місце у різних регіонах України. За виявленими випадками вандалізму до органів поліції направлялися звернення та наголошувалось на необхідності врахування мотиву нетерпимості під час розслідування таких кримінальних правопорушень та вжиття належних заходів превентивного характеру щодо недопущення в майбутньому подібних інцидентів.

На переконання Уповноваженого, злочини на ґрунті нетерпимості потребують більш ретельного розслідування правоохоронними органами, з обов'язковим урахуванням мотиву нетерпимості, адже, вчиняючи такий злочин, злочинець висловлює свою нетерпимість до всієї громади через її характеристики.

Варто зауважити, що навіть коли є обґрунтовані підозри щодо наявності такого мотиву правоохоронними органами, це не береться до уваги, а дії правопорушників кваліфікуються переважно за статтею 296 КК України (хуліганство).

Варто зазначити, що ромська національна меншина на сьогодні в Україні є найбільш уразливою етнічною групою.

106 Разом із тим із затвердженням в Україні Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, схваленої Указом Президента України від 08.04.2013 № 201/2013 (далі – Стратегія), позитивних змін як на центральному, так і місцевому рівнях влади, що дали б змогу ефективно вирішувати проблемні питання ромів і забезпечити їх інтеграцію в суспільство, так і не відбулося.

Невирішеними залишаються питання доступу ромів до освітніх і медичних послуг, працевлаштування, документування, забезпечення житлом, реєстрації місця проживання тощо.

Результати проведених моніторингових візитів Уповноваженим до місць компактного проживання ромів засвідчили відсутність ефективної роботи та формальний підхід на рівні місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування до виконання завдань, визначених Стратегією захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. Більшість розроблених і затверджених на місцевому рівні планів на її виконання не враховують місцевих особливостей і проблем конкретної ромської громади.

Однак, попри створення міжвідомчої робочої групи з питань виконання Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням КМУ від 11.09.2013 № 701 (далі – Плану), а також утворення в її складі галузевих секторальних підгруп, наразі не було напрацьовано та внесено зміни до Плану, що дозволило б більш ефективно вирішувати проблемні питання ромів на системному рівні та забезпечити їх інтеграцію в суспільство.

Відсутність документів, малограмотність, недостатній рівень обізнаності щодо своїх прав, соціальна невлаштованість призводить до маргіналізації ромів, формує ксенофобські настрої щодо них у суспільстві.

Результати здійснюваного моніторингу свідчать про збільшення у 2018 році кількості проявів нетерпимості до представників ромської національної меншини з боку радикально налаштованих організацій.

Такий стан, у свою чергу, значною мірою позначається на безпеці ромських громад. За випадками вчинення дискримінаційних дій стосовно ромів Уповноваженим протягом року здійснювалися провадження, в межах яких направлялися запити до правоохоронних органів щодо забезпечення належного розслідування вчинених правопорушень, а також проведення профілактичної роботи з представникам радикально налаштованих організацій, які розпалюють міжнаціональну ворожнечу.

Зокрема, за фактом вчинення насильницьких дій стосовно представників ромської національної меншини членами радикально налаштованої організації «С 14», який мав місце 21.04.2018 на Лисій горі в м. Києві, Уповноважений звернувся до керівництва НПУ щодо проведення перевірки правомірності дій представників організації «С 14» та забезпечення публічної безпеки і порядку в м. Києві.

Подібні випадки вчинення насильницьких дій стосовно ромів та знищення їхнього майна, мали місце в с. Велика Березовиця Тернопільської області та у с. Рудне Львівської області.

З огляду на такі обставини Уповноваженим направлено звернення до голови НПУ щодо забезпечення ефективного розслідування та проведення профілактичної роботи з представниками радикально налаштованих організацій.

Окрім того, для надання невідкладної правової та іншої допомоги потерпілим від нападу ромам в с. Велика Березовиця було залучено регіонального координатора по зв'язкам із громадськістю Уповноваженого у Тернопільській області. У взаємодії з благодійним фондом «Карітас» ромів було забезпечено їжею та одягом (оскільки всі речі, а також і документи були знищені під час нападу), знайдено місце для ночівлі.

Зокрема, регіональний координатор був присутній під час проведення слідчих дій з метою моніторингу дотримання прав ромів та уникнення будь-яких конфліктних ситуацій.

Зважаючи на те, що роми висловлювали бажання повернутися до місця їх постійного проживання у м. Свалява Закарпатської області, регіональним координатором за сприяння міжнародного фонду «Відродження», було проведено евакуацію двох родин ромів у кількості 20 осіб.

За фактом нападу на поселення ромів у Голосіївському парку м. Києва 07.06.2018 Уповноваженим, окрім звернення до НПУ, МВС, було направлено листа до голови Київської міської державної адміністрації щодо врегулювання проблемних питань ромських поселень у м. Києві, забезпечення соціальних і житлових прав ромів, які мешкали у знищених поселеннях.

Предметом особливої уваги та реагування Уповноваженого став також випадок нападу на ромський табір, який відбувся 23.06.2018 у м. Львові, внаслідок якого один представник ромської національності загинув, а ще четверо були травмовані.

З огляду на те, що у цій ситуації вбачаються ознаки дискримінації за національною ознакою та розпалювання ворожнечі щодо ромів, Уповноваженим було направлено звернення до ГУНП у Львівській області щодо забезпечення ефективного, об'єктивного та неупередженого розслідування з обов'язковим урахуванням мотиву національної нетерпимості, а також до Міністра внутрішніх справ України з проханням взяти на контроль розслідування вказаного нападу, на тимчасове поселення ромів поблизу м. Львова та забезпечити ефективне розслідування у розумні строки.

Окрім того, Уповноважений звернувся до Львівського міського голови щодо забезпечення соціальних і житлових прав ромів, які мешкали у вказаному поселенні та стали жертвами нападу.

Варто зауважити, що такий стан справ з численними випадками нападів на ромські поселення потребує напрацювання алгоритму взаємодії (спільних дій) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників ромських громадських організацій у разі виявлення стихійних ромських поселень.

01.04.2018 Представництво ООН в Україні звернулося до Уряду України із закликами продовжувати відстежувати дії, вчинені деякими радикальними елементами, які порушують основоположні права меншин, закріплені в ратифікованих Україною міжнародних договорах про права людини. В деяких випадках радикальні елементи взяли на себе відповідальність за нещодавні напади та залякування ромів, членів ЛГБТІ-спільноти та осіб, які виступають за ґендерну рівність на всій території України. Напади у поєднанні з чисельними повідомленнями у соціальних мережах, які можуть бути прирівняні до мови ворожнечі та розпалювання ненависті до ромів, ЛГБТІ-спільноти та інших меншин, свідчать про зростаючу нетерпимість. Зазначені питання потребують негайного вирішення з метою запобігання подальшому поширенню такого насильства в Україні.

108 У 2018 році в межах реалізації проекту Офісу Ради Європи в Україні «Захист національних меншин, включаючи ромів та мови меншин в Україні», Уповноваженим було здійснено моніторингові візити до Донецької та Харківської областей для проведення аналізу стану дотримання прав і свобод представників ромської національної меншини, які, зокрема, мешкають у м. Торецьк Донецької області, смт Вільшани та м. Мерефа Харківської області.

Під час візиту було встановлено, що незважаючи на заходи, які вживаються місцевими органами влади для забезпечення доступу ромів до соціальних, медичних, освітніх послуг, документування, працевлаштування тощо, низка проблемних питань ромської громади залишаються невирішеними.

Зокрема, переважна більшість ромських родин у поселенні проживає в злидєнних умовах, відсутні умови для дотримання елементарних санітарно-гігієнічних норм, не освітлені вулиці на території поселення.

Окрему увагу під час візиту було приділено ромській громаді селища Вільшани Дергачівського району Харківської області, де у травні 2017 року мав місце міжетнічний конфлікт, внаслідок якого загинув чоловік ромської національності. Під час проведення візиту встановлено, що діалог та порозуміння між місцевою владою та ромською громадою селища не налагоджено.

Водночас позитивним прикладом чіткої налагодженої взаємодії між місцевими органами влади, ромською громадою та неурядовими громадськими організаціями, які опікуються ромською проблемою, є ситуація, що склалася на території ОТГ, де з метою вирішення проблемних питань ромської громади, яка мешкає на території ОТГ, було створено ініціативну групу, до складу якої увійшли працівники установ та відомств, які опікуються питаннями освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також представники ромських громадських організацій і шляхом медіації ромських правозахисників з ромською громадою та місцевою владою вдалося підвищити рівень правової обізнаності ромів, позитивно вирішити їхні соціальні, житлові, освітні, культурні та інші питання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Кабінету Міністрів України внести зміни до Плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.09.2013 № 701, з метою вжиття дієвих заходів для повноцінної інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини.

Міністерству внутрішніх справ України розробити алгоритм взаємодії (спільних дій) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, представників ромських громадських організацій у разі виявлення стихійних ромських поселень.

Державній міграційній службі України активізувати роботу щодо документування представників ромської національної меншини, у тому числі шляхом спрощення для них відповідних процедур.

Органам місцевого самоврядування та місцевим органам державної влади у місцях компактного проживання ромів провести у першому півріччі 2019 року оцінку потреб представників ромської національної меншини на місцях та розробити плани комплексних заходів, спрямованих на вирішення соціальних питань ромів.

8.4. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Результати здійснюваного Уповноваженим моніторингу стану забезпечення прав і свобод представників ЛГБТІ-спільноти свідчать, що ситуація у сфері запобігання та протидії дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності порівняно з минулими роками не зазнала суттєвих позитивних змін.

В українському суспільстві і надалі зберігається високий рівень упередженого ставлення до представників ЛГБТІ-спільноти, що проявляється в непоодиноких випадках дискримінації, порушення права на особисту недоторканість, на повагу до людської гідності, свободу слова і мирних зібрань, а також у вчиненні злочинів на ґрунті нетерпимості за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Однак позитивним моментом є те, що органи поліції щороку забезпечують надійну охорону ЛГБТІ заходів від гомофобної агресії. З метою забезпечення можливості проведення мирних зібрань представників ЛГБТІ-спільноти поліція виявляє високий рівень готовності до співпраці з громадянським суспільством.

Водночас із початку 2018 року Уповноваженим розглянуто 29 повідомлень про випадки дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також відкрито 28 ініціативних проваджень з цього питання.

З-поміж іншого Уповноваженим розглядалися звернення щодо прийняття Чернівецькою та Криворізькою міськими радами рішень стосовно заборони пропаганди гомосексуалізму та захисту традиційних сімейних цінностей, які порушували право на повагу до гідності ЛГБТІ-спільноти та містили ознаки підбурювання до дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Під час відкритих проваджень з'ясувалось, що зазначені рішення були прийняті органами місцевого самоврядування за результатами розгляду електронних петицій щодо захисту інституції сім'ї в Україні.

До вказаних міських рад Уповноваженим було направлено листи з вимогою забезпечити дотримання принципів рівності та недискримінації в діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема скасувати вказані рішення, як такі, що порушують вимоги законодавства, яким гарантується право на повагу до гідності та свободу від дискримінації.

Разом із тим було наголошено, що під час опублікування електронних петицій необхідно здійснювати ретельний аналіз їх змісту на предмет відповідності вимогам законодавства України, у тому числі антидискримінаційного.

Необхідно зазначити, що з початку 2018 року зафіксовано значну кількість випадків оприлюднення державними органами влади на своїх сайтах, всупереч вимогам законодавства, електронних петицій громадян, які містили заклики до дискримінації людей, які належать до ЛГБТІ-спільноти.

Зокрема, на вимогу Уповноваженого АПУ було видалено електронну петицію до Президента України, зареєстровану 26 січня 2018 року головою правління Асоціації місіонерських церков євангелістських християн України, щодо припинення пропаганди гомосексуалізму та захисту традиційних сімейних цінностей.

Петицію було видалено, оскільки вона містила заклики до обмеження прав людини, підбурювала до дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності, порушувала права людей, які належать до ЛГБТІ-спільноти на повагу до їх честі та гідності.

- 110 *Також було виявлено інформацію, що Криворізькою і Чернівецькою міськими радами та Острозькою районною радою (Рівненська область) були прийняті рішення з вимогою до органів державної влади: «заборонити пропаганду різних видів девіантної статевої поведінки, у тому числі у формі «маршів рівності», «прайдів», «гей-парадів» тощо»; «вилучити словосполучення «сексуальна орієнтація» і «гендерна ідентичність» з Кодексу законів про працю України та з інших законів та законопроектів».*

На переконання Уповноваженого, зазначена інформація свідчить про низький рівень поінформованості представників органів влади щодо базових засад антидискримінаційного законодавства.

Крім того, Уповноваженим було виявлено допис у соціальній мережі Facebook депутата Ужгородської обласної ради Б. який містив дискримінаційні висловлювання та поширення мови ворожнечі стосовно представників ЛГБТІ-спільноти міста Ужгорода, а також висловлювання, спрямовані на приниження честі та гідності громадян за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

У зв'язку із цим Уповноваженим було направлено листа реагування до Ужгородської обласної ради з проханням провести з депутатом роз'яснювальну роботу щодо недопущення аналогічних випадків використання мови ворожнечі та неприпустимості вживання дискримінаційних висловлювань у подальшому. Як було поінформовано, позиція Уповноваженого з цього питання доведена до депутата під час засідання Ужгородської обласної ради.

Варто зазначити, що в поточному році, як і в попередньому, практика здійснення радикально налаштованими особами нападів на ЛГБТІ-спільноту не припиняється. Прикладом цього є випадок, що стався у січні 2018 року, коли п'ятеро невідомих чоловіків здійснили напад на чотирьох активістів громадської організації «Гей-альянс Україна», коли ті поверталися додому з ком'юніті-центру для ЛГБТІ «Queer Home Кривбас». Двом ЛГБТІ-активістам було завдано тілесних ушкоджень. Також у вересні 2018 року в м. Києві невідомі особи здійснили озброєний напад на хлопця через його ймовірну сексуальну орієнтацію та завдали йому тілесних ушкоджень.

У листопаді 2018 року також у м. Києві радикально налаштованими активістами було здійснено напад на учасників маршу, організованому до Міжнародного дня пам'яті трансгендерних людей. В результаті нападу постраждав канадський журналіст.

Окрім цього, у 2018 році було зафіксовано випадки перешкоджання радикально налаштованими особами проведенню громадськими організаціями тренінгів щодо захисту людей ЛГБТІ в містах Київ, Вінниця, Чернівці, Полтава та «Фестивалю рівності» в м. Чернівці.

З огляду на це Уповноваженим надсилались листи реагування до органів поліції з проханням поінформувати про заходи, які вживались для врегулювання ситуації.

Також Уповноваженим надсилались листи реагування до органів НПУ з проханням вжити належних заходів безпеки під час проведення мирних зібрань ЛГБТІ-спільноти – «маршу рівності» в містах Київ, Одеса та Луцьк.

Органи влади й надалі продовжують підтримувати рівність прав для представників ЛГБТІ-спільноти тільки на словах, не квапляться перейти до виконання власних зобов'язань, передбачених Планом.

Зокрема, найбільш гострими питаннями є формування законодавства, яке належним чином врегулюватиме питання забезпечення та захисту прав ЛГБТІ-спільноти та зниження рівня гомофобії в українському суспільстві, що могло б зменшити кількість проявів дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

КМУ не виконується підпункт б пункту 105 Плану, яким передбачено розроблення та подання на розгляд КМУ законопроекту про реєстровані партнерства для одностатевих і різностатевих пар.

Натомість Уряд України у звіті про виконання вказаного пункту Плану зазначив про те, що з огляду на дискусійність питання легалізації цивільного партнерства, а також усталені погляди суспільства відносно зміцнення саме соціального інституту сім'ї, вказаний План заходів не підлягає виконанню. Позиція КМУ полягає в тому, що легалізація одностатевих партнерств потребує подальшого додаткового вивчення та перегляду з обов'язковим урахуванням показників, одержаних за результатами дослідження громадської думки.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» № 2299 від 03.03.2015.

Кабінету Міністрів України розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим у разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера.

Органам місцевого самоврядування утримуватися від дій та рішень, які можуть містити ознаки дискримінації, і неухильно виконувати обов'язок щодо дотримання принципу недискримінації у діяльності, передбачений статтею 12 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

8.5. Дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків

Упродовж 2018 року питання забезпечення рівності прав жінок і чоловіків було предметом особливої уваги Уповноваженого, адже гендерна рівність є невід'ємною складовою прав людини та умовою сталого розвитку країни.

Водночас, на переконання Уповноваженого, впровадження принципів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є однією з важливих умов європейської інтеграції України та виконання міжнародних зобов'язань згідно з основними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, у тому числі Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН.

Україна протягом 2017–2018 років досягла значного прогресу у реалізації політики гендерної рівності. Зокрема, зростає кількість жінок у політиці, у секторі безпеки та оборони покращується доступ до ринку освіти та праці.

Так, у 2018 році було затверджено низку нормативно-правових актів, зокрема Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей на період до 2021 року (далі – Програма) та Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року.

- 112 Реалізація Програми сприятиме утвердженню принципу рівності жінок і чоловіків у пріоритетних сферах соціального та економічного розвитку в Україні, ефективному розв'язанню проблем та усуненню диспропорцій ґендерного розвитку з чіткою орієнтацією на права людини.
- Програма враховує рекомендації ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, міжнародних моніторингових інституцій у сфері прав людини, а також положення міжнародних договорів, зокрема Угоди про асоціацію Україна – ЄС.
- Окрім цього, було презентовано Стратегію ґендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, яка містить 6 стратегічних цілей, для досягнення яких необхідно вчинення активних дій з метою ефективної реалізації принципу ґендерної рівності і розширення можливостей жінок і чоловіків у державах – членах Ради Європи.
- З урахування збройного конфлікту на території Донецької та Луганської областей особливо актуальним є набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 № 2523-VIII. Відтак, жінки і чоловіки мають рівні можливості для укладення контракту на проходження військової служби, на доступ до військових звань і посад.
- Уповноваженим протягом 2018 року було розглянуто 38 повідомлень з питань порушення ґендерної рівності.
- Предметом особливої уваги Уповноваженого було звернення організацій «Жива-Я» та «Центр «Жіночі перспективи» щодо проведення 9 листопада 2018 року Комітетом Верховної Ради України з питань охорони здоров'я круглого столу «Науково-медичні підходи до проблеми ґендерної рівності», участь у якому взяли представники органів влади, організації громадянського суспільства, а також науковці в сфері права, медицини, психології та представники церков.
- Захід мав на меті об'єднати зусилля органів влади, науковців і громадянського суспільства щодо визначення перспектив розвитку й реалізації медичної, соціальної та освітньої політики на основі християнських цінностей і прородинної політики в умовах євроінтеграції України.
- Натомість у своїх виступах учасники наголошували на необхідності вилучення терміна «ґендер» з усіх документів та недопущення ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція). Крім того, маніпулятивно наводилась недостовірна інформація про ґендерну політику окремих європейських країн, виголошувались тези про руйнівний вплив ґендерної ідеології на інститут сім'ї та вислови, принизливі для представників ЛГБТІ-спільноти.
- У зв'язку з цим, Уповноважений звернувся до Голови Верховної Ради України щодо неприпустимості розроблення державної політики на дискримінаційних засадах, спрямованої на обмеження прав і свобод людини, поваги до особистого життя та свободи переконань.
- Також аналіз звернень громадян і результати здійсненого Уповноваженим моніторингу свідчать про необхідність внесення змін до статті 79 КК України з метою усунення розбіжностей між положеннями Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» та КК України. Положення зазначеної статті поширюють свою дію виключно на жінок. Відтак, чоловіки, які мають дитину віком до 7 років, позбавлені права на звільнення від відбування покарання з випробуванням.

З метою врегулювання зазначеного питання Уповноваженим було направлено листи до МВС та Мін'юсту. Позиція вказаних міністерств полягає в доцільності внесення змін до КК України в частині надання суду можливості звільняти засуджених чоловіків, що виховують дитину (дітей) без матері (у разі її смерті або позбавлення батьківських прав, а також тривалого перебування матері у лікувальному закладі), від відбування покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також за корупційні злочини з установленням іспитового терміну у межах строку, на який згідно із законом, може бути звільнено від роботи до досягнення дитиною 7 років.

Як позитивний крок до просування прав і свобод жінок із уразливих груп суспільства в Україні Уповноважений схвалює проведення 10 жовтня 2018 року у Верховній Раді України парламентських слухань «Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп».

Метою заходу було обговорення проблемних питань у сфері запобігання та протидії дискримінації жінок з числа внутрішньо переміщених осіб, жінок з інвалідністю, сільських жінок, представниць ромської національної меншини тощо, а також вироблення дієвих механізмів щодо їх захисту.

Під час виступу на зазначених парламентських слуханнях Уповноваженим було наголошено на важливості тематики заходу, адже результати моніторингу свідчать про те, що жінки з уразливих груп суспільства зазнають множинної дискримінації та потребують посилення їх захисту та конкретних дій з боку держави.

8.5.1. Гендерні стереотипи щодо місця та ролі жінок у суспільстві

Результати здійснюваного Уповноваженим моніторингу свідчать, що в українському суспільстві зберігається доволі високий рівень поширення гендерних стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків.

Зокрема, у 2018 році до Уповноваженого надійшло 72 повідомлення від громадян та неурядових громадських організацій, які опікуються питаннями гендерної рівності, стосовно розповсюдження реклами, зміст якої принижує гідність людини за ознакою статі, інвалідності, соціального статусу, трудової діяльності, сімейного стану та сімейних обов'язків, материнства та батьківства, національності, раси, політичних уподобань, релігійного віросповідання тощо. У 22 випадках встановлено порушення статті 8 Закону України «Про рекламу».

За результатами реагування Уповноваженого, головними управліннями Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів в регіонах припинено розповсюдження вказаної реклами. При цьому до рекламодавців застосовано штрафні санкції відповідно до Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу, затвердженого постановою КМУ від 26.05.2004 № 693.

Водночас під час моніторингу ЗМІ, Інтернет-ресурсів та інших джерел виявлено 8 випадків розміщення зовнішньої реклами, зміст якої є дискримінаційним за ознакою статі людини, зокрема, яка містить зображення жінки як сексуального об'єкта.

Уповноважений схвалює внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації» (№ 8558 від 05.07.2018), який покликаний сприяти протистоянню випадкам дискримінації та заохочує громадян та громадські об'єднання звертатися до судів та боротися з дискримінаційною

114 рекламою. Це змусить підприємства більш вимогливо та ретельно ставитися до реклами. Також прийняття цього законопроекту змінить розмір штрафів за дискримінаційну рекламу, визначить винного за розміщення дискримінаційної реклами та надасть більше повноважень центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за дотриманням законодавства про захист прав споживачів.

Прийняття вказаного законопроекту сприятиме підвищенню рівня самосвідомості рекламодавців, виробників і поширювачів реклами, заохоченню споживачів реклами боротися з дискримінаційною рекламою.

Водночас необхідно посилити інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на подолання гендерних стереотипів серед жінок і чоловіків. Відтак, підпунктом 4 пункту 102 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року передбачено постійне проведення серед населення освітньо-просвітницьких заходів (зокрема із залученням засобів масової інформації), спрямованих на поширення гендерних знань і подолання гендерних стереотипів.

8.5.2. Запобігання та протидія домашньому насильству

Питання запобігання та протидії домашньому насильству залишається одним із пріоритетних у системі моніторингу дотримання прав і свобод людини, що здійснюється Уповноваженим в межах визначених законодавством повноважень.

З початку 2018 року на адресу Уповноваженого надійшло 15 повідомлень стосовно вчинення домашнього насильства, від якого постраждали 13 жінок, 5 дітей і 2 чоловіки. За вказаними випадками Уповноваженим було відкрито провадження та надіслано відповідні акти реагування до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Серед найбільш позитивних досягнень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству варто зазначити про прийняття у грудні 2017 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набрав чинності 07.01.2018.

На відміну від попереднього закону коло осіб, на яких поширюється дія Закону, значно ширше: раніше воно було обмежено спільним проживанням як обов'язковою умовою. З прийняттям Закону реагування на факт насильства має здійснюватись незалежно від спільного проживання жертви і кривдника.

Разом із тим розширено перелік суб'єктів, які будуть реалізовувати заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Зокрема, додаються органи охорони здоров'я, установи та заклади освіти, центри безоплатної правової допомоги, органи пробації.

Також передбачено створення загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалим особам (притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі). Водночас запроваджено спеціальні заходи протидії домашньому насильству щодо особи, яка вчинила домашнє насильство.

Зокрема, виконуючи норму Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було розроблено та затверджено наказ МВС від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника».

Також прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким запроваджується в КК України такий вид злочину, як домашнє насильство, та встановлюється за нього відповідне покарання. Втім, Стамбульська конвенція і досі залишається нератифікованою.

На переконання Уповноваженого, затягування із ратифікацією Україною Стамбульської конвенції позбавляє права осіб, які постраждали від домашнього насильства, використовувати міжнародно-правові механізми захисту.

Ратифікація Україною Стамбульської конвенції запровадить дієвий механізм боротьби з усіма формами гендерно зумовленого насильства (домашнє насильство, сексуальне насильство, переслідування, сексуальні домагання, примусові шлюби, каліцтва жіночих геніталій, примусові аборти, примусова стерилізація), чим буде забезпечено відповідність законодавства України сучасним європейським стандартам у цій сфері.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

Верховній Раді України прискорити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» № 0119 від 14.11.2016.

Міністерству соціальної політики України створити дієву систему надання допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі; запровадити державну статистичну звітність з питань запобігання та протидії домашньому насильству та насильства за ознакою статі; запровадити проведення постійного моніторингу якості наданих послуг особам, які постраждали від такого насильства; впровадити механізм щодо раннього виявлення фактів вчинення домашнього насильства.

Суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, вжити заходів щодо налагодження взаємодії з метою оперативної передачі та звірки даних про кількість випадків домашнього насильства.

Місцевим державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування організувати та провести інформаційно-просвітницьку кампанію протягом 2019 року щодо підвищення поінформованості громадян України про механізм захисту від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, а також, як звернутись по захист та допомогу у випадку такого насильства.

РОЗДІЛ 9

ДОТРИМАННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА МЕДІА

Найбільшим здобутком з часу отримання Україною незалежності є утвердження свободи слова. Вбивство Георгія Гонгадзе стало «рубіконом», який привернув увагу українського суспільства, свідомої громадськості та органів влади до питання забезпечення свободи слова. Останніми роками в Україні сформувалося ціле покоління незалежних професійних журналістів, для яких поняття честі, гідності та професіоналізму є основою їх професійної діяльності.

Зокрема, у статті 19 Загальної декларації прав людини ООН зазначено, що кожна людина має право на свободу переконань і на їх вільне виявлення. Це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів.

Разом із тим у статті 34 Конституції України визначено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Проте війна на сході країни внесла свої корективи у національні реалії правового регулювання. Українська влада, опікуючись національною безпекою, вимушена була обмежити діяльність деяких, переважно проросійських ЗМІ. І одразу була обвинувачена в наступі на свободу слова та медіа.

У 2018 році порівняно з попередніми роками ситуація зі свободою слова в Україні дещо покращилась. Проте, за даними ЗМІ, за вказаний період зафіксовано 235 випадків порушень свободи слова, 173 випадки з яких були у вигляді «фізичної агресії проти журналістів» у Києві, Миколаївській, Одеській та інших областях.

На тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях та в Автономній Республіці Крим також було зафіксовано порушення свободи слова.

Викликає занепокоєння значна кількість нападів на громадських активістів, що сталися в Україні в 2018 році.

Серед найгучніших: вбивство Катерини Гандзюк, Віталія Олешка, Миколи Бичка; напади на Сергія Стерненка, Олега Рубана, Сергія Мокрякова, Віталія Устименка, Сергія Нікітенка, Михайла Кузаконя, Віталія Чернявського, Олега Михайлика, Сергія Лукіна та інших. На жаль, більшість злочинів або не були розкриті, або розслідувалися лише під тиском громадськості.

Саме на вимогу активістів і захисників потерпілих Верховною Радою України було створено тимчасову слідчу комісію щодо нападів на громадських активістів у 2017–2018 роках за участю в її роботі представників громадянського суспільства.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Національній поліції України, Державному бюро розслідувань, Службі Безпеки України, Генеральній прокуратурі України забезпечити ефективне та неупереджене досудове розслідування кримінальних правопорушень за фактами вбивств і нападів на громадських діячів (активістів), журналістів та інших порушень свободи слова.
2. Міністерству оборони України забезпечити доступ журналістам до зони збройного конфлікту на засадах об'єктивності, недискримінаційності та пропорційності.
3. Міністерству юстиції України у взаємодії з іншими заінтересованими органами опрацювати та подати у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти:
 - про посилення кримінальної відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності та за злочини проти журналістів;
 - про встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти громадських діячів і перешкоджання законній громадській діяльності;
 - про скасування електронного декларування для громадських активістів.

РОЗДІЛ 10

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Уповноваженим проводиться постійна робота з удосконалення національної правозастосовної практики в сфері забезпечення реалізації та захисту прав людини і громадянина як в Україні, так і поза її межами. На її основі формулюються пропозиції та рекомендації щодо системного оновлення національного законодавства, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Особливо ця робота актуалізується з урахуванням тимчасової окупації Російською Федерацією частини території України – окремих районів Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

Тривала агресія Російської Федерації та її безпосередній вплив на права людини в Україні стала одним із визначальних зовнішніх факторів, який впливав на специфіку реалізації компетенції Уповноваженого.

Зокрема, з метою забезпечення дотримання прав українців, утримуваних у місцях несвободи за кордоном та на тимчасово окупованій території України, у тому числі за безпідставними та політично мотивованими звинуваченнями, Уповноважений звертався із проханням застосувати усі можливі механізми та важелі впливу для спонукання Російської Федерації дотримуватися основоположних принципів гуманізму та поваги до прав людини, виконувати зобов'язання, передбачені міжнародними угодами та домовленостями, а її НІПЛ – співпрацювати на основі взаємоповаги та політичної незаангажованості.

Уповноважений закликав сприяти візитам представників міжнародних гуманітарних організацій до громадян України, позбавлених волі за кордоном, для здійснення неупередженого та об'єктивного моніторингу дотримання прав осіб, сприяння проведенню незалежного медичного обстеження громадян України, якими оголошувалося безстрокове голодування або стосовно яких надходили відомості щодо їх критичного стану здоров'я.

Міжнародне співробітництво Уповноваженого у звітному періоді відбувалося з Агентствами ООН в Україні, представництвами Європейського Союзу та Ради Європи в Україні, Офісом Координатора проектів Організації з безпеки та співробітництва в Європі і було сфокусоване на посиленні уваги міжнародної спільноти та національних інституцій з прав людини (далі – НІПЛ) до викликів і проблем, з якими стикнулася Україна у захисті прав і свобод людини і громадянина в умовах збройної агресії.

У 2018 році Уповноважений брав активну участь у реалізації проекту Європейської мережі національних інституцій з прав людини (далі – ЄМНІПЛ) «Роль НІПЛ у конфліктних і пост-конфліктних ситуаціях», до складу якої входять НІПЛ Грузії, Молдови, Азербайджану, Вірменії, Хорватії, Сербії, Албанії, Боснії та Герцеговини (всього 17 НІПЛ).

Вказаний проект спрямований на підвищення ефективності та співробітництва НІПЛ у просуванні та захисті прав людини у ситуаціях із збройною агресією, замороженим конфліктом, міжнародною прикордонною суперечкою, здійсненням терористичних актів тощо.

Під час реалізації заходів і завдань проекту у квітні 2018 року на базі інституції Уповноваженого було проведено міжрегіональну зустріч «Розбудова спроможності НІПЛ в умовах конфлікту». Основну увагу учасників заходу було привернуто до проблематики прав внутрішньо переміщених осіб, наданням цій категорії осіб соціального захисту, відновленням майнових прав (права на житло), реалізації виборчих прав, права на реєстрацію та оформлення паспортних документів.

Учасники міжрегіональної зустрічі, в якій взяли участь представники НІПЛ Грузії, Молдови, Боснії та Герцеговини, Албанії, Вірменії, Азербайджану, Туреччини, Філіппін та Колумбії, висловили своє бачення щодо дотримання прав внутрішньо переміщених осіб в Україні та надали рекомендації щодо шляхів удосконалення законодавства з урахуванням міжнародного досвіду.

За результатами проведеного заходу було розроблено та прийнято спільний документ – «Заява про роль національних інституції з прав людини у просуванні і захисті прав ВПО в умовах конфлікту та пост-конфліктних ситуаціях». Документ був підтриманий Спеціальним доповідачем ООН з питань прав ВПО, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Програмою розвитку ООН, Комітетом ООН з прав людини, Радою Європи та ОБСЄ / БДІПЛ.

У звітному періоді Уповноваженим було продовжено роботу з реалізації проекту *Twinning Ombudsman* «Впровадження кращого європейського досвіду з метою посилення інституційного потенціалу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини для захисту прав і свобод людини», який фінансується ЄС та охоплює три основні напрями: захист персональних даних, доступ до публічної інформації та попередження усіх форм дискримінації.

Головною метою проекту *Twinning Ombudsman* є підвищення ефективності діяльності Секретаріату Уповноваженого шляхом удосконалення законодавства в сфері захисту прав людини і діяльності Омбудсмена, встановлення практики застосування цього законодавства, а також приведення інституційної бази Секретаріату Уповноваженого та його внутрішніх процедур у відповідність до передової міжнародної та європейської практики.

У межах реалізації проекту Секретаріатом Уповноваженого проведено три семінари, присвячені темам: «Розробка змін до правових актів, що регулюють діяльність Омбудсмена» (20-21 січня 2018 року), «Зміцнення інституції Омбудсмена України: рекомендації щодо методів і процедур для проведення моніторингу дотримання прав людини» (24 січня 2018 року), «Зміцнення інституції Омбудсмена України: рекомендації з усунення виявлених порушень прав людини, процедури контролю за виконанням рекомендацій Омбудсмена, реагування на подання Омбудсмена про усунення виявлених порушень прав людини» (18 квітня 2018 року).

Крім семінарів для працівників Секретаріату було організовано два тренінги, присвячені застосуванню правозахисного підходу національними правозахисними установами (5, 7 червня 2018 року) та практичним аспектам розроблення якісних рекомендацій, щорічних та спеціальних доповідей (9-10 червня 2018 року).

За участю представників міжнародних організацій, органів державної влади, громадянського суспільства Секретаріатом Уповноваженого спільно із представниками проекту проведено чотири круглі столи: «Зміцнення інституції Омбудсмена України: рекомендації щодо приведення Закону України «Про захист персональних даних» у відповідність до нового Загального Регламенту ЄС про захист персональних даних» (25 жовтня 2018 року), «Обговорення проекту закону «Про захист персональних даних» (26 жовтня 2018 року), «Зміцнення інституції Омбудсмена України: рекомендації щодо вдосконалення існуючих або застосування нових інструментів відновлення порушених прав» (6 листопада 2018 року) та «Омбудсмен із захисту гідності та свободи: презентація нового законопроекту «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (21 листопада 2018 року).

120 Завершенням роботи проекту Twinning Ombudsman стало проведення заключної конференції (7 грудня 2018 року), на якій було представлено основні здобутки та обговорювались подальші кроки щодо імплементації законодавства України у сфері прав людини до європейських стандартів.

Важливою подією у звітному періоді стала участь Уповноваженого у Щорічній нараді ОБСЄ щодо виконання державами-учасницями зобов'язань у галузі людського виміру, яка відбулась у Варшаві з 10 по 21 вересня 2018 року.

Уповноважений виступив з промовою на сьомому робочому засіданні Щорічної наради, присвяченому питанням свободи думки, совісті, віросповідання та переконань. У своїй промові Уповноважений звернув увагу країн-членів ОБСЄ, міжнародних громадських організацій та гостей заходу на утиски свободи думки, поглядів та віросповідання на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим з боку окупаційної влади Російської Федерації та в окремих районах Донецької та Луганської областей, які тимчасово не контролюються Урядом України.

Після офіційних виступів Уповноважений провів низку зустрічей з представниками ОБСЄ та НІПЛ, під час яких обговорив проблемні питання прав людини на непідконтрольних Україні територіях.

У жовтні 2018 року Уповноваженим разом зі працівниками Секретаріату здійснено робочу поїздку до Офісу Ради Європи у м. Страсбург. Поїздка виявилась надзвичайно продуктивною, оскільки вдалося провести ключові зустрічі з керівництвом Ради Європи.

Першою була зустріч Уповноваженого зі Спеціальним представником Генерального Секретаря в Україні Режі Брійєм. Під час бесіди було сконцентровано увагу на проблемах внутрішньо переміщених осіб. Серед них – отримання пенсій. Уповноважений зазначив про заходи, які були виконані задля отримання ВПО виплат, та поділився своїми подальшими намірами у захисті соціальних прав громадян України. Наступна зустріч відбулася з Директором Офісу Комісара з прав людини Ізіль Гашет, під час якої обговорювались питання мігрантів і біженців.

Інформаційним правам була присвячена зустріч з керівником Департаменту інформаційного суспільства Патріком Пенніксом, керівником проектів Офісу Ради Європи в Україні Вікторією Гальперіною та координатором медійного простору в Україні Шаїном Аббасовим.

Четверта зустріч Уповноваженого у Страсбурзі відбулася з начальником відділу Департаменту виконання рішень Європейського Суду з прав людини Павлом Пушкарем. Уповноваженим було повідомлено, що проблема виконання рішення ЄСПЛ поступово вирішується, оскільки функціонує реєстр тих громадян, яким держава винна кошти за рішеннями закордонних юрисдикційних органів.

Тему національного превентивного механізму розглянули на зустрічі з представником Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню Борисом Вудзем. Уповноваженим було озвучено здобутки та взято до уваги напрями роботи, що потребують удосконалення в цілому. Також обговорено питання дотримання Європейської соціальної хартії з Адміністратором Департаменту Європейської Соціальної Хартії Ніно Чіташвілі. Обговорення теми НПМ продовжилось із Головою відділу Східного партнерства Директорату прав людини та верховенства права Ради Європи Тіграном Карапетяном.

Наприкінці візиту Уповноважений зустрівся із Генеральним Секретарем Ради Європи Турбйорном Ягланом. Під час бесіди Генеральним Секретарем та Уповноваженим було зосереджено увагу на таких ключових проблемах для України як: умови утримання ув'язнених (в тому числі, на непідконтрольних Україні територіях), соціальне забезпечення, ситуація в окупованому Криму, права внутрішньо переміщених осіб.

Головним результатом робочого візиту стали домовленості про посилення співпраці між офісами Уповноваженого та Ради Європи.

У листопаді 2018 року Уповноваженим спільно з Омбудсменом Сейму Литовської Республіки Аугустінасом Нормантасом та Послом Литовської Республіки в Україні Марюсом Януконісом здійснено моніторинговий візит на схід України.

У рамках моніторингового візиту Уповноважений, Омбудсмен Сейму та Посол Литовської Республіки відвідали контрольний пункт в'їзду-виїзду «Станиця Луганська», який є єдиним КПВВ у Луганській області, та контрольний пункт в'їзду-виїзду «Майорське», що на Донеччині.

Під час візиту представники українсько-литовської делегації зустрілися з працівниками Державної прикордонної служби України та Державної фіскальної служби України, поспілкувалися з громадянами, які перетинають лінію зіткнення, та зафіксували низки фактів порушення прав людини, про які було поінформовано компетентні органи України для їх усунення.

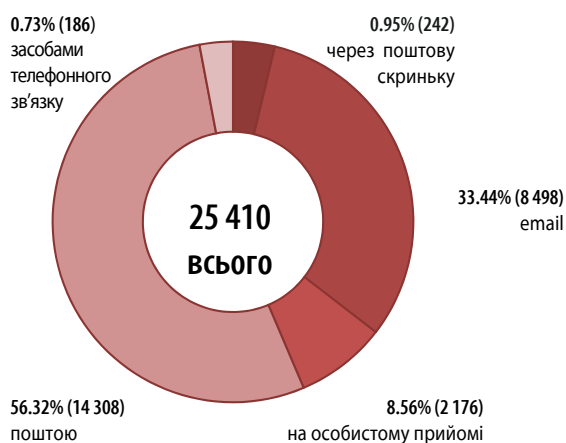
Під час перебування на сході України представники українсько-литовської делегації відвідали військову частину 58-ї бригади, яка базується в місті Торецьк, та з метою вивчення стану дотримання прав військовослужбовців у зоні ООС – провели зустріч з командуванням ООС.

У контексті розширення міжнародної діяльності варто зазначити, що Уповноваженим було підписано угоди про співпрацю з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (липень 2018 року), Інституцією Омбудсмена Турецької Республіки (липень 2018 року), Народним Адвокатом Республіки Молдова (вересень 2018 року) та Омбудсменом Сейму Литовської Республіки (грудень 2018 року).

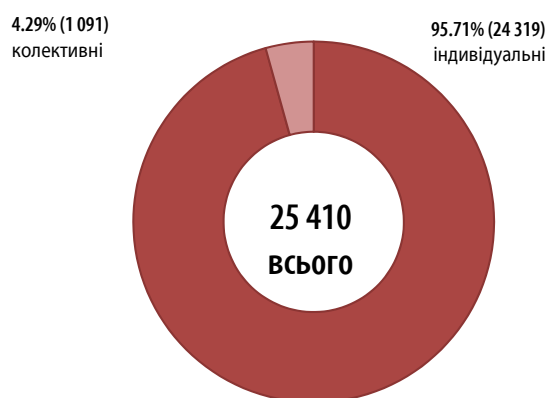
ДОДАТКИ

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО НАДХОДЖЕННЯ ТА РОЗГЛЯДУ ЗВЕРНЕНЬ ЗАЯВНИКІВ

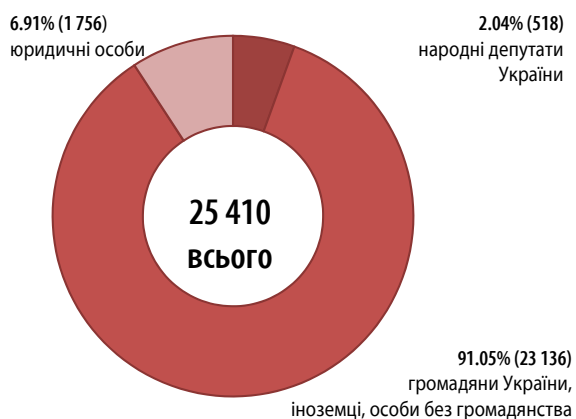
способи надходження звернень

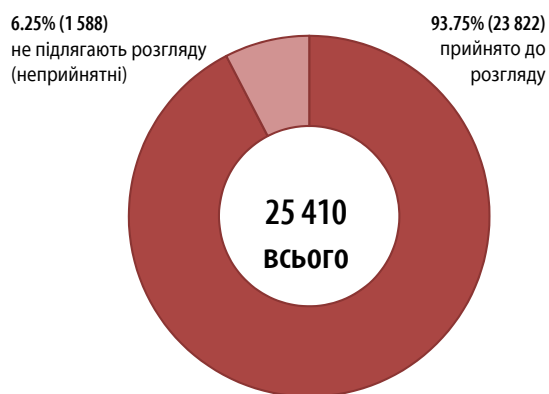
кількісний склад суб'єктів звернень

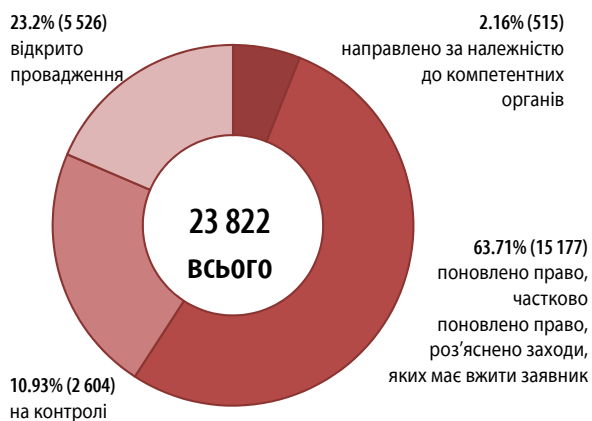
суб'єкти звернень

розгляд письмових звернень

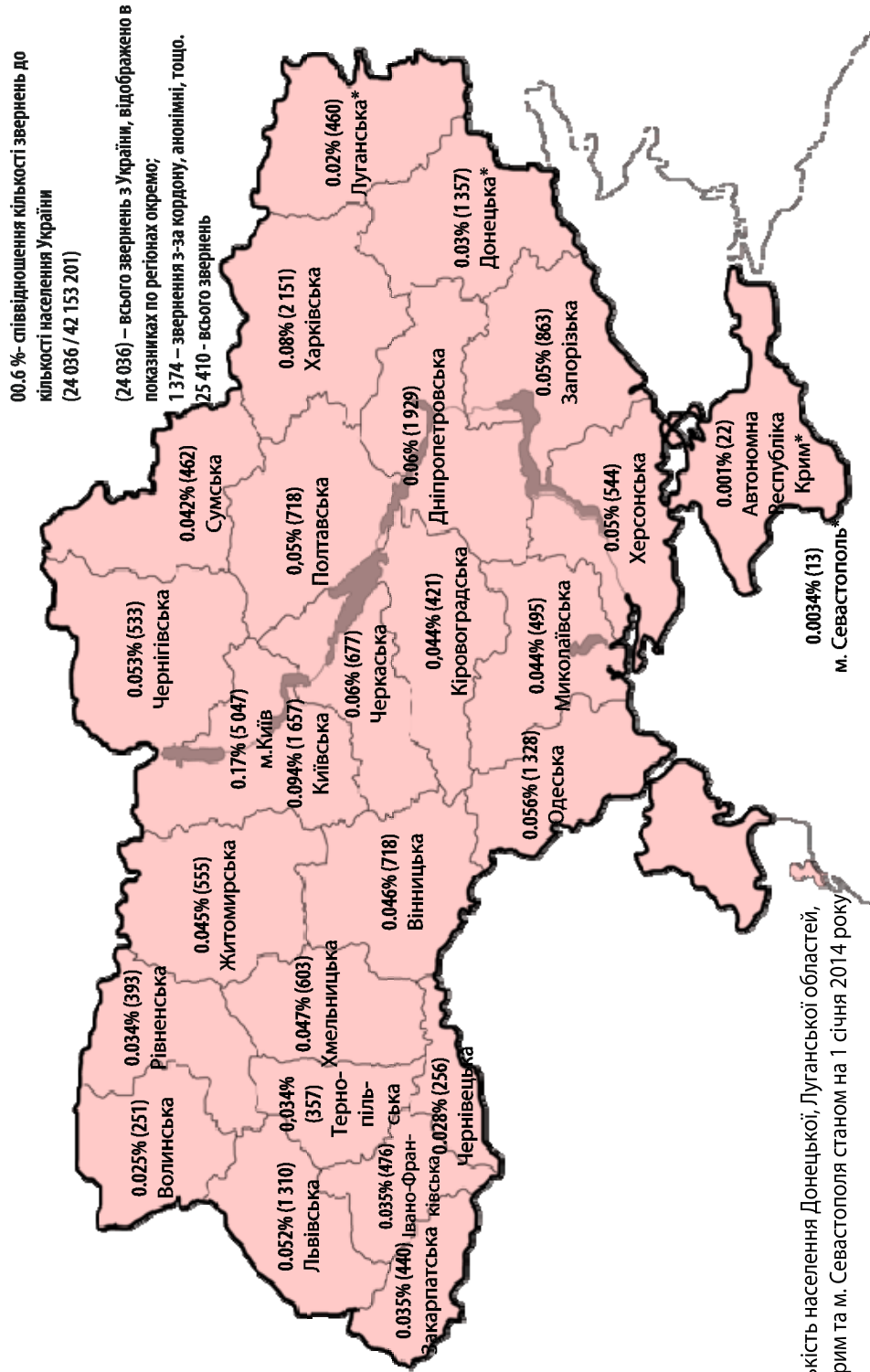
заходи за результатами розгляду звернень

складено протоколів про вчинення адміністративних правопорушень

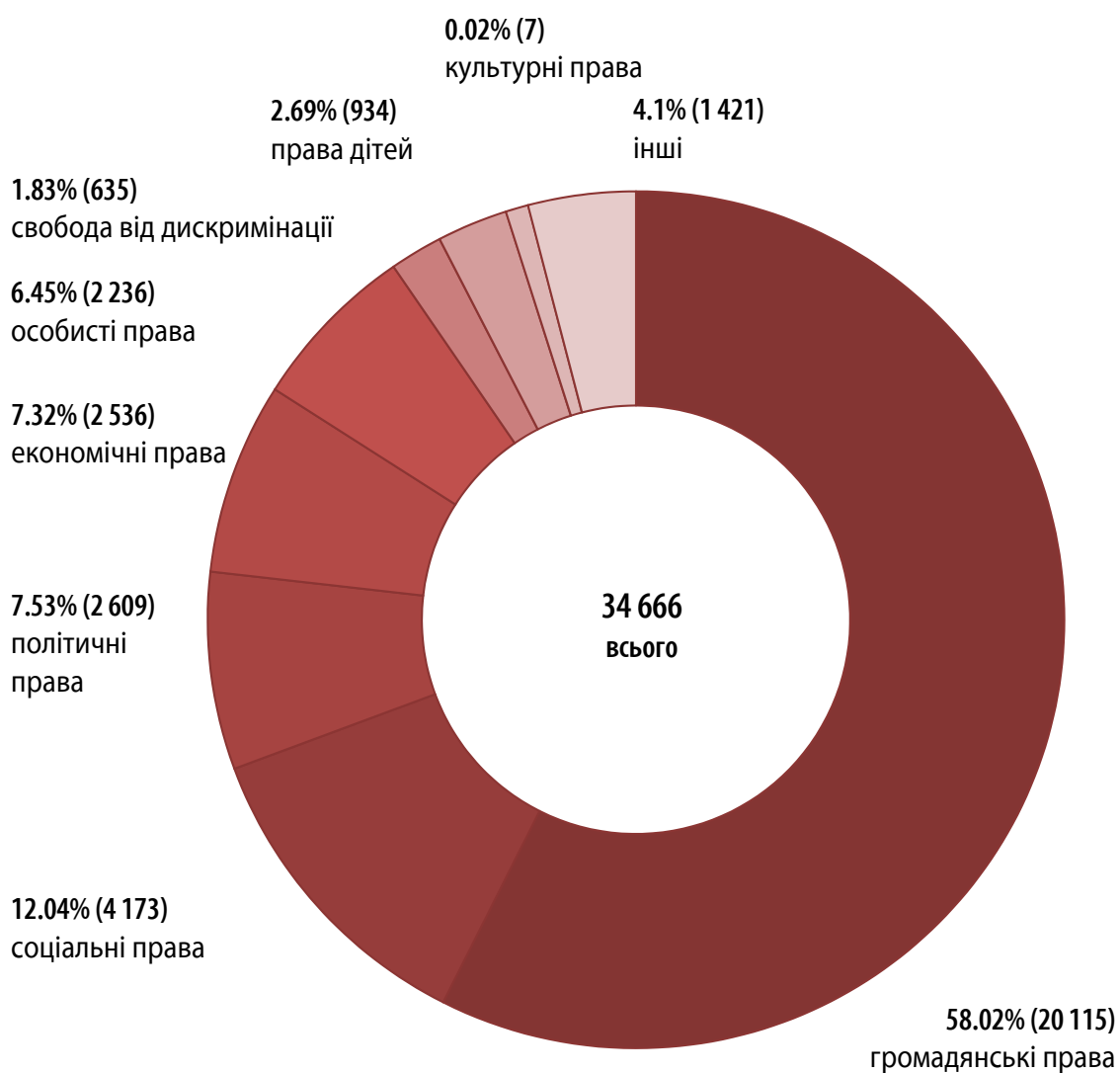

**СПІВІДНОШЕННЯ КІЛЬКОСТІ ЗВЕРНЕНЬ ЗАЯВНИКІВ
ДО КІЛЬКОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПО РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

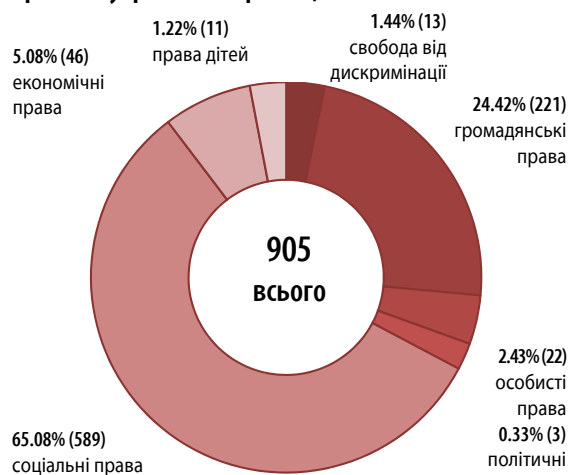
*кількість населення Донецької, Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя станом на 1 січня 2014 року

ВИДИ ПОРУШЕНИХ ПРАВ У ЗВЕРНЕННЯХ ЗАЯВНИКІВ

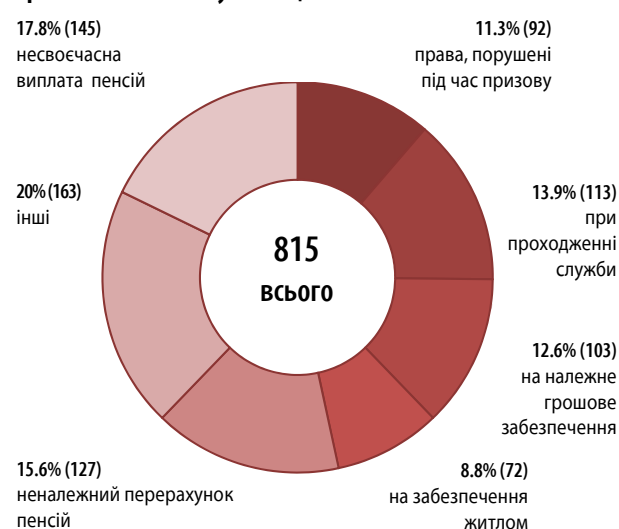

КІЛЬКІСТЬ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЗВЕРНЕННЯХ ЗАЯВНИКІВ ЗА ВИДАМИ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

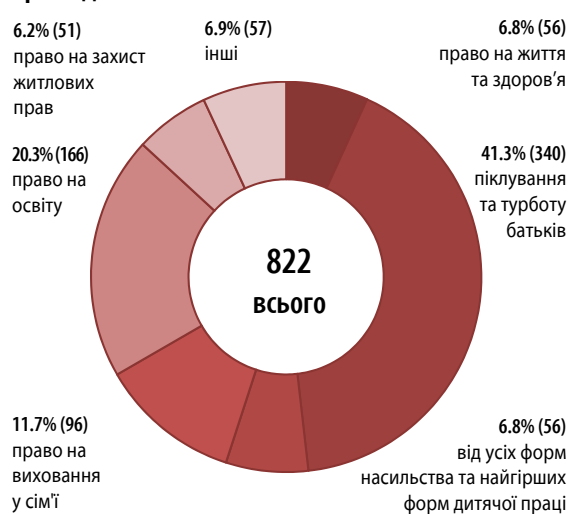
права внутрішньо переміщених осіб

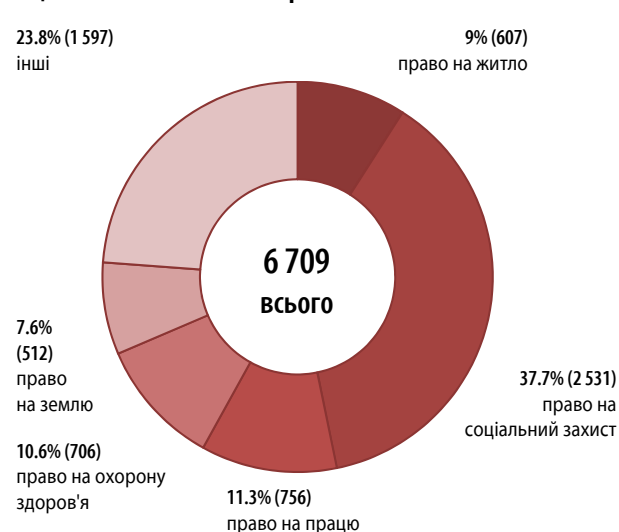
права військовослужбовців

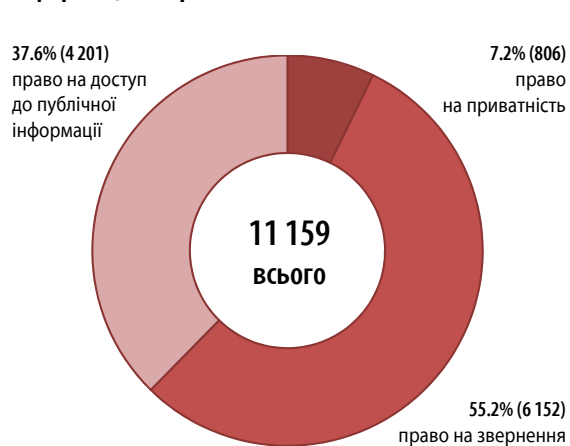
права дитини

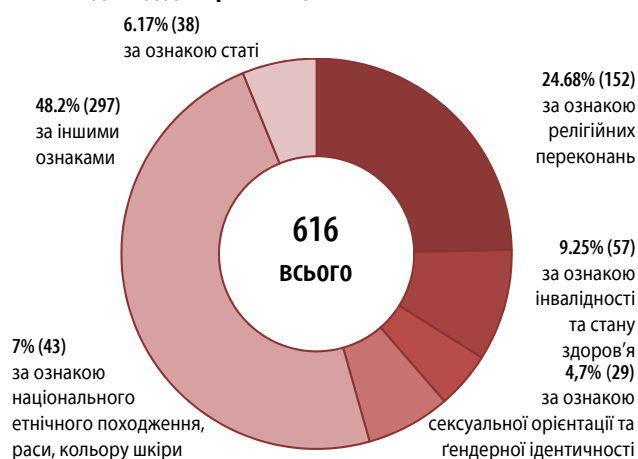
соціальні та економічні права

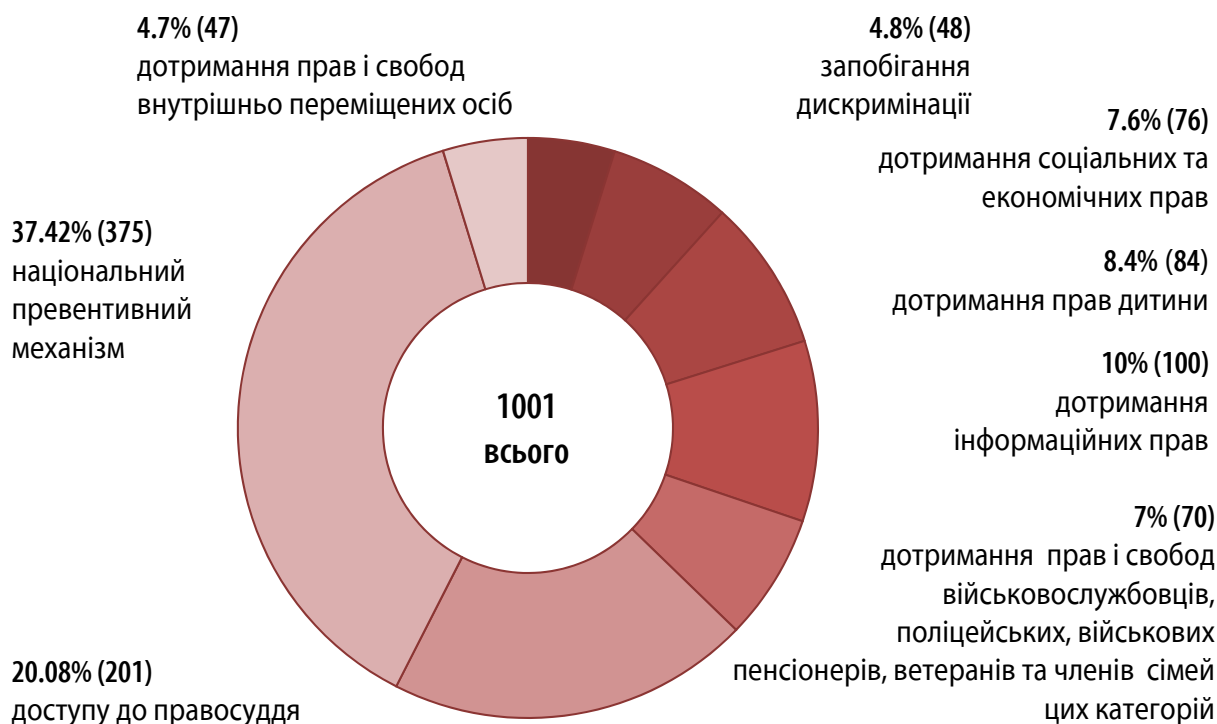
інформаційні права

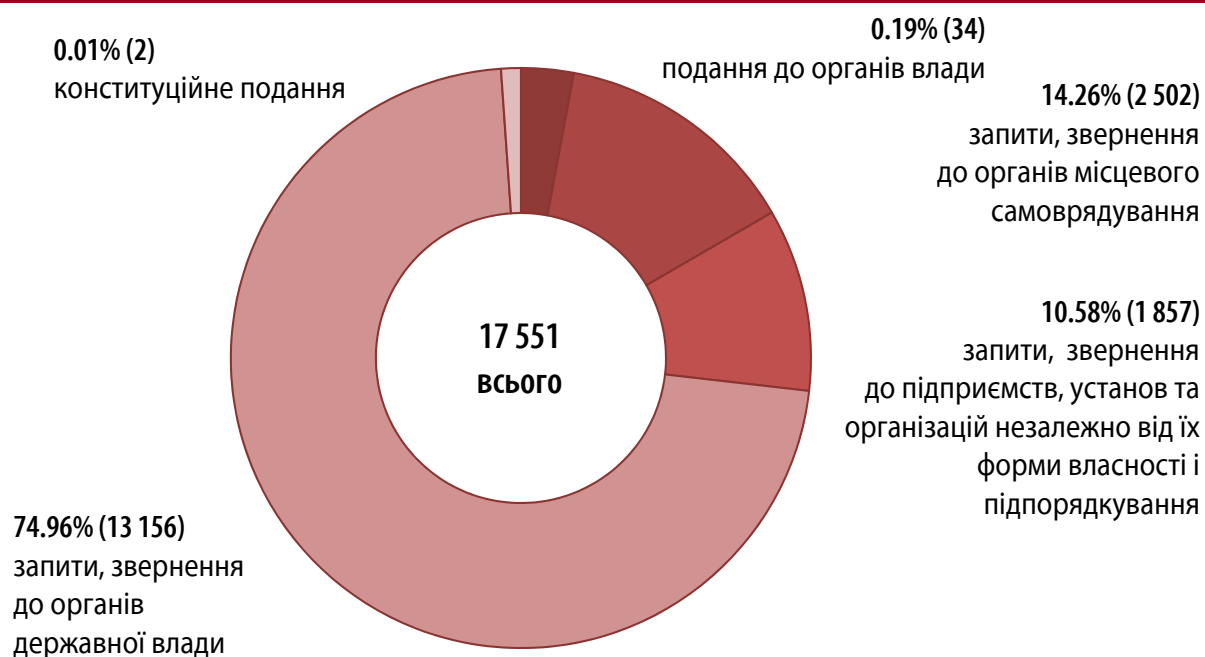
свобода від дискримінації

МОНІТОРИНГОВІ ВІЗИТИ ЩОДО ПЕРЕВІРКИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ВИЯВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

КІЛЬКІСТЬ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЗВЕРНЕННЯХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА НАЛЕЖНЕ ТРИМАННЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

7.32% (253)

на умови тримання в установах соціального захисту і охорони здоров'я

2.5% (86)

на звернення за захистом своїх прав

4 738 - всього місць несповоди

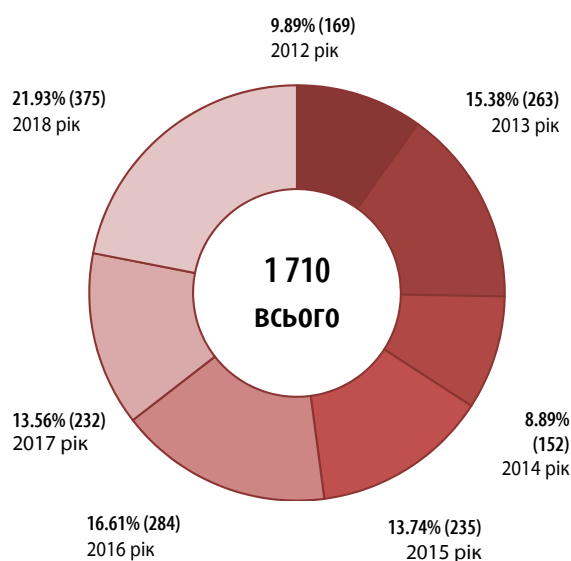
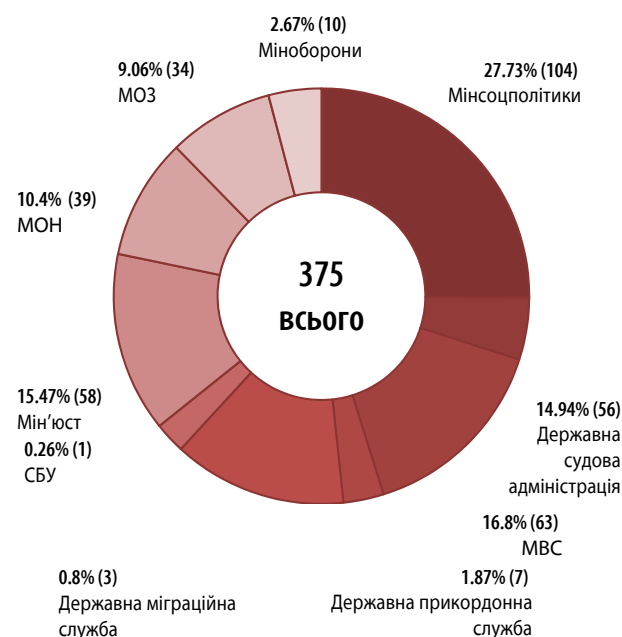
 11% (382)
 недотримання законодавства правоохоронними органами у місцях несповоди

 13.9% (484)
 на медичну допомогу у місцях несповоди

 17.08% (591)
 інші

**3 462
ВСЬОГО**

 48.2% (1 666)
 на неналежні умови тримання у в'язницях

кількість візитів національного превентивного механізму за 2012–2018 роки*

кількість візитів національного превентивного механізму у розрізі державних органів

* у 2012 році Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції проти катувань, функції з реалізації його положень покладено на Уповноваженого

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО КІЛЬКОСТІ ДІТЕЙ, ЯКІ ОТРИМАЛИ СТАТУС ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

(за даними Міністерства соціальної політики України станом на 30.12.2018)

Кількість дітей, які відповідно до здійсненої оцінки потреб мають підстави для встановлення статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, і звернулися за його отриманням до органу опіки та піклування	15 310
Кількість дітей, яким встановлено статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, за рішенням органу опіки та піклування	10 609
<i>з підстав:</i>	
отримали поранення, контузію, каліцтво	83
зазнали фізичного, сексуального насильства	2
були викрадені або незаконно вивезені за межі України	0
залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань	0
незаконно утримувалися, у тому числі у полоні	0
зазнали психологічного насильства	10 524
Кількість дітей, яким відмовлено у встановленні статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, за рішенням органу опіки та піклування	307
Кількість дітей, відносно яких органами опіки та піклування розглядаються питання щодо встановлення статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів	4 394
Кількість дітей, які за згодою їхніх батьків/законних представників охоплені різними видами соціальних послуг для задоволення виявлених потреб дитини після отримання статусу	3 329

**СПІВІДНОШЕННЯ РОЗМІРІВ ФАКТИЧНОГО ТА ЗАТВЕРДЖЕНОГО ЗАКОНОМ УКРАЇНИ
«ПРО ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ НА 2018 РІК» ПРОЖИТКОВОГО МІНІМУМУ**

(грн)

Показник прожиткового мінімуму	Січень 2018 р.			Липень 2018 р.			Грудень 2018 р.		
	Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	фактичний у цінах січня	співвідношення (гр. 3/гр. 2)	Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	фактичний у цінах липня	співвідношення (гр. 6/гр. 5)	Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»	фактичний у цінах грудня	співвідношення (гр. 9/гр. 8)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Прожитковий мінімум в середньому на одну особу на місяць	1700	3128	1,8	1777	3261	1,8	1853	3385	1,8
на одну особу (з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб)		3587			3745			3885	
для основних соц. і демограф. груп населення:									
дітей віком до 6 років	1492	3003	2	1559	3092	2	1626	3210	2
дітей віком від 6 до 18 років	1860	3668	2	1944	3778	1,9	2027	3945	1,9
працездатних осіб	1762	3229	1,8	1841	3381	1,8	1921	3501	1,8
працездатних осіб (з урахуванням суми податку на доходи фізичних осіб)		4011			4200			4349	
осіб, які втратили працездатність	1373	2637	1,9	1435	2744	1,9	1497	2856	1,9

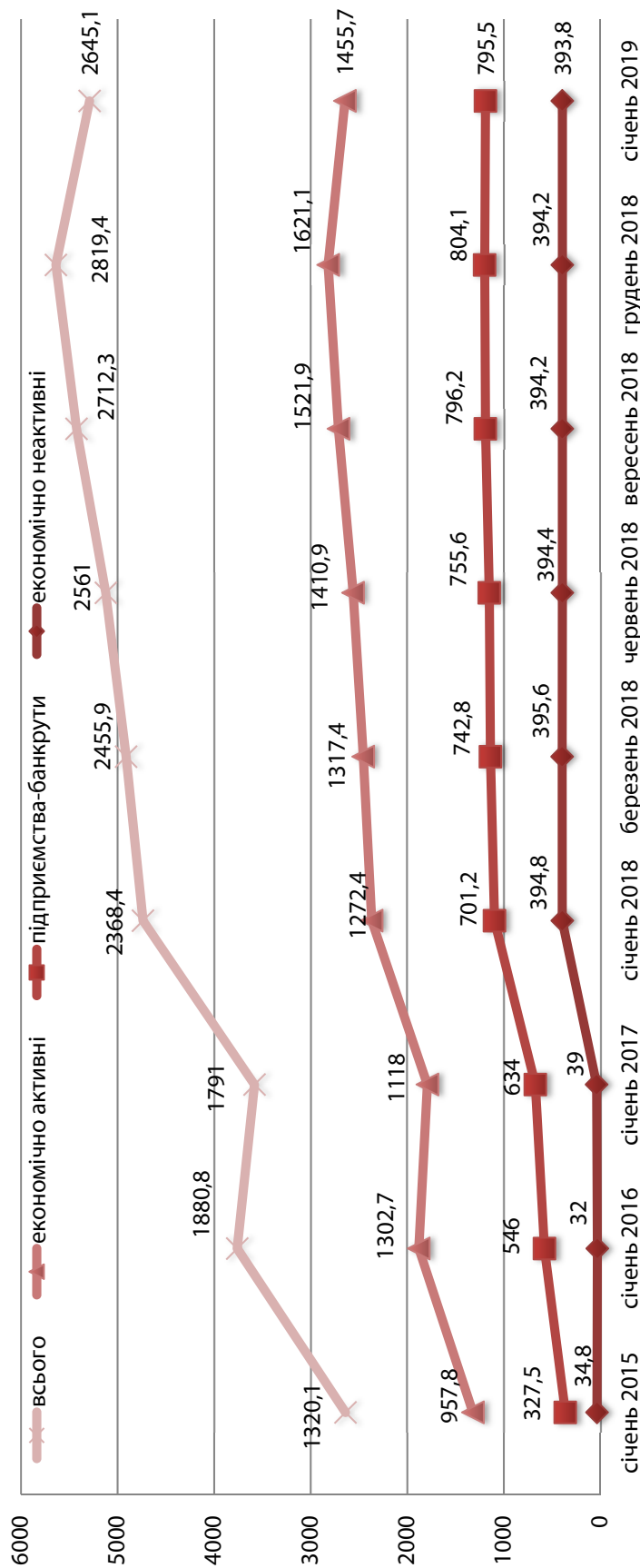
УЗАГАЛЬНЕНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ПІЛЬГОВИЙ ПРОЇЗД

(за даними обласних та Київської міської державної адміністрації станом на 01.09.2018)

№ п/п	Назва області	Адміністративно-територіальна одиниця, у т.ч. ОТГ у разі її створення	Надання пільг здійснюється		Забезпечення права на пільговий проїзд пенсіонерів відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.05.1993 № 354		Наявність обмежень щодо пільгових перевезень				Наявність укладених договорів з автоперевізниками про пільгове перевезення пасажирів		Передбачення компенсаційних виплат автоперевізникам за пільговий проїзд окремих категорій громадян у видатках місцевих бюджетів				Забезпечення права громадян на пільговий проїзд на території інших районів на території міста і навпаки)				У разі прийняття рішень про надання пільг у готівковій формі		
			у готівковій формі	у безготівковій формі	у готівковій формі	у безготівковій формі	без будь-яких обмежень	обмеження кількості пільговиків на один рейс	обмеження часу здійснення пільгових перевезень	інші обмеження,	так	ні	у повному обсязі	частково	з причини відсутності коштів у місцевому бюджеті	інші причини	так	ні	так	ні	так	ні	так
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
1	Вінницька	38	0	36	0	26	0	17	6	3	12	36	2	10	27	1	0	10	28	0	0	0	0
2	Волинська	21	0	21	0	8	0	7	0	2	12	8	13	2	6	13	0	2	19	0	0	0	0
3	Дніпропетровська	91	1	78	0	67	0	47	27	4	13	24	67	28	3	35	25	51	40	1	0	1	0
4	Донецька	27	0	27	0	27	0	25	0	2	2	23	4	11	13	2	1	27	0	0	0	0	0
5	Житомирська	50	0	50	0	50	0	15	10	4	21	28	22	15	27	8	0	50	0	0	0	0	0

1	2	закінчення																						
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23		
6	Закарпатська	24	0	24	0	4	4	0	0	0	11	13	4	6	14	0	0	0	0	0	0	0		
7	Запорізька	36	0	22	0	17	16	3	0	17	14	8	16	5	1	0	5	31	0	0	0	0		
8	Ів.-Франківська	42	0	6	0	5	1	2	1	2	6	36	1	5	36	0	1	42	0	0	0	0		
9	Київська	40	1	18	0	13	12	6	0	1	13	20	9	6	15	2	4	21	1	16	1	20		
10	Кіровоградська	41	1	40	0	40	34	0	0	7	36	5	1	35	4	0	0	40	0	1	1	0		
11	Луганська	15	0	15	0	15	15	0	0	0	15	0	1	3	5	8	15	0	0	0	0	0		
12	Львівська	29	1	28	0	6	4	2	1	22	26	2	5	20	1	2	29	0	1	0	1	0		
13	Миколаївська	40	0	30	0	26	16	2	1	22	26	14	13	13	6	8	0	40	0	0	0	0		
14	Одеська	40	0	38	0	19	12	12	12	4	18	22	13	6	20	1	39	1	0	0	0	0		
15	Полтавська	61	0	61	0	61	34	3	1	23	37	24	26	12	8	15	30	31	0	0	0	0		
16	Рівненська	20	0	20	0	20	20	0	0	0	5	15	0	5	15	0	20	0	0	0	0	0		
17	Сумська	29	0	29	0	22	16	3	7	3	23	6	18	10	3	0	19	10	0	0	0	0		
18	Тернопільська	63	0	63	0	63	9	52	1	1	11	52	6	3	54	0	6	57	0	0	0	0		
19	Харківська	45	0	40	0	40	30	1	2	7	36	5	24	14	0	1	7	32	1	38	1	38		
20	Херсонська	34	0	20	0	18	8	1	3	8	19	15	7	13	14	0	6	28	0	0	0	0		
21	Хмельницька	62	0	51	0	48	24	3	6	31	52	10	30	20	5	7	1	61	0	0	0	0		
22	Черкаська	36	0	34	0	30	1	0	26	9	34	2	9	25	1	1	35	0	0	0	0	0		
23	Чернівецька	41	0	1	0	1	0	0	0	0	1	40	1	0	40	0	0	1	0	1	0	1		
24	Чернігівська	59	0	59	0	59	38	1	4	16	24	35	21	10	28	0	7	52	0	0	0	0		
25	м. Київ	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0		
	Всього	985	4	812	0	685	406	134	78	233	526	433	271	288	330	72	365	534	4	56	5	59		

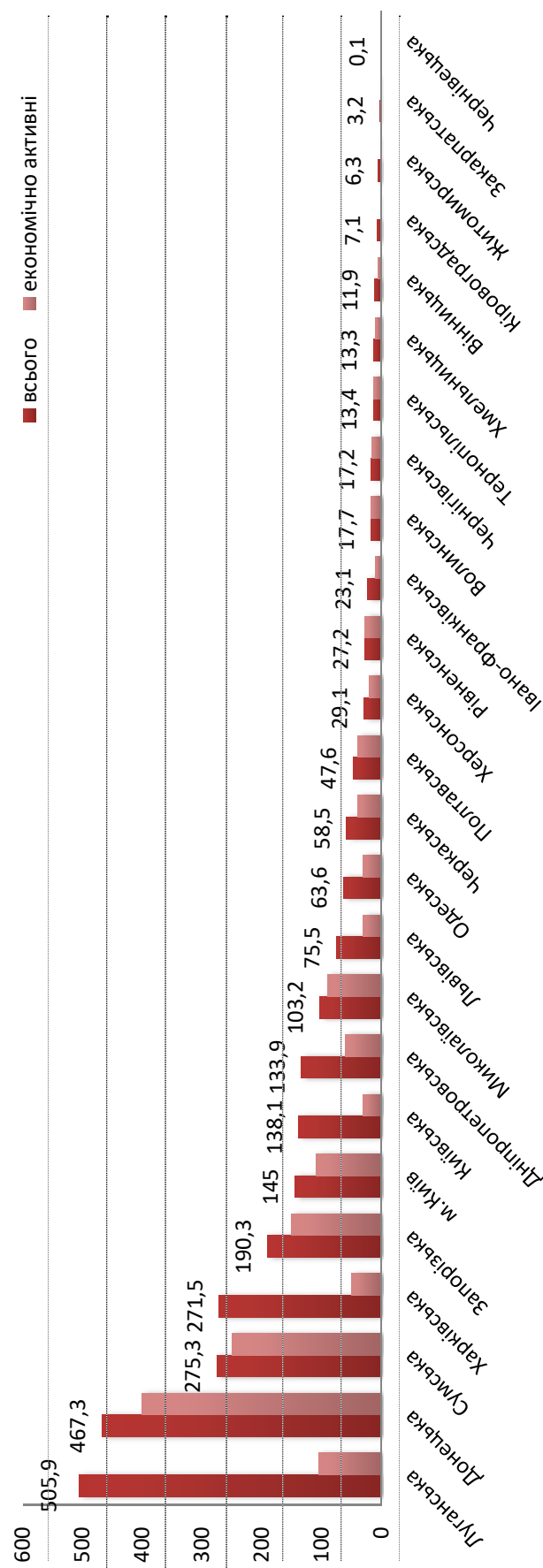
ДИНАМІКА ВИПЛАТИ ЗАБОРГОВАНІСТІ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРОТЯГОМ 2015–2018 РОКІВ (МЛН ГРН, НА 1 ЧИСЛО МІСЯЦЯ)*

* без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

У структурі заборгованості з виплати заробітної плати станом на 1 січня 2019 року більшу частину боргу (**1455,7 млн грн**) мали економічно-активні підприємства (установи та організації), які вчасно не виплатили заробітну плату **90,5 тисячам** своїх працівників; кожен з таких працівників не отримав в середньому 16 086 грн, що більш ніж у 1,5 раза перевищує середню заробітну плату за грудень 2018 року.

СУМА ЗАБОРГОВАНОСТІ ІЗ ВИПЛАТИ ЗАРБІТНОЇ ПЛАТИ ПО РЕГІОНАХ* СТАНОМ НА 1 СІЧНЯ 2019 РОКУ (МЛН ГРН)

* без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Серед областей лідерами з невиплати заробітної плати є Луганська (19,1%), Донецька (18,8%), Харківська (10,4%), Сумська (10,1%), Запорізька (8%).

- 134 **Персональний склад робочої групи з питань підготовки щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, затверджений наказами Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 19.09.2018 № 54/02-18 та від 25.02.2019 № 15.15/19:**

Денісова Л. Л., Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (*голова робочої групи*); **Левшун Л. В.**, Керівник Секретаріату Уповноваженого (*заступник голови робочої групи*); **Барвіцький В. Ю.**, представник Уповноваженого з дотримання інформаційних прав та представництва в Конституційному Суді України Секретаріату Уповноваженого; **Козуб Л. І.**, представник Уповноваженого з дотримання рівних прав і свобод Секретаріату Уповноваженого; **Лисянський П. Л.**, представник Уповноваженого з дотримання прав жителів Донецької та Луганської областей Секретаріату Уповноваженого; **Мамалига А. В.**, представник Уповноваженого з питань партнерства з інститутами громадянського суспільства Секретаріату Уповноваженого; **Остапенко О. А.**, представник Уповноваженого в південних областях Секретаріату Уповноваженого; **Петльований В. Б.**, представник Уповноваженого з дотримання прав людини в місцях несвободи та процесуальних прав Секретаріату Уповноваженого; **Семчишин С. І.**, представник Уповноваженого в західних областях Секретаріату Уповноваженого; **Степаненко О. А.**, представник Уповноваженого з дотримання соціальних та економічних прав Секретаріату Уповноваженого; **Трохименко О. В.**, представник Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців Секретаріату Уповноваженого; **Філіпішина А. А.**, представник Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї Секретаріату Уповноваженого; **Халіков І. Н.**, представник Уповноваженого з дотримання прав жителів Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Секретаріату Уповноваженого.

Редакційна колегія: **Марцеляк О. В.**, д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*голова редакційної колегії*); **Стрельцова О. В.**, д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (*заступник голови редакційної колегії*); **Багрій В. А.**, канд. юрид. наук, провідний фахівець Центру проблем імплементації європейського соціального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Ващенко Ю. В.**, д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Герасименко Є. С.**, канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Заярний О. А.**, д-р юрид. наук, доц. кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Ільїна О. В.**, канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Іншин М. І.**, д-р юрид. наук, проф., завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, директор Центру проблем імплементації європейського соціального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Костюченко О. Ю.**, канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Куцевич М. П.**, д-р юрид. наук, заступник декана юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Прилуцький С. В.**, д-р юрид. наук, доц., проф. кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Пухтецька А. А.**, канд. юрид. наук, доц., доц. кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка; **Цюра В. В.**, д-р юрид. наук, доц., доц. кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Окремо Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова висловлює щиру вдячність працівникам Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за участь у підготовці щорічної доповіді.

Підписано до друку 13.03.2019. Формат 60x84^{1/8}
Гарнітура Myriad Pro. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 650. Ум. друк. арк. 15,7. Зам. № 219-9115

Надруковано у Видавничо-поліграфічному центрі "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, ☎ 239 3128
Свідоцтво внесено до державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02.

